

PRZEWODNIK

**Miasto o obiegu zamkniętym
czyli jak uczyć
przedsiębiorstwa społeczne
działać w zgodzie z zasadami
gospodarki o obiegu
zamkniętym**

**Erasmus+ Partnerstwo na rzecz współpracy w edukacji
dorosłych CIRC**
**Circular City – Ekonomia Cyrkularna dla Przedsiębiorstw
Społecznych**

KOD PROJEKTU: 2023-1-SK01-KA220-ADU-000154640
CZAS TRWANIA: 01/09/2023 do 31/08/2025

Sfinansowano ze środków Unii Europejskiej. Wyrażone poglądy i opinie należą jednak wyłącznie do autora(ów) i nie muszą odzwierciedlać stanowiska Unii Europejskiej ani Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Ani Unia Europejska, ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Spis treści

Wstęp	5
1. Przedsiębiorstwo społeczne – przestrzeń integracji, innowacji i odporności	6
EFEKTY UCZENIA SIĘ	6
1.1 Spróbować zrozumieć	7
1.2 Przedsiębiorstwo społeczne, co to jest?	9
1.3 Integracja, reintegracja i innowacja na przykładzie kubka do kawy	10
1.4 Realizowanie wartości – innowacje społeczne w przedsiębiorstwach społecznych	13
1.5 Integracja i reintegracja w kontekście przedsiębiorstw społecznych	14
1.5.1 Przykłady działań reintegracji społecznej	15
1.5.2 Przykłady działań reintegracji zawodowej	16
Wspólne obszary	17
1.6 Wyzwania w wypełnianiu ról społecznych	18
Indywidualne podejście	18
1.7 Rola przedsiębiorstw społecznych w reintegracji społecznej i zawodowej	19
PODSUMOWANIE	20
2. Powiązania między ekonomią społeczną a cyrkularną – analiza krajów partnerskich	21
EFEKTY UCZENIA SIĘ	22
2.1 Gospodarka o obiegu zamkniętym: Ziemia tylko jedna – nie ma „planety B”	23
2.2 Ekonomia społeczna: Fundament dla wzrostu inkluzyjnego	25
2.2.1 Przykłady udanych inicjatyw ekonomii społecznej	27
2.3 Gospodarka o obiegu zamkniętym: Zasady i praktyki	29
2.3.1 Podstawowe zasady gospodarki o obiegu zamkniętym	29
2.4 Gospodarka cyrkularna/społeczna na CYPRZE	31
2.4.1 Gospodarka cyrkularna i inkluzja społeczna na Cyprze	33
2.5 Gospodarka cyrkularna/społeczna w NIEMCZACH	34
2.5.1 GOZ w Berlinie – biznesy społeczne vs przedsiębiorstwa społeczne	34
2.5.2 Inkluzja społeczna w Niemczech	35
2.5.3 Przedsiębiorstwa społeczne w Niemczech	35
2.6 Gospodarka cyrkularna/społeczna w WŁOSZACH	37
2.6.1 Gospodarka cyrkularna i inkluzja społeczna w biznesie	37
2.6.2 Gospodarka cyrkularna i inkluzja społeczna w przedsiębiorczości	38
2.7 Gospodarka cyrkularna/społeczna w POLSCE	39
2.7.1 Inkluzja społeczna	40
2.7.2 Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce	41
2.8 Gospodarka cyrkularna/społeczna na SŁOWACJI	42
2.8.1 Gospodarka o obiegu zamkniętym w sektorze biznesowym	43
Gospodarka o obiegu zamkniętym w samorządach i administracji lokalnej	44
2.8.2 Gospodarka o obiegu zamkniętym w instytucjach wiedzy	44
2.8.3 Przedsiębiorstwa społeczne na Słowacji	45
2.8.4 Krajobraz organizacyjny ekonomii społecznej na Słowacji	46
2.8.5 Włączenie społeczności romskiej	48
2.9 Gospodarka cyrkularna/społeczna w HOLANDII	49
2.9.1 Gospodarka o obiegu zamkniętym w Holandii	49
2.9.2 Przedsiębiorstwa społeczne w Holandii	51
2.10 Powiązania między ekonomią społeczną a cyrkularną	51
PODSUMOWANIE	52
Bibliografia	53

Spis treści

3. Gospodarka cyrkularna/społeczna = Zrównoważona/odporna społeczność	55
Efekty uczenia się	56
3.1 Wprowadzenie	56
3.2 Skąd bierze się troska o zrównoważony rozwój?	56
3.3 Gospodarka linearna a gospodarka cyrkularna	59
3.4 Rodzaje zrównoważonego rozwoju	62
3.5 Wymiar ekonomiczny	63
3.6 Wymiar społeczny	64
3.7 Przedsiębiorczość społeczna w kontekście zrównoważonego rozwoju i gospodarki cyrkularnej	64
Bibliografia	66
4. POCZWÓRNA HELISA - Nikt nie ma wszystkiego	67
EFEKTY UCZENIA SIĘ	68
4.1 Powiązania między ekonomią społeczną a cyrkularną	68
4.2 Ramy społeczno-ekologicznych systemów	68
4.3 Ramy teorii kapitału społecznego	70
4.4 Zaangażowanie i uczestnictwo społeczności	70
4.5 Potrójna, poczwórna i pięciokrotna helisa	71
4.6 Wnioski	72
Bibliografia	74
5. W kierunku zrównoważonego rozwoju i odporności	75
EFEKTY UCZENIA SIĘ	76
5.1 Wprowadzenie	76
5.2 Gospodarka cyrkularna w edukacji formalnej i pozaformalnej	78
5.3 GOZ w krajowych politykach i programach nauczania	78
5.4 GOZ – pojęcie sporne i wciąż ewoluujące	81
Definiowanie gospodarki o obiegu zamkniętym	85
Fińskie wzorce?	86
5.5 Nauczanie gospodarki cyrkularnej w praktyce	87
5.6 Jakie podejście wobec dorosłych w sytuacji marginalizacji społecznej?	89
5.7 Ekonomia społeczna w edukacji formalnej i pozaformalnej w Europie	91
5.7.1 Jak obecnie nauczana jest ekonomia społeczna w Europie	91
5.7.2 Przykłady edukacji w zakresie ekonomii społecznej w Europie	92
5.8 Stan edukacji pozaformalnej w zakresie ekonomii społecznej w Europie	93
5.9 ES idzie dalej – narzędzia online do nauki o ekonomii społecznej	94
5.10 Przyszłość miejsc pracy (Raport 2023)	95
5.11 Dobre dla planety i dobre dla pracowników. Jakie umiejętności powinien posiadać pracownik w gospodarce o obiegu zamkniętym?	97
Bibliografia dotycząca nauczania gospodarki cyrkularnej	101
Bibliografia dotycząca przedsiębiorstw społecznych	102

WSTĘP

Ten poradnik powstał po to, by pokazać, jak można łączyć gospodarkę o obiegu zamkniętym z zatrudnieniem społecznym – zwłaszcza w kontekście nowych unijnych kierunków rozwoju tzw. zielonych umiejętności. Skierowany jest przede wszystkim do osób z niskimi kwalifikacjami, z niepełnosprawnościami oraz tych, które doświadczają wykluczenia społecznego.

W 2021 roku Komisja Europejska przyjęła Plan Działań na rzecz Gospodarki Społecznej. To dokument, który wyznacza kierunek tworzenia miejsc pracy, sprawiedliwej i przystępnej cenowo odbudowy oraz ekologicznej i cyfrowej transformacji, dostępnej dla wszystkich. W samej Europie sektor gospodarki społecznej obejmuje 2,8 miliona organizacji i podmiotów, które dają zatrudnienie ponad 13 milionom osób – czyli ponad 6% wszystkich pracowników w Unii Europejskiej.

W 2019 roku Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) po raz pierwszy od 50 lat zmieniło swój kodeks etyczny. Zmiana dotyczyła jednego słowa – zamiast „udziałowiec” (czyli właściciel kapitału), pojawił się „interesariusz” (czyli współtwórca wartości). Może się wydawać, że to drobna zmiana... ale sam założyciel WEF, Klaus Schwab, przyznał, że do tej zmiany sposobu myślenia przyczynił się tzw. „efekt Greta Thunberg”.

Minęło już dziewięć lat od przyjęcia przez Unię Europejską strategii „Zamykając obieg” (Closing the Loop / COM(2015) 614), która oznaczała początek odchodzenia od modelu gospodarki linearnej na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym. Od tego czasu idea GOZ stała się globalnym tematem. Dziś żaden kraj, kontynent, producent ani konsument nie może stać z boku. Kryzys klimatyczny i konieczność działania dotyczą nas wszystkich. Od każdego z nas zależy, czy wizja wspólnego przetrwania stanie się rzeczywistością – poprzez codzienne, choćby najmniejsze, działania na rzecz obiegu zamkniętego.

Wdrażanie gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki społecznej może przyczynić się do zachowania godnych warunków życia i pracy. Chodzi o to, by osoby dotąd pomijane – te z niskimi kwalifikacjami, z niepełnosprawnościami, wykluczone – mogły aktywnie uczestniczyć w tych zmianach. Trzeci, kluczowy element to dostęp do wiedzy, umiejętności i kompetencji – zgodnych z Europejską Agendą Umiejętności, która wspiera konkurencyjność, sprawiedliwość społeczną i odporność społeczeństw.

Ekologicznej i cyfrowej transformacji w Europie towarzyszą zmiany demograficzne – wpływające na nasze życie, pracę i komunikację. A skoro siła społecznej wspólnoty zależy od jej najsłabszych ogniw, to szkolenia i rozwój umiejętności w ramach tzw. „podwójnej transformacji” muszą uwzględniać również osoby znajdujące się w trudniejszej sytuacji.

Partnerzy projektu CIRcular City chcą wnieść swój wkład w tę „potrójną zmianę”, pokazując jak łączyć gospodarkę cyrkularną, społeczną oraz edukację zawodową w miejscu pracy. Naszym celem jest upowszechnianie wiedzy, że pojęcie „odpad” to przeszłość – i że czas na nową, bardziej efektywną, sprawiedliwą i zrównoważoną politykę UE, która realnie wspiera zmiany w państwach członkowskich i inspirowa także na poziomie globalnym.

Jeśli złożone koncepcje polityk europejskich będą tłumaczone na język codziennych działań – staną się zrozumiałe i ważne dla każdego obywatela. W ten sposób idea odporności (resilience) może przekształcić się w realną, wspólnotową praktykę – opartą na wartościach środowiskowych, społecznych i ekonomicznych.

ROZDZIAŁ

Przedsiębiorstwo społeczne – miejsce integracji, innowacji i odporności

EFEKTY UCZENIA SIĘ

Efektem lektury tego rozdziału jest pogłębione i bardziej wrażliwe spojrzenie na to, jaką rolę mogą pełnić przedsiębiorstwa społeczne jako przestrzeń prawdziwej przemiany – zwłaszcza dla osób zagrożonych wykluczeniem.

Nie chodzi tu wyłącznie o wykluczenie społeczne czy zawodowe, ale także o to emocjonalne, kulturowe i środowiskowe. Czytelnik dowiaduje się, że proces integracji i reintegracji to nie jednorazowy akt „wprowadzenia kogoś z powrotem do systemu”, lecz długofalowy, cierpliwy proces towarzyszenia, w którym osoba stopniowo odzyskuje poczucie sprawczości, tożsamości i przynależności.

Poznaje również siłę metafor – takich jak zbieranie filiżanek do kawy czy technika kintsugi – które pomagają opowiadać historie o różnorodności, naprawie i nadziei. Przykłady realnych działań i innowacji społecznych prowadzonych przez przedsiębiorstwa społeczne pokazują, że te inicjatywy nie tylko odpowiadają na rzeczywiste potrzeby osób z doświadczeniem wykluczenia, ale też sprawiają, że te osoby przestają być jedynie „beneficjentami pomocy” – stają się twórcami zmian. Jednocześnie czytelnik zyskuje świadomość, jak ważne dla odbudowy motywacji i poczucia tożsamości jest pełnienie ról społecznych i zawodowych. To właśnie bycie potrzebnym, widzialnym i obecnym we wspólnocie często uruchamia proces reintegracji. Uczy się także, że ten proces nie jest wolny od trudności – pojawiają się stygmatyzacja, brak zaufania, bariery komunikacyjne, niska samoocena – ale istnieją sposoby, by im przeciwdziałać: indywidualne podejście, budowanie relacji, tworzenie środowisk opartych na szacunku, empatii i wzajemnym zrozumieniu. Wszystko to osadzone jest w szerszym kontekście odpowiedzialności społecznej i ekologicznej. Osoba ucząca się zaczyna postrzegać przedsiębiorstwo społeczne nie tylko jako miejsce pracy czy interwencję pomocową, ale jako przestrzeń, w której gospodarka o obiegu zamkniętym to nie tylko techniczny model ograniczania odpadów, ale przede wszystkim postawa etyczna – taka, która stawia w centrum człowieka, zasoby, relacje i planetę.

Proces uczenia się nie ogranicza się więc do poznania narzędzi, modeli czy studiów przypadków. Chodzi tu także o zmianę perspektywy: dostrzeżenie osób zagrożonych wykluczeniem jako aktywnych uczestników i współtwórców gospodarki cyrkularnej. Ich doświadczenie, potrzeby i kompetencje nie są już postrzegane jako bariery, ale jako zasoby – cenne i potrzebne w budowaniu społecznych i środowiskowych rozwiązań.

W ten sposób gospodarka o obiegu zamkniętym przestaje być tylko celem. Staje się metodą. Metodą prowadzącą nas ku bardziej sprawiedliwemu, włączającemu i zrównoważonemu społeczeństwu.

Rysunek 1: Globalna jedność i włączenie społeczne dzięki wsparciu wspólnoty

Spróbować zrozumieć

Włączenie społeczne, wykluczenie, integracja i reintegracja – to nie tylko techniczne pojęcia z dokumentów strategicznych czy wniosków projektowych. Stały się one jednymi z kluczowych słów opisujących współczesne przemiany społeczne w Polsce XXI wieku. Ich rosnąca obecność w debacie publicznej odzwierciedla głębokie zmiany, które przechodzi nasze społeczeństwo – najpierw w obszarze ekonomicznym, a potem – nieuchronnie – także społecznym, kulturowym, środowiskowym i komunikacyjnym. Te słowa przestają być zarezerwowane wyłącznie dla ekspertów i urzędników. Coraz częściej opisują to, jak myślimy o wspólnotcie, solidarności i odpowiedzialności w zmieniającym się świecie. Mówią przede wszystkim o ludziach, którzy – z różnych powodów – znajdują się na marginesie życia społecznego: osoby z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotni, osoby uzależnione, doświadczające bezdomności, seniorzy oraz tzw. pracujący ubodzy – czyli ci, którzy mimo zatrudnienia nie są w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb życiowych. Od wybuchu wojny w Ukrainie do tej grupy dołączyli także uchodźcy, którzy mierzą się z podwójnym wyzwaniem: wykorzenienia i konieczności budowania życia od nowa w obcym miejscu. To właśnie spośród tych osób często rekrutują się pracownicy przedsiębiorstw społecznych – ludzie z przerwanyimi ścieżkami życiowymi, ale także z potencjałem do odbudowy i przemiany.

W najszerszym rozumieniu wykluczenie społeczne to sytuacja, w której ktoś – z powodu braku dostępu, możliwości albo barier systemowych – nie może uczestniczyć w najważniejszych obszarach życia społecznego, gospodarczego, politycznego i kulturalnego, ani mieć na nie wpływu. To wykluczenie widać bardzo konkretnie: ograniczony dostęp do edukacji, niepewne zatrudnienie, brak odpowiedniej opieki zdrowotnej, wyobcowanie kulturowe czy nieobecność w procesach decyzyjnych.

Przeciwieństwem wykluczenia nie jest jednak sama obecność, ale pełnowartościowe uczestnictwo – to, co nazywamy włączeniem społecznym i integracją. To aktywne procesy, których celem jest zapewnienie równych szans wszystkim członkom społeczeństwa – szczególnie tym, którzy są narażeni na marginalizację – tak, by mogli na równych prawach korzystać z dostępnych zasobów i usług. Włączenie to nie przysługa – to prawo. A prawdziwe włączenie nie polega na ujednoliceniu wszystkich, lecz na tworzeniu przestrzeni dla różnorodności – poprzez dialog, współpracę i wzajemny szacunek.

Taka wizja społeczeństwa włączającego nie jest abstrakcją. Ma swoje mocne oparcie w politykach publicznych – zwłaszcza na poziomie europejskim. Unia Europejska kładzie duży nacisk na tworzenie i realizację strategii sprzyjających włączeniu społecznemu we wszystkich krajach członkowskich i we wszystkich obszarach życia: edukacji, zatrudnieniu, zdrowiu, dostępie do technologii, kulturze, uczestnictwie obywatelskim – i coraz częściej również w kontekście ochrony środowiska. Temu strategicznemu podejściu towarzyszy konkretne wsparcie finansowe – fundusze unijne, dzięki którym kraje takie jak Polska mogą tworzyć infrastrukturę, usługi i innowacje zmniejszające skalę wykluczenia.

Dostęp do tych środków nie jest jednak automatyczny. Wymaga odpowiednich przepisów, mechanizmów wdrażania i gotowości instytucji do przekładania celów unijnych na lokalne działania. To z kolei wymaga nie tylko woli politycznej, ale i umiejętności dostrzegania oraz reagowania na potrzeby osób dotychczas ignorowanych lub pomijanych przez system.

Warto zaznaczyć, że obecna europejska polityka włączenia społecznego rozszerza się o nowe wyzwania globalne – przede wszystkim kryzys klimatyczny i degradację środowiska. Włączenie społeczne coraz częściej rozpatrywane jest w kontekście zrównoważonego rozwoju i gospodarki obiegu zamkniętego. Chodzi nie tylko o odpowiedzialność ekologiczną, ale też o sprawiedliwość społeczną. Nowe programy i źródła finansowania kładą nacisk na to, by działania na rzecz klimatu szły w parze z wyrównywaniem szans – tak, by zielona transformacja nie pogłębiała istniejących nierówności, ale tworzyła nowe możliwości – zwłaszcza dla tych, których wcześniejsze fale przemian gospodarczych zostawiły w tyle.

To otwiera zupełnie nowy rozdział w myśleniu o włączeniu społecznym. Nie postrzegamy go już wyłącznie przez pryzmat tradycyjnego systemu wsparcia społecznego, ale jako element szerszej wizji, w której zasady gospodarki o obiegu zamkniętym – ponowne użycie, naprawa, regeneracja – dotyczą nie tylko surowców i materiałów, lecz także ludzi, społeczności i całych systemów. W takim ujęciu włączenie staje się procesem wielowymiarowym, w którym osoby uznawane wcześniej za „zniszczone” czy „niewydolne” nie są odrzucane, lecz ponownie włączane w życie społeczne i ekonomiczne – silniejsze, mądrzejsze i bardziej odporne niż wcześniej. Takie podejście przynosi korzyść nie tylko klimatowi – bezpośrednio wspiera też domowe budżety osób najbardziej narażonych na wykluczenie. Pokazuje, że zrównoważony rozwój i solidarność nie tylko mogą, ale muszą iść ze sobą w parze.

1.2

Przedsiębiorstwo społeczne – co to jest?

Przedsiębiorstwo społeczne to specyficzny i coraz bardziej istotny typ działalności gospodarczej, który łączy tradycyjne strategie biznesowe z jasno określoną misją społeczną.

W odróżnieniu od klasycznych firm, których głównym celem jest generowanie zysku dla właścicieli lub udziałowców, przedsiębiorstwo społeczne stawia na pierwszym miejscu pozytywny wpływ społeczny. Choć prowadzi działalność gospodarczą i dąży do osiągnięcia trwałej stabilności finansowej, zysk nie jest celem samym w sobie, lecz środkiem do realizacji celów społecznych.

Głównym zadaniem przedsiębiorstwa społecznego jest reagowanie na istotne problemy społeczne – takie jak bezrobocie, wykluczenie, ubóstwo czy degradacja środowiska – za pomocą innowacyjnych, trwałych i włączających rozwiązań. Jednym z kluczowych obszarów jego działania jest integracja zawodowa i społeczna osób mających trudności na rynku pracy: osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, migrantów czy tych, które napotykają bariery systemowe w dostępie do zatrudnienia. W ten sposób przedsiębiorstwa społeczne promują godność, sprawczość i aktywne obywatelstwo poprzez tworzenie realnych możliwości uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym.

Dodatkowo, przedsiębiorstwa społeczne promują wartości takie jak odpowiedzialność społeczna, demokratyczne zarządzanie, zaangażowanie wspólnotowe i solidarność. Często opierają się na partycypacyjnym podejmowaniu decyzji, angażują interesariuszy w kształtowanie swoich działań i reinwestują wypracowany zysk w realizację misji społecznej lub rozwój lokalnych społeczności – zamiast dzielić go między udziałowców.

Przedsiębiorstwa społeczne mogą przyjmować różne formy prawne – w zależności od kraju i obowiązujących przepisów. Najczęściej spotykane to spółki z o.o. z klauzulą społeczną, stowarzyszenia, fundacje i spółdzielnie socjalne. Tym, co je łączy, nie jest forma organizacyjna, lecz wspólne zaangażowanie w łączenie metod biznesowych z celami służącymi dobru wspólnemu.

Równie zróżnicowane są obszary ich działalności: od edukacji i szkoleń zawodowych, przez usługi społeczne i zdrowotne, kulturę i przemysły kreatywne, ochronę środowiska, gospodarkę o obiegu zamkniętym, dystrybucję żywności, po działania na rzecz rozwoju lokalnego. Wiele przedsiębiorstw społecznych aktywnie wspiera zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem, traktując swoją działalność gospodarczą jako platformę do szkoleń, wzmacniania kompetencji i stopniowego powrotu na otwarty rynek pracy.

Ostatecznie przedsiębiorstwa społeczne pokazują, że prowadzenie działalności gospodarczej i działanie na rzecz dobra wspólnego nie wykluczają się wzajemnie. Dążąc jednocześnie do wartości ekonomicznych i społecznych, przyczyniają się do budowania bardziej włączających, odpornych i zrównoważonych społeczności.

1.3

Integracja, reintegracja, innowacja – na przykładzie filiżanki do kawy

Integracja kontra kubek do kawy

Wyobraź sobie kolekcję różnych filiżanek do kawy – każda ma inny kształt, kolor i wzór. Symbolizują one różnorodność ludzi w społeczeństwie: ich pochodzenie, historię życia, umiejętności i doświadczenia. Na początku te filiżanki stoją oddzielnie, każda osobno, nie tworząc żadnej spójnej całości.

Proces integracji społecznej i zawodowej zaczyna się w momencie, gdy podejmujemy decyzję, by zebrać te różnorodne filiżanki w jedną kolekcję. To nie dzieje się od razu – potrzeba czasu, zrozumienia i docenienia wyjątkowości każdej z nich.

Pierwszym krokiem jest ustawienie ich na jednej wspólnej półce. Wciąż się od siebie różnią, ale zaczynają już tworzyć coś większego – zbiór, w którym każda ma swoje miejsce. Ten symboliczny gest pokazuje, że mimo różnic każdy może znaleźć przestrzeń dla siebie w społeczeństwie i dołożyć coś do wspólnego dobra. Potem dokładamy elementy, które łączą całą kolekcję – np. wspólne podstawki albo specjalne miejsce w kuchni, gdzie każda filiżanka ma swoją funkcję. W ten sposób każda z nich, mimo swojej wyjątkowości, staje się częścią codziennego rytuału, budując więzi i relacje. Spodki mogą symbolizować wspólne wartości lub cele, które łączą ludzi mimo dzielących ich różnic.

W końcu – sięgamy po te filiżanki każdego dnia, niezależnie od okazji. Poranna kawa, popołudniowa herbata, wieczorny napój – każda z nich, używana, przypomina nam o sile różnorodności i bogactwie, jakie wnosi włączenie społeczne. Pokazuje, że mimo różnic każdy może coś wnieść do wspólnoty i pracy, wzmacniając więzi społeczne.

Proces integracji – tak jak tworzenie tej kolekcji – wymaga czasu, wyrozumiałości i cierpliwości. Ale efekt końcowy to społeczeństwo, które nie tylko akceptuje różnorodność, ale ją świętuje. Bo każdy z nas – niezależnie od „kształtu” i „wzoru” – ma w sobie coś wartościowego, czym może się podzielić.

Reintegracja kontra kubek do kwy

Wyobraź sobie filiżankę, która pewnego dnia spadła i pękła.

Zamiast ją wyrzucić, ktoś podjął decyzję, by ją naprawić – stosując tradycyjną japońską metodę kintsugi, polegającą na łączeniu pękniętych elementów za pomocą złota, srebra, a czasem nawet kamieni szlachetnych. W ten sposób pęknięcia nie są ukrywane – wręcz przeciwnie, zostają wyeksponowane, stając się częścią nowego piękna filiżanki. Dzięki temu staje się ona jeszcze bardziej wyjątkowa i niepowtarzalna niż wcześniej.

W kontekście reintegracji społecznej i zawodowej, taka naprawiona filiżanka symbolizuje proces, w którym osoba, która z różnych powodów utraciła swoje miejsce w społeczeństwie lub na rynku pracy – na przykład z powodu uzależnienia, przestępczości, długotrwałego bezrobocia czy choroby psychicznej – **dostaje szansę na nowy początek.**

Reintegracja nie polega na tuszowaniu „pęknięć” w życiorysie, lecz na dostrzeżeniu i docenieniu tych doświadczeń jako wartościowych lekcji, które mogą wzbogacić życie zawodowe i społeczne.

Każda złota linia na filiżance symbolizuje trudności, przez które przeszła ta osoba – ale także wsparcie, jakie otrzymała na swojej drodze ku odbudowie: pomoc rodziny i przyjaciół, towarzyszenie terapeutów, doradców, uczestnictwo w programach reintegracyjnych prowadzonych przez organizacje społeczne i instytucje publiczne. Wszystkie te elementy łączą się w nową, mocniejszą strukturę – życie osoby, która odbudowała się na nowo i jest gotowa odegrać ważną rolę w społeczeństwie.

Tak jak filiżanka, która dzięki złotym pęknięciom staje się unikalnym dziełem sztuki, tak samo osoba po reintegracji może przekształcić swoje trudne doświadczenia w zasób – coś, co wzbogaca jej życie zawodowe i społeczne, a także staje się inspiracją dla innych.

Innowacja kontra kubek do kawy

Biorąc pod uwagę analogię z różnorodnymi filiżankami do kawy, przyjrzyjmy się, jak ten obraz może posłużyć do zilustrowania procesów innowacyjnych w przedsiębiorstwach społecznych.

Proces innowacji na przykładzie pękniętej filiżanki

Przypomnijmy sobie filiżankę naprawioną metodą kintsugi – każda rysa została wypełniona złotem, przez co naczynie zyskało niepowtarzalny wygląd i większą wartość. W kontekście przedsiębiorstw społecznych ta filiżanka symbolizuje innowacyjne podejście do rozwiązywania problemów społecznych. Zamiast ignorować lub ukrywać „pęknięcia” społeczne – takie jak bezdomność, bezrobocie, izolacja czy niepełnosprawność – przedsiębiorstwa społeczne podejmują się ich naprawy z wykorzystaniem nowatorskich metod.

Tak jak złoto w metodzie kintsugi, wprowadzane zmiany nie tylko „naprawiają problem”, ale przekształcają go w coś, co wzbogaca społeczność. To podejście wymaga kreatywności, odwagi w eksperymentowaniu i otwartości na niestandardowe rozwiązania.

Proces innowacji na przykładzie różnorodnych filiżanek

Z kolei różnorodne filiżanki, zebrane w jedną kolekcję, obrazują, jak przedsiębiorstwa społeczne wykorzystują różnorodność jako źródło innowacji. W takich organizacjach ceniona jest różnorodność myśli, doświadczeń i perspektyw – a to właśnie ona staje się impulsem do tworzenia nowych rozwiązań.

Zintegrowanie różnych filiżanek w jedną kolekcję może symbolizować tworzenie zespołów interdyscyplinarnych, w których każda osoba – jak każda filiżanka – wnosi coś unikalnego. Innowacje często rodzą się ze zderzenia różnych światów – kompetencji, wrażliwości i doświadczeń, które na pierwszy rzut oka mogą wydawać się nie do pogodzenia. Przedsiębiorstwa społeczne, łącząc osoby z różnych środowisk, potrafią tworzyć unikalne odpowiedzi na trudne wyzwania społeczne.

Tak jak wspólne podstawki w zestawie filiżanek mogą symbolizować wspólne wartości i cele, tak wspólne projekty i inicjatywy w przedsiębiorstwach społecznych łączą różnorodne talenty i pomysły, działając na rzecz dobra wspólnego.

Podsumowując:

W obu przypadkach procesy innowacyjne w przedsiębiorstwach społecznych opierają się na dostrzeganiu i wykorzystywaniu pęknięć oraz różnorodności jako zasobów. Zarówno w naprawianiu filiżanki metodą kintsugi, jak i w budowaniu kolekcji z różnych kubków, kluczem do innowacji jest umiejętność zobaczenia w wyzwaniach i różnicach szansy na stworzenie czegoś nowego i wartościowego.

Przedsiębiorstwa społeczne – dzięki swojej misji i zakorzenieniu we wspólnocie – są wyjątkowo predysponowane do tego, by takie innowacyjne procesy nie tylko zapoczątkowywać, ale także prowadzić z powodzeniem do końca.

Rysunek 2: Współpraca młodzieży i twórcze działania w przedsiębiorstwie społecznym

1.4

Wprowadzanie wartości w życie – Innowacje społeczne w przedsiębiorstwach społecznych

Innowacje społeczne nie zawsze zaczynają się od wielkich idei. Czasem ich początkiem jest coś tak prostego, jak niedopasowana filiżanka.

W przedsiębiorstwie społecznym – miejscu, gdzie wspólnota spotyka się z misją, a działalność gospodarcza służy zmianie społecznej – nawet najmniejszy element może stać się symbolem przemiany. Na tym właśnie polega „wprowadzanie wartości w życie”: chodzi o to, by nie tylko „naprawiać” ludzi, których społeczeństwo uznało za złamanych – osoby wykluczone z rynku pracy, w kryzysie bezdomności, z niepełnosprawnościami, uzależnieniami czy samotnością – ale **wplatać ich z powrotem w społeczną tkankę** w taki sposób, by ta stała się jeszcze silniejsza.

Podobnie jak w japońskiej sztuce kintsugi, gdzie pęknięcia naczyń wypełnia się złotem, przedsiębiorstwa społeczne nie boją się niedoskonałości – wręcz przeciwnie: zamieniają je w coś wyjątkowo cennego.

Innowacja w tym ujęciu nie rodzi się w błyszczących salach konferencyjnych, ale **w odwadze, by próbować, włączać i słuchać**. W praktyce może to oznaczać stworzenie zespołu osób o bardzo różnych doświadczeniach i życiorysach – każda z nich ma inny „kształt” i „wzór” – i zaproszenie ich do wspólnego tworzenia rozwiązań. Takie przedsiębiorstwa rozwijają się nie pomimo swojej różnorodności, ale dzięki niej. Wspólne stoły, wspólne cele, wspólne wartości – to tam rodzą się pomysły. Tak jak zbiór niepasujących do siebie filiżanek może stać się ulubioną kolekcją, tak przedsiębiorstwa społeczne budują coś większego, dostrzegając wartość w każdej pojedynczej cegielce. Współpraca, eksperymentowanie i zaufanie tworzą przestrzeń, w której mogą zakiełkować pomysły, jakich nikt się nie spodziewał.

Innowacja społeczna w tych miejscach nie jest produktem – jest procesem.

To codzienne zobowiązanie, by żyć zgodnie z wartościami – stosować je w praktyce i przekształcać systemy wykluczenia w przestrzeń, które naprawdę należą do wszystkich.

Rysunek 3: Włączenie społeczne i integracja – budowanie zrównoważonych społeczności

1.5

Integracja i reintegracja w kontekście przedsiębiorstw społecznych

Integracja i reintegracja społeczna w kontekście przedsiębiorstw społecznych dotyczą procesów odbudowy lub tworzenia spójności między jednostkami a społeczeństwem. Każdy z tych procesów ma swoje własne cele, metody i dynamikę. Przyjrzyjmy się bliżej różnicom oraz wspólnym elementom.

Integracja – społeczna w przedsiębiorstwach społecznych odnosi się do procesu włączania osób z różnych grup społecznych (np. mniejszości etnicznych, osób z niepełnosprawnościami, osób w kryzysie bezdomności) do społeczeństwa, tak aby mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, zawodowym i kulturalnym. Celem integracji jest stworzenie otwartego i różnorodnego środowiska, które wspiera równość szans, akceptację różnorodności i wzajemny szacunek. Przedsiębiorstwa społeczne wspierają ten proces, oferując miejsca pracy dostosowane do zróżnicowanych potrzeb, organizując działania edukacyjne i kulturalne promujące różnorodność oraz podejmując działania na rzecz zmniejszania barier społecznych i ekonomicznych.

Reintegracja – społeczna i zawodowa koncentruje się na przywracaniu do funkcjonowania w społeczeństwie osób, które z różnych powodów zostały wykluczone lub odsunięte na jego margines (np. byłych więźniów, osoby uzależnione, długotrwale bezrobotne, osoby z niepełnosprawnościami). Celem reintegracji jest nie tylko zapewnienie pracy, ale również wsparcie w rozwiązywaniu problemów osobistych, pomoc w odbudowie relacji społecznych oraz promowanie zdrowego stylu życia i samodzielności. Przedsiębiorstwa społeczne odgrywają kluczową rolę w procesie reintegracji, oferując nie tylko zatrudnienie, ale również szkolenia, mentoring, wsparcie psychologiczne i pomoc w ponownym wejściu na rynek pracy. Podczas gdy reintegracja społeczna skupia się na aspektach społecznych, kulturowych i psychologicznych, reintegracja zawodowa koncentruje się na przygotowaniu do pracy i rozwoju zawodowym.

W jaki sposób odbudowa ról społecznych wpływa na proces reintegracji?

Wzrost poczucia własnej wartości i tożsamości – pełnienie ról społecznych może pomóc osobom w procesie reintegracji w odbudowie poczucia własnej wartości i tożsamości. Realizacja oczekiwań związanych z daną rolą przyczynia się do poprawy samopoczucia i wzrostu pewności siebie.

Większa aktywność społeczna – uczestnictwo w życiu społecznym i pełnienie różnych ról społecznych motywuje do większej aktywności i zaangażowania w różne działania, co z kolei sprzyja budowaniu relacji i sieci wsparcia.

Lepsza integracja ze społeczeństwem – pełnienie ról społecznych ułatwia integrację z resztą społeczeństwa, ponieważ osoba zaczyna postrzegać siebie jako wartościowego członka wspólnoty. Dzięki temu procesowi osoby reintegrowane łatwiej rozumieją i akceptują normy oraz wartości społeczne.

Rozwój kompetencji społecznych – poprzez wykonywanie różnych ról społecznych jednostki nabywają nowe umiejętności, takie jak komunikacja, współpraca czy rozwiązywanie konfliktów, co ma znaczenie zarówno w życiu codziennym, jak i zawodowym.

1.5.1

Przykłady działań na rzecz reintegracji społecznej

Reintegracja społeczna

Pełnienie ról społecznych jest kluczowym elementem procesu reintegracji społecznej. W tym kontekście rola społeczna może być rozumiana jako zestaw oczekiwań, norm i zachowań przypisanych danej osobie przez społeczeństwo na podstawie jej pozycji lub statusu społecznego.

Reintegracja społeczna to zatem nie tylko pomoc osobom w trudnej sytuacji w znalezieniu zatrudnienia czy poprawie warunków życia, ale również odbudowa lub tworzenie ich roli w społeczeństwie. Oznacza to, że reintegracja obejmuje takie aspekty jak zdolność do nawiązywania i utrzymywania relacji społecznych, uczestnictwo w życiu wspólnoty oraz aktywne włączanie się w różne sfery życia społecznego.

Programy mentoringowe – łączenie osób reintegrowanych z mentorami, którzy dzielą się swoim doświadczeniem życiowym, zawodowym i społecznym. Mentoring pomaga rozwijać kompetencje społeczne i zawodowe oraz budować sieci wsparcia. Przykładem są programy dla byłych więźniów, które pomagają im przystosować się do życia poza zakładem karnym poprzez budowanie relacji, wsparcie w poszukiwaniu pracy i radzenie sobie z codziennymi wyzwaniami.

Warsztaty i treningi umiejętności życiowych – organizowanie zajęć uczących kluczowych umiejętności potrzebnych do codziennego funkcjonowania, takich jak zarządzanie finansami, rozwiązywanie konfliktów, techniki komunikacji i budowanie relacji interpersonalnych. Umiejętności te są niezbędne do pełnienia ról społecznych i skutecznej integracji ze społeczeństwem.

Programy edukacyjne dla społeczeństwa – realizacja kampanii informacyjno-edukacyjnych skierowanych do ogółu społeczeństwa, których celem jest zmniejszenie stygmatyzacji oraz budowanie większej otwartości i akceptacji wobec osób reintegrowanych. Zwiększenie świadomości społecznej może ułatwić ich akceptację i integrację.

Tworzenie przestrzeni do interakcji społecznych – organizowanie wydarzeń towarzyskich, spotkań grup wsparcia, które umożliwiają osobom reintegrowanym budowanie sieci społecznych i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym. Mogą to być np. kluby zainteresowań, grupy wsparcia dla osób w podobnej sytuacji życiowej czy inicjatywy społeczne promujące wolontariat.

Reintegracja społeczna to proces złożony i wielowymiarowy.

Nie chodzi w nim o „wpasowanie ludzi w normy”. Wręcz przeciwnie – chodzi o budowanie świata, w którym różnorodne doświadczenia nie są przeszkodą, lecz źródłem siły. O wspólnotę, która nie tylko widzi człowieka, ale pozwala mu współtworzyć rzeczywistość.

I właśnie to mamy na myśli, mówiąc o wprowadzaniu wartości w życie.

Jak pełnienie ról społecznych wpływa na proces reintegracji?

Wzrost poczucia własnej wartości i tożsamości. Pełnienie ról społecznych może pomóc osobom w procesie reintegracji w odbudowie poczucia własnej wartości i tożsamości. Spełnianie oczekiwań związanych z daną rolą może przyczynić się do poprawy samopoczucia i wzrostu pewności siebie.

Zwiększona aktywność społeczna. Uczestnictwo w życiu społecznym i pełnienie różnych ról społecznych motywuje do większej aktywności i zaangażowania w różne działania, co z kolei może ułatwiać nawiązywanie relacji i budowanie sieci wsparcia.

Lepsza integracja ze społeczeństwem. Pełnienie ról społecznych ułatwia integrację z resztą społeczeństwa, ponieważ osoba zaczyna postrzegać siebie jako wartościowego członka wspólnoty. Dzięki temu procesowi osoby reintegrowane lepiej rozumieją i akceptują normy oraz wartości społeczne.

Rozwój kompetencji społecznych. W trakcie pełnienia różnych ról społecznych jednostki nabywają nowe umiejętności, takie jak komunikacja, współpraca czy rozwiązywanie konfliktów, co ma znaczenie zarówno w życiu codziennym, jak i zawodowym.

1.5.2

Przykłady działań na rzecz reintegracji zawodowej

Reintegracja zawodowa.

Reintegracja zawodowa koncentruje się na aspektach związanych z pracą i aktywnością zawodową, mając na celu przygotowanie osób do aktywnego uczestnictwa w rynku pracy oraz wspieranie ich w rozwoju zawodowym. Jest to proces szczególnie istotny dla osób, które z różnych powodów (np. niepełnosprawność, długotrwała nieobecność w pracy, zmiana branży) potrzebują wsparcia w powrocie na rynek pracy lub w wejściu na niego po raz pierwszy. Reintegracja zawodowa obejmuje szereg działań, których celem jest nie tylko zdobycie lub odświeżenie kwalifikacji i umiejętności, ale również przystosowanie się do zmieniających się warunków i wymagań zawodowych.

Warsztaty i kursy zawodowe – szkolenia te mogą dotyczyć konkretnych umiejętności zawodowych, takich jak kursy kulinarne dla kucharzy chcących specjalizować się w określonej kuchni, kursy programowania dla osób zainteresowanych pracą w branży IT czy szkolenia z obsługi klienta dla pracowników handlu i usług.

Programy certyfikacyjne i licencyjne – umożliwiają uzyskanie oficjalnych uprawnień do wykonywania określonych zawodów, co jest szczególnie istotne w profesjach regulowanych.

Staże i praktyki zawodowe – pozwalają zdobyć praktyczne doświadczenie w rzeczywistym środowisku pracy, co jest nieocenione zarówno dla osób rozpoczynających karierę zawodową, jak i tych, które zmieniają branżę lub wracają na rynek pracy po dłuższej przerwie.

Doradztwo zawodowe i coaching – indywidualne spotkania z doradcą zawodowym lub coachem pomagają w określeniu celów zawodowych, opracowaniu strategii ich realizacji oraz w radzeniu sobie z wyzwaniami związanymi z pracą.

Szkolenia miękkie i rozwój kompetencji społecznych – umiejętności takie jak komunikacja, praca zespołowa, zarządzanie czasem czy radzenie sobie ze stresem są kluczowe w wielu zawodach i mogą mieć istotny wpływ na sukces zawodowy.

Wsparcie w rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej – dla osób, które chcą założyć własny biznes, reintegracja zawodowa może obejmować doradztwo biznesowe, pomoc w opracowaniu biznesplanu oraz wsparcie w pozyskaniu finansowania.

Jak pełnienie ról społecznych wpływa na reintegrację zawodową?

Pełnienie ról społecznych ma istotny wpływ na proces reintegracji zawodowej, ponieważ nie sprowadza się on jedynie do zdobywania konkretnych kwalifikacji czy umiejętności zawodowych. Równie ważne jest włączenie się w środowisko pracy, przystosowanie do jego norm i kultury oraz budowanie pozytywnej tożsamości zawodowej.

Budowanie sieci wsparcia (networking, wsparcie rówieśnicze). Aktywne uczestnictwo w życiu wspólnoty pozwala na budowanie sieci kontaktów zawodowych, co jest kluczowe przy poszukiwaniu pracy – zwłaszcza w branżach, gdzie liczą się polecenia i znajomości. Współpraca i dzielenie się doświadczeniami z osobami w podobnej sytuacji zawodowej pomaga przełamywać trudności i motywuje do dalszego rozwoju.

Rozwój kompetencji społecznych. Skuteczna komunikacja jest niezbędna w każdej pracy. Pełnienie różnych ról społecznych pozwala ćwiczyć i rozwijać tę umiejętność w różnych kontekstach. Wiele zawodów wymaga umiejętności pracy zespołowej. Interakcje społeczne uczą negocjacji, empatii i wspólnego rozwiązywania problemów.

Wzmacnianie poczucia własnej wartości i tożsamości zawodowej. Bycie aktywnym członkiem wspólnoty zwiększa poczucie przynależności i wartości, co jest kluczowe dla utrzymania motywacji i zaangażowania w pracy. Pełnienie różnych ról społecznych pomaga także w kształtowaniu tożsamości zawodowej, ułatwiając rozpoznanie własnych predyspozycji i preferencji w kontekście kariery.

Przystosowanie do zmieniających się warunków zawodowych. Zmieniający się rynek pracy wymaga od pracowników zdolności adaptacji do nowych realiów. Doświadczenia wyniesione z różnych ról społecznych uczą elastyczności i odporności na stres. Udział w różnych grupach społecznych może inspirować do kreatywnego i innowacyjnego myślenia, co jest wysoko cenione przez pracodawców, zwłaszcza w dynamicznie rozwijających się branżach.

Zwiększenie aktywności zawodowej. Pełnienie ról społecznych i uczestnictwo w życiu wspólnotowym zwiększa motywację do aktywnego poszukiwania pracy i dalszego rozwoju zawodowego. Nieformalne uczenie się poprzez działania społeczne może przyczyniać się do rozwoju kompetencji zawodowych, ułatwiając zdobywanie nowych umiejętności i wiedzy.

Obszary wspólne

Chociaż integracja i reintegracja społeczna różnią się celami oraz grupami docelowymi, istnieją obszary wspólne.

1. W obu strategiach zatrudnienie pełni kluczową rolę jako narzędzie wspierające procesy integracyjne i reintegracyjne – daje szansę na rozwój umiejętności i budowanie poczucia własnej wartości.
2. Zarówno w integracji, jak i reintegracji istotne są wsparcie społeczne i edukacja, które służą rozwijaniu kompetencji społecznych, umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie oraz promowaniu wzajemnego zrozumienia i szacunku.
3. Przedsiębiorstwa społeczne w obu procesach dążą do tworzenia środowisk otwartych na różnorodność i wspierających równość, przeciwdziałając dyskryminacji i stereotypom.

Integracja i reintegracja społeczna w przedsiębiorstwach społecznych mogą różnić się zakresem i metodami działania, ale mają wspólny cel: budowanie społeczeństwa, w którym każdy ma równe szanse na pełne i aktywne uczestnictwo. Przedsiębiorstwa społeczne odgrywają kluczową rolę w realizacji tego celu, podejmując inicjatywy i programy odpowiadające zarówno na potrzeby jednostek, jak i całych społeczności.

1.6

Wyzwania w pełnieniu ról społecznych

Wyzwania w pełnieniu ról społecznych w kontekście reintegracji zawodowej mogą być złożone i zależą od wielu czynników, takich jak przyczyny, które doprowadziły do potrzeby reintegracji, oraz indywidualna sytuacja danej osoby.

Stygmatyzacja i brak akceptacji ze strony potencjalnych pracodawców czy współpracowników mogą utrudniać nawiązywanie relacji zawodowych i społecznych – szczególnie w przypadku osób wracających do pracy po długiej przerwie spowodowanej chorobą, niepełnosprawnością czy pobytem w zakładzie karnym. Zmiany technologiczne i organizacyjne w miejscu pracy mogą być trudne do nadrobienia, co wymaga czasu i wsparcia – zwłaszcza dla osób, które przez dłuższy czas pozostawały poza rynkiem pracy. Długotrwała nieobecność może prowadzić również do obniżonego poczucia pewności siebie i samooceny zawodowej, a trudności w rozwijaniu lub odświeżaniu umiejętności miękkich, takich jak komunikacja czy współpraca, utrudniają skuteczne funkcjonowanie w zespole.

Zmiana zawodu lub branży może wiązać się z koniecznością przekształcenia własnej tożsamości zawodowej, czyli ponownego odnalezienia swojej roli w środowisku pracy i wspólnocie zawodowej. Dodatkowo osoby reintegrowane mogą doświadczać barier komunikacyjnych, zwłaszcza jeśli przez długi czas były poza środowiskiem pracy lub społeczeństwem.

Dostosowanie oczekiwań zawodowych do rzeczywistości może wymagać czasu i być źródłem frustracji. Utrudnieniem bywa też ograniczony dostęp do szkoleń, warsztatów czy programów rozwojowych – ze względu na koszty, lokalizację lub inne bariery – co utrudnia zdobycie potrzebnych kwalifikacji i kompetencji. Pokonanie tych wyzwań wymaga zaangażowania różnych podmiotów: pracodawców, instytucji publicznych, organizacji społecznych oraz sieci wsparcia społecznego. Skuteczne przełamanie tych barier może nie tylko ułatwić powrót na rynek pracy, ale też przyczynić się do długofalowego sukcesu zawodowego i rozwoju osobistego osoby w procesie reintegracji.

Dlatego tak ważne jest, by proces reintegracji był wspierany odpowiednimi strategiami i działaniami, które pomagają w przezwyciężaniu tych trudności – takimi jak programy mentoringowe, wsparcie psychologiczne, działania edukacyjne skierowane do ogółu społeczeństwa oraz tworzenie przestrzeni do bezpiecznych i akceptujących interakcji społecznych.

Przedsiębiorstwa społeczne odgrywają kluczową rolę w procesie reintegracji społecznej – nie tylko poprzez tworzenie miejsc pracy, lecz także przez promowanie włączenia społecznego, budowanie pozytywnych relacji w miejscu pracy i poza nim oraz wspieranie rozwoju osobistego i zawodowego osób w trudnej sytuacji życiowej.

Indywidualne podejście

Punktem wyjścia do planowania działań reintegracyjnych jest dokładna diagnoza sytuacji danej osoby. Obejmuje ona zrozumienie jej potrzeb, wyzwań, ale także potencjału. Diagnoza ta powinna być prowadzona w sposób holistyczny, z uwzględnieniem różnych obszarów życia – takich jak zdrowie fizyczne i psychiczne, sytuacja rodzinna, wykształcenie, doświadczenie zawodowe, a także zainteresowania i pasje.

Każdy z tych obszarów może wymagać specyficznego wsparcia i interwencji, co podkreśla znaczenie indywidualnego podejścia w procesie reintegracji społecznej.

Przedsiębiorstwa społeczne, działające w tym kontekście, mogą odgrywać kluczową rolę – oferując nie tylko miejsca pracy, ale także wsparcie w rozwoju osobistym, nabywaniu nowych umiejętności i przystosowaniu do życia w nowym środowisku.

1.7

Rola przedsiębiorstw społecznych w reintegracji społecznej i zawodowej

Przedsiębiorstwa społeczne, działając zgodnie z zasadami rynkowymi, jednocześnie realizują cele społeczne. Ich misją nie jest wyłącznie osiąganie zysku, lecz przede wszystkim rozwiązywanie problemów społecznych. W kontekście reintegracji zawodowej i społecznej przedsiębiorstwa społeczne stają się platformą, która umożliwia osobom w trudnej sytuacji życiowej rozpoczęcie lub powrót na rynek pracy.

Poprzez tworzenie miejsc pracy dostosowanych do potrzeb i możliwości tych osób, przedsiębiorstwa społeczne oferują nie tylko zatrudnienie, ale także szeroki zakres działań wspierających rozwój osobisty i zawodowy.

Przedsiębiorstwa społeczne mają unikalną zdolność do wspierania reintegracji osób znajdujących się na marginesie społeczeństwa. Oferując dostosowane stanowiska pracy, szkolenia zawodowe oraz wsparcie psychologiczne, otwierają drogę do zatrudnienia m.in. dla osób bezrobotnych, z niepełnosprawnościami, migrantów, osób uzależnionych, w kryzysie bezdomności, seniorów czy pracujących ubogich.

Działania te przynoszą korzyści nie tylko bezpośrednio zaangażowanym osobom, ale również pozytywnie wpływają na lokalne społeczności i gospodarki, wspierając równość, integrację i spójność społeczną.

Korzyści z reintegracji

Reintegracja zawodowa i społeczna przynosi korzyści nie tylko osobom bezpośrednio w nią zaangażowanym, ale całemu społeczeństwu. Osoby, które skorzystały z takiego wsparcia, często stają się aktywnymi i produktywnymi członkami wspólnoty, co przyczynia się do zmniejszenia wykluczenia społecznego, obniżenia kosztów opieki społecznej oraz budowania bardziej włączającego społeczeństwa.

Przedsiębiorstwa społeczne, poprzez swoje działania reintegracyjne, odgrywają zatem istotną rolę w tworzeniu otwartej, empatycznej i wspierającej społeczności, dostępnej dla wszystkich jej członków – zwłaszcza tych znajdujących się w trudnej sytuacji.

Przedsiębiorstwa społeczne jako motor zmiany społecznej

Współczesne społeczeństwa stoją przed wieloma wyzwaniami, takimi jak nierówności ekonomiczne, wykluczenie społeczne, zmiany klimatyczne czy szybka urbanizacja. W obliczu tych problemów tradycyjne metody interwencji często okazują się niewystarczające lub nieskuteczne. Przedsiębiorstwa społeczne stają się odpowiedzią na te wyzwania, wprowadzając innowacyjne rozwiązania, które łączą potencjał ekonomiczny z celami społecznymi. Działając na styku sektora publicznego, prywatnego i społecznego, pokazują, że intencje społeczne można skutecznie przekuć w trwałe działania biznesowe.

Przedsiębiorstwa społeczne to także platformy promujące innowacje społeczne, oferujące twórcze odpowiedzi na złożone problemy społeczne. Eksperymentując z nowymi modelami biznesowymi, produktami lub usługami, przyczyniają się do tworzenia innowacyjnych rozwiązań, które mogą być skalowane i dostosowywane przez innych – wzmacniając tym samym skuteczność działań społecznych w szerszym wymiarze.

Innowacyjność przedsiębiorstw społecznych nie ogranicza się do wprowadzania nowych produktów czy usług. Ich prawdziwa siła innowacyjna tkwi w podejściu do rozwiązywania problemów społecznych, które często wymagają podejścia całościowego i wielowymiarowego. Przedsiębiorstwa społeczne testują i wdrażają nowe modele działalności, które są ekonomicznie trwałe, a jednocześnie maksymalizują efekty społeczne. Takie podejście pozwala tworzyć rozwiązania trwałe i możliwe do powielania – zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym.

Promowanie innowacji społecznych

Przedsiębiorstwa społeczne są również pionierami w promowaniu innowacji społecznych, tworząc rozwiązania, które można dostosować i powielać w różnych kontekstach.

Ich działania często wykraczają poza granice tradycyjnego biznesu – angażują lokalne społeczności, współpracują z organizacjami pozarządowymi, sektorem publicznym i innymi przedsiębiorstwami.

To holistyczne podejście do innowacji sprzyja tworzeniu ekosystemów, w których współpraca i dzielenie się wiedzą prowadzą do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Przyszłość i wyzwania

Choć przedsiębiorstwa społeczne wykazują ogromny potencjał w rozwiązywaniu problemów społecznych, ich rozwój nie jest wolny od wyzwań. Dostęp do finansowania, skalowanie działalności, mierzenie wpływu społecznego oraz utrzymanie równowagi między celami ekonomicznymi a społecznymi – to tylko niektóre z barier, które mogą ograniczać ich możliwości.

Stawienie czoła tym wyzwaniom wymaga zintegrowanych strategii, obejmujących wsparcie polityczne, rozwój infrastruktury finansowej oraz budowanie świadomości społecznej na temat wartości i potencjału, jaki oferują przedsiębiorstwa społeczne.

Zwiększanie wiedzy i zrozumienia roli, jaką przedsiębiorstwa społeczne odgrywają w rozwiązywaniu problemów społecznych, może przyczynić się do ich szerszej integracji z tradycyjnym rynkiem pracy i społeczeństwem jako całością.

Rysunek 4: Działania na rzecz reintegracji społecznej i ich rola w reintegracji zawodowej

Podsumowanie

Przedsiębiorstwa społeczne łączą ludzi z różnymi historiami, doświadczeniami i mocnymi stronami, tworząc spójną całość – jak kolekcja niepasujących do siebie filizanek, z których każda ma swoje miejsce i swoje znaczenie. Dzięki naprawie, współpracy i trosce, innowacje społeczne przekształcają to, co złamane, w coś wartościowego, tworząc przestrzeń dla różnorodności i drugiej szansy.

Te innowacje nie tylko rozwiązują problemy – one dają siłę. Osoby zagrożone wykluczeniem przestają być postrzegane jako bierni odbiorcy pomocy, a zaczynają być aktywnymi twórcami zmiany społecznej.

**Bo „zamykanie obiegu” nie dotyczy wyłącznie surowców i materiałów.
Zaczyna się od ludzi. Zwłaszcza tych, którzy kiedyś zostali pominięci.**

**Powiązania między
gospodarką społeczną a
cyrkularną – analiza krajów
partnerskich**

EFEKTY UCZENIA SIĘ

Rezultaty edukacyjne tego rozdziału ukazują głębsze zrozumienie tego, w jaki sposób modele gospodarki cyrkularnej i społecznej mogą być ze sobą powiązane, aby wspierać zrównoważony rozwój i włączenie społeczne w zróżnicowanych kontekstach europejskich.

Czytelnicy zyskują wiedzę na temat różnych etapów dojrzałości polityk publicznych oraz wdrażania tych modeli w krajach partnerskich: Cyprze, Niemczech, Słowacji, Polsce i Niderlandach, a także tego, jak podejścia krajowe odzwierciedlają odmienne możliwości instytucjonalne, priorytety i wyzwania społeczno-gospodarcze.

Rozdział podkreśla znaczenie włączającego zatrudnienia, szczególnie dla grup wrażliwych, oraz rolę samorządów lokalnych, edukacji, zamówień publicznych i współpracy międzysektorowej jako sił napędowych zmiany systemowej.

Zwraca również uwagę na to, że skuteczne połączenie zasad gospodarki cyrkularnej i społecznej wymaga nie tylko innowacji środowiskowych i ekonomicznych, ale także silnego komponentu społecznego, skoncentrowanego na równości, partycypacji i tworzeniu wspólnej wartości.

Rysunek 5: Adaptacja zasad gospodarki o obiegu zamkniętym

2.1

GOSPODARKA O OBIEGU ZAMKNIĘTYM: Ziemia jest tylko jedna – planety „B” nie ma

W obliczu szybko zmieniającego się globalnego krajobrazu koncepcje gospodarki społecznej i gospodarki o obiegu zamkniętym wyłoniły się jako kluczowe ramy wspierające zrównoważony i włączający rozwój.

Oba modele przecinają się w istotny sposób, tworząc wyjątkową szansę na rozwiązywanie problemów społecznych i środowiskowych. Niniejszy dokument ma na celu zbadanie synergii między gospodarką społeczną a cyrkularną, podkreślając znaczenie zrozumienia ich wzajemnych powiązań dla promowania całościowego postępu.

Rewolucja przemysłowa i późniejsze masowe uprzemysłowienie wzmocniły liniowe podejście do wykorzystania zasobów, prowadząc do wysokiego tempa ich zużycia, nadmiernej produkcji odpadów i degradacji środowiska. Gospodarka linearna, oparta na cyklu „weź–wytwórz–wyrzuć”, jest niezrównoważona i przyczynia się do problemów społecznych, nierówności ekonomicznych i zanieczyszczenia środowiska. Pilna potrzeba przeciwdziałania zmianom klimatycznym i uniknięcia dalszego przekroczenia granic planetarnych doprowadziła do ustanowienia Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDG), w szczególności celu 12, który koncentruje się na odpowiedzialnej produkcji i konsumpcji.

W obliczu tych wyzwań gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) pojawiła się jako alternatywa. GOZ ma na celu oddzielenie wykorzystania zasobów od wzrostu gospodarczego poprzez wdrażanie zasad takich jak spowalnianie, zamykanie i zawężanie obiegu zasobów na różnych poziomach.

Pomimo szerokiego przyjęcia przez różne podmioty – w tym korporacje i instytucje polityczne – w środowisku akademickim rosną obawy związane z brakiem uwagi poświęcanej skutkom społecznym w obecnych interpretacjach GOZ.

Czym jednak dokładnie jest gospodarka o obiegu zamkniętym?

To model gospodarczy zaprojektowany w celu minimalizacji odpadów i maksymalnego wykorzystania zasobów. W gospodarce cyrkularnej produkty, materiały i zasoby są wykorzystywane możliwie jak najdłużej, a ilość odpadów i zanieczyszczeń jest ograniczana. Osiąga się to poprzez działania takie jak recykling, ponowna produkcja oraz projektowanie produktów z myślą o trwałości i łatwości naprawy. GOZ dąży do odejścia od tradycyjnego modelu liniowego „weź–wytwórz–wyrzuć”, tworząc zamknięte obiegi, w których materiały są ponownie wykorzystywane i regenerowane. Podejście to przyczynia się do zrównoważonego rozwoju środowiska poprzez ograniczenie zużycia zasobów i zmniejszenie wpływu produkcji oraz konsumpcji na środowisko.

Z kolei gospodarka społeczna odnosi się do szeregu działań gospodarczych i organizacji, które stawiają cele społeczne i środowiskowe ponad czysto zyskowymi motywacjami. Obejmuje spółdzielnie, przedsiębiorstwa społeczne, organizacje non-profit oraz inne podmioty, których celem jest zaspokajanie potrzeb społecznych, wspieranie rozwoju społeczności i ograniczanie nierówności. Inicjatywy gospodarki społecznej często kierują się wartościami takimi jak solidarność, sprawiedliwość społeczna i zrównoważony rozwój. Skupiają się one na wywieraniu pozytywnego wpływu społecznego i promowaniu włączającego rozwoju gospodarczego, a nie wyłącznie na maksymalizacji zysków finansowych (19)(5).

Zrozumienie przecięcia się gospodarki społecznej i cyrkularnej ma kluczowe znaczenie dla zrównoważonego i włączającego rozwoju z kilku powodów (16)(24):

Zrównoważony rozwój w ujęciu holistycznym - Integracja zasad gospodarki społecznej i cyrkularnej umożliwia bardziej kompleksowe i całościowe podejście do zrównoważonego rozwoju.

Maksymalizacja pozytywnego wpływu - Zrozumienie, w jaki sposób modele gospodarki społecznej i cyrkularnej się przenikają, pozwala na maksymalizację pozytywnych efektów. Obejmuje to wykorzystanie praktyk cyrkularnych do generowania korzyści społecznych, takich jak tworzenie miejsc pracy, wzmacnianie wspólnot lokalnych i ograniczanie ubóstwa.

Ograniczanie nierówności - Punkt styku gospodarki społecznej i cyrkularnej może przyczyniać się do zmniejszania nierówności. Praktyki cyrkularne, które stawiają na inkluzywność w zatrudnieniu i zaangażowaniu społecznym, sprzyjają bardziej sprawiedliwemu podziałowi korzyści w społeczeństwie.

Dobrostan społeczności lokalnych – Integracja gospodarki społecznej i cyrkularnej wspiera dobrostan społeczności poprzez włączanie mieszkańców w procesy decyzyjne, promowanie zrównoważonych praktyk i budowanie poczucia współodpowiedzialności oraz dumy z inicjatyw cyrkularnych.

Tworzenie miejsc pracy i wzrost gospodarczy - Praktyki gospodarki o obiegu zamkniętym mogą generować nowe miejsca pracy, szczególnie w obszarach takich jak recykling, remanufacturing czy naprawa. Zrozumienie tego powiązania jest kluczowe dla wykorzystania potencjału gospodarczego tych działań i zapewnienia, że korzyści trafiają do szerokich grup społecznych.

Odporność na wstrząsy gospodarcze - Połączenie elementów gospodarki społecznej i cyrkularnej zwiększa odporność ekonomiczną. Dywersyfikując działalność i promując lokalną samowystarczalność, wspólnoty stają się bardziej odporne na zewnętrzne wstrząsy gospodarcze.

Zaangażowanie i odpowiedzialność konsumentów – Zrozumienie powiązań między modelami gospodarki społecznej i cyrkularnej pomaga w opracowywaniu strategii angażowania konsumentów. Obejmuje to budowanie świadomości społecznych korzyści odpowiedzialnej konsumpcji oraz zachęcanie konsumentów do aktywnego uczestnictwa w praktykach cyrkularnych.

Tworzenie polityk publicznych - Uznanie współzależności między celami gospodarki społecznej i cyrkularnej pozwala decydentom projektować skuteczniejsze i zintegrowane polityki. Prowadzi to do powstawania ram regulacyjnych wspierających zarówno zrównoważony rozwój środowiskowy, jak i dobrostan społeczny.

Długofalowa odpowiedzialność środowiskowa i społeczna - Świadomość powiązań między gospodarką społeczną a cyrkularną sprzyja kształtowaniu postawy długofalowej odpowiedzialności za środowisko i społeczeństwo. Zachęca do działań, które nie tylko chronią zasoby i ekosystemy, ale również pozytywnie wpływają na struktury społeczne i wspólnoty w dłuższej perspektywie.

Globalne Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDGs):

Integracja gospodarki społecznej i cyrkularnej jest zgodna z 17 Celami Zrównoważonego Rozwoju – przyjętymi przez wszystkie państwa członkowskie ONZ w 2015 roku w ramach Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju – takimi jak cele dotyczące godnej pracy i wzrostu gospodarczego, zmniejszania nierówności, zrównoważonych miast i społeczności oraz odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji.

2.2

GOSPODARKA SPOŁECZNA: Fundament wzrostu inkluzywnego

Jak podkreślono w literaturze, kluczowe jest ustanowienie solidnych podstaw dla skutecznej ścieżki wzrostu gospodarczego opartego na gospodarce społecznej.

Zasady przewodnie organizacji gospodarki społecznej mogą się różnić, jednak zazwyczaj koncentrują się wokół wartości, które kładą nacisk na dobro społeczne i ochronę środowiska (11)(4)(3).

W literaturze często wymieniane zasady obejmują:

Solidarność społeczna – Organizacje gospodarki społecznej kierują się zaangażowaniem na rzecz solidarności i dobra wspólnego. Ich celem jest reagowanie na wyzwania społeczne oraz promowanie spójności społecznej.

Sprawiedliwość społeczna – Dążenie do sprawiedliwości społecznej to podstawowa zasada, koncentrująca się na sprawiedliwym podziale zasobów, szans i korzyści w społeczeństwie. Inicjatywy gospodarki społecznej często zmierzają do zmniejszania nierówności.

Demokratyczne zarządzanie – Wiele organizacji gospodarki społecznej działa w oparciu o zasady demokracji, angażując członków lub interesariuszy w procesy decyzyjne. Taka inkluzywność zapewnia bardziej partycypacyjny i przejrzysty sposób działania.

Zrównoważony rozwój – Zrównoważenie środowiskowe stanowi często kluczowy element. Podmioty gospodarki społecznej dążą do minimalizacji swojego śladu ekologicznego i wspierają zrównoważony rozwój poprzez przyjmowanie odpowiedzialnych praktyk środowiskowych.

Rozwój społeczności lokalnych – Organizacje gospodarki społecznej stawiają na pierwszym miejscu dobro i rozwój społeczności lokalnych. Inicjatywy mogą obejmować tworzenie miejsc pracy, świadczenie podstawowych usług i wspieranie zaangażowania obywatelskiego.

Brak orientacji na zysk – Choć organizacje gospodarki społecznej mogą generować przychody, nie kierują się wyłącznie motywem zysku. Ewentualne nadwyżki są zazwyczaj reinwestowane w misję społeczną lub środowiskową organizacji.

Innowacje społeczne – Podmioty gospodarki społecznej często sięgają po innowacje w odpowiedzi na nowe wyzwania społeczne. Obejmuje to opracowywanie nowych, zrównoważonych rozwiązań problemów społecznych.

Etyczne praktyki biznesowe – Etyka stanowi integralny element działalności organizacji gospodarki społecznej. Priorytetowo traktują one etyczne praktyki biznesowe, sprawiedliwy handel i odpowiedzialną konsumpcję.

Te zasady łącznie odróżniają organizacje gospodarki społecznej od tradycyjnych podmiotów nastawionych na zysk, odzwierciedlając zaangażowanie w wartości, które stawiają ludzi i planetę na równi z kwestiami ekonomicznymi. W tym kontekście rola gospodarki społecznej w wspieraniu rozwoju społeczności oraz przeciwdziałaniu nierównościom społecznym jest szczególnie istotna.

Podmioty gospodarki społecznej, w tym spółdzielnie, organizacje non-profit i przedsiębiorstwa społeczne, odgrywają kluczową rolę w tworzeniu inkluzywnych i zrównoważonych społeczności. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na następujące aspekty (14)(7)(13):

Wzmacnianie społeczności lokalnych (Community Empowerment): poprzez angażowanie członków społeczności w procesy decyzyjne, umożliwiając im aktywny udział w kształtowaniu własnego rozwoju.

Budowanie potencjału (Capacity Building): czyli rozwijanie kompetencji i umiejętności jednostek w społecznościach. Obejmuje to działania z zakresu edukacji, szkoleń i podnoszenia kwalifikacji, które zwiększają zdolność członków społeczności do aktywnego wpływania na własny dobrostan.

Tworzenie miejsc pracy i rozwój gospodarczy – Zapewniając zatrudnienie lokalne, organizacje gospodarki społecznej przyczyniają się do rozwoju gospodarczego i redukcji bezrobocia w społecznościach, w których działają.

Zrównoważone praktyki biznesowe – Podmioty gospodarki społecznej często stawiają na etyczne i odpowiedzialne podejście do prowadzenia działalności. W praktyce oznacza to m.in. stosowanie ekologicznych metod produkcji oraz uczciwe warunki zatrudnienia, co wzmacnia długofalową odporność ekonomiczną społeczności.

Włączenie społeczne i różnorodność

a) **Inkluzyjne praktyki zatrudniania** – Oferowanie pracy osobom marginalizowanym lub z grup defaworyzowanych zwiększa włączenie społeczne i różnorodność w miejscu pracy.

b) **Usługi społeczne** – Wiele organizacji gospodarki społecznej koncentruje się na świadczeniu podstawowych usług społecznych, takich jak opieka zdrowotna, edukacja czy mieszkalnictwo, odpowiadając na podstawowe potrzeby członków społeczności i wspierając równość społeczną.

Redystrybucja zasobów i dochodów

a) **Modele spółdzielcze** – Struktury oparte na spółdzielczości często przewidują podział zysków i demokratyczne zarządzanie, co zapewnia bardziej sprawiedliwą dystrybucję zasobów.

b) **Własność społecznościowa** – Inicjatywy gospodarki społecznej, zwłaszcza spółdzielnie, promują lokalną własność przedsiębiorstw, co przeciwdziała koncentracji majątku i pozwala zatrzymać korzyści ekonomiczne w społeczności.

Innowacyjne odpowiedzi na wyzwania społeczne

a) **Przedsiębiorstwa społeczne** – Skupiają się na konkretnych problemach społecznych, takich jak ubóstwo, nierówności zdrowotne czy wykluczenie edukacyjne.

b) **Rozwiązywanie problemów lokalnych** – Organizacje gospodarki społecznej dzięki znajomości kontekstu lokalnego są w stanie precyzyjnie odpowiadać na potrzeby swoich społeczności.

Budowanie kapitału społecznego

a) **Sieci wspólnotowe** – Podmioty gospodarki społecznej wspierają rozwój silnych więzi społecznych, co zwiększa spójność społeczną, współpracę i wzajemną pomoc wśród mieszkańców.

b) **Wspólne podejmowanie decyzji** – Partycypacyjny charakter tych organizacji wzmacnia sprawczość obywateli i przyczynia się do budowania zaufania oraz poczucia przynależności do wspólnoty.

Ogólnie rzecz biorąc, rola gospodarki społecznej w rozwoju społeczności lokalnych i przeciwdziałaniu nierównościom społecznym ma charakter wielowymiarowy. Poprzez priorytetowe traktowanie celów społecznych, wdrażanie praktyk włączających oraz aktywne zaangażowanie w życie lokalnych społeczności, podmioty gospodarki społecznej przyczyniają się do budowania odpornych, sprawczych i sprawiedliwych wspólnot.

2.2.1

Przykłady udanych inicjatyw gospodarki społecznej

W obszarze ekonomii społecznej na całym świecie pojawiło się wiele inicjatyw, które łączą podejście biznesowe z zaangażowaniem na rzecz wpływu społecznego. Poniższe przykłady podkreślają historie sukcesu różnych inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej, ukazując zróżnicowane podejścia, które wywarły pozytywny wpływ zarówno na biznes, jak i na społeczeństwo:

Grameen Bank (Bangladesz) – założony przez Muhammada Yunusa, Grameen Bank był prekursorem mikrofinansów, oferując niewielkie pożyczki osobom żyjącym w ubóstwie, szczególnie kobietom, umożliwiając im zakładanie własnych działalności gospodarczych. To przedsiębiorstwo społeczne przyczyniło się do upodmiotowienia milionów ludzi i odegrało istotną rolę w walce z ubóstwem.(23).

Mondragon Corporation (Hiszpania) – Mondragon to federacja spółdzielni pracowniczych z Kraju Basków, działająca w sektorach produkcji, finansów i edukacji. Korporacja funkcjonuje zgodnie z zasadami spółdzielczymi, kładąc nacisk na demokratyczne zarządzanie i podział zysków między pracowników będących współwłaścicielami.(21).

Fair Trade International (Globalnie/Niemcy) – inicjatywy Sprawiedliwego Handlu, takie jak certyfikacja Fair Trade produktów rolnych, mają na celu zapewnienie godziwych cen i lepszych warunków pracy dla rolników z krajów rozwijających się. Organizacje takie jak Fair Trade USA i Fairtrade International skutecznie zbudowały rynek na produkty wytwarzane w sposób etyczny (12).

The Big Issue (Wielka Brytania) – The Big Issue to gazeta uliczna sprzedawana przez osoby w kryzysie bezdomności. Sprzedawcy kupują magazyn po niższej cenie, by sprzedawać go z zyskiem, co stanowi dla nich źródło dochodu. Model ten działa również w innych krajach, wspierając osoby zagrożone wykluczeniem mieszkaniowym. (22).

Aravind Eye Care System (Indie) – Aravind to sieć szpitali okulistycznych w Indiach, działających według modelu przedsiębiorstwa społecznego. Oferują one wysokiej jakości usługi okulistyczne – w tym operacje zaćmy – niezależnie od możliwości finansowych pacjentów. Dochody od osób płacących finansują leczenie tych, których na nie nie stać.(10).

The Body Shop (Globalnie) – założona przez Anitę Roddick firma kosmetyczna The Body Shop zasłynęła z etycznych i zrównoważonych praktyk. Przedsiębiorstwo promuje sprawiedliwy handel, nietestowanie produktów na zwierzętach i zrównoważony rozwój środowiskowy, łącząc skutecznie działalność komercyjną z odpowiedzialnością społeczną. (15)

BRAC (Bangladesz) – Pierwotnie znana jako Komitet Rozwoju Obszarów Wiejskich Bangladeszu, BRAC jest jedną z największych na świecie organizacji rozwojowych działających poza strukturami rządowymi. Prowadzi różnorodne programy z zakresu edukacji, opieki zdrowotnej i mikropożyczek, koncentrując się na wzmacnianiu pozycji społeczności marginalizowanych (1).

Danone Communities (Globalnie) – Danone Communities to fundusz inwestycyjny powiązany z międzynarodową korporacją spożywczą Danone. Wspiera przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się wyzwaniami społecznymi i środowiskowymi w obszarze żywności i wody. Fundusz inwestuje m.in. w inicjatywy takie jak Grameen Danone, produkujące niedrogie i pożywne jogurty dla osób o niskich dochodach (18).

Rolnictwo wspierane przez społeczność (**Community-Supported Agriculture – CSA**) – Programy CSA opierają się na bezpośrednim partnerstwie między konsumentami a lokalnymi rolnikami. Członkowie płacą z góry za udział w planach gospodarstwa i w zamian regularnie otrzymują świeże, sezonowe produkty. Inicjatywy CSA wzmacniają poczucie wspólnoty i wspierają zrównoważone rolnictwo (9).

The Cooperative Group (Wielka Brytania) – The Cooperative Group to spółdzielnia konsumencka działająca w Wielkiej Brytanii, prowadząca działalność w sektorze handlu detalicznego, usług pogrzebowych i ubezpieczeń. Funkcjonuje zgodnie z zasadami spółdzielczymi, dając członkom możliwość udziału w zarządzaniu oraz udziału w zyskach (6).

Przykłady te ukazują różnorodność udanych inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej – od mikropożyczek i spółdzielni, po praktyki sprawiedliwego handlu i przedsiębiorstwa społeczne. Dowodzą one, że cele społeczne i ekonomiczne mogą być ze sobą skutecznie powiązane, przynosząc korzyści zarówno biznesowi, jak i lokalnym społecznościom.

2.3

GOSPODARKA OBIEGU ZAMKNIĘTEGO:

Zasady i praktyki

Gospodarka obiegu zamkniętego to strategiczny model gospodarczy, którego celem jest optymalizacja użyteczności i wartości produktów, materiałów oraz zasobów przy jednoczesnym minimalizowaniu wytwarzania odpadów i wpływu na środowisko. W przeciwieństwie do tradycyjnej gospodarki linearnej, opartej na schemacie „wyprodukuj, użyj, wyrzuć”, gospodarka obiegu zamkniętego promuje model zamkniętej pętli, w którym zasoby są aktywnie utrzymywane w obiegu tak długo, jak to możliwe, poprzez działania takie jak recykling, remanufacturing (ponowne wytwarzanie) i ponowne wykorzystanie.

2.3.1

Podstawowe zasady gospodarki obiegu zamkniętego:

W dążeniu do zrównoważonych i proekologicznych praktyk wykształciło się kompleksowe podejście do cyklu życia produktów, obejmujące szereg zasad i strategii. Ramy te, znane jako projektowanie w obiegu zamkniętym (ang. Circular Design), mają na celu redefinicję tradycyjnych modeli produkcji i konsumpcji. Oto zbiór zasad, które wyznaczają kierunek projektowania cyrkularnego, promując dążenie do długowieczności, efektywności zasobów i zaangażowania we współpracę. Od priorytetyzowania trwałości i projektowania z myślą o zamykaniu obiegu, po wdrażanie innowacyjnych modeli biznesowych i technologii cyfrowych — zasady te mają na celu przekształcenie naszego podejścia do produkcji i konsumpcji, torując drogę ku bardziej zrównoważonej i cyrkularnej gospodarce (19)(20)(8)(2).

Projektowanie z myślą o trwałości i długowieczności – Produkty projektowane są tak, by były wytrzymałe i służyły przez długi czas, co ogranicza potrzebę ich częstej wymiany.

Projektowanie cyrkularne i innowacje – Kładzie się nacisk na projektowanie produktów z myślą o ich dalszym cyklu życia, uwzględniając łatwość demontażu, możliwość recyklingu oraz wykorzystanie zrównoważonych materiałów.

Ponowne użycie i naprawa – Promowanie ponownego wykorzystywania produktów lub ich komponentów oraz wspieranie usług naprawczych, aby wydłużyć cykl życia przedmiotów.

Remanufacturing (remanufaktura) – Proces odnowienia i przywrócenia używanym produktom stanu zbliżonego do nowego, co ogranicza zapotrzebowanie na nowe surowce.

Recykling i odzysk materiałów – Wydajne procesy recyklingu umożliwiające odzyskiwanie materiałów z produktów po zakończeniu ich użytkowania, ograniczając składowanie odpadów i potrzebę pozyskiwania surowców pierwotnych.

Efektywność zasobów – Optymalizacja wykorzystania zasobów na każdym etapie cyklu życia produktu w celu minimalizacji powstawania odpadów i wpływu na środowisko.

Systemy zamkniętego obiegu – Tworzenie systemów, w których materiały są nieustannie poddawane recyklingowi i ponownie wykorzystywane w nowych produktach, eliminując pojęcie „końca życia” produktu.

Współpraca i zaangażowanie interesariuszy – Zachęcanie do współpracy między wszystkimi uczestnikami rynku, w tym przedsiębiorstwami, administracją publiczną i konsumentami, w celu stworzenia holistycznej i zintegrowanej gospodarki o obiegu zamkniętym.

Modele „produkt jako usługa” (Product as a Service, PaaS) – Przejście od tradycyjnego modelu własności do modelu usługowego, w którym konsumenci wynajmują lub subskrybują produkty, co motywuje producentów do projektowania trwałych i łatwych do recyklingu przedmiotów.

Edukacja i świadomość konsumencka – Zwiększanie świadomości wśród konsumentów na temat wpływu ich wyborów na środowisko oraz promowanie odpowiedzialnej konsumpcji i właściwego postępowania z odpadami.

Redukcja odpadów i praktyki lean – Wdrażanie szczupłych metod zarządzania produkcją i działalnością gospodarczą, które minimalizują powstawanie odpadów na każdym etapie łańcucha dostaw.

Cyfryzacja i wdrażanie technologii – Wykorzystanie technologii cyfrowych, takich jak Internet Rzeczy (IoT), do monitorowania i optymalizacji wykorzystania zasobów, cykli życia produktów oraz zarządzania odpadami.

Stosując zasady gospodarki o obiegu zamkniętym, ludzkość dąży do stworzenia systemu regeneracyjnego, który minimalizuje wpływ na środowisko i wspiera zrównoważony rozwój oraz inkluzyjny wzrost w granicach możliwości Ziemi. Praktyki gospodarki cyrkularnej w istotny sposób przyczyniają się do efektywnego wykorzystania zasobów i zrównoważonego rozwoju środowiska, poprzez fundamentalną zmianę podejścia do tego, jak zasoby są wykorzystywane, zarządzane i odzyskiwane w ramach gospodarki. Poniżej przedstawiono, w jaki sposób te praktyki realizują powyższe cele:

Minimalizacja zużycia zasobów – Wydłużona żywotność produktów: Praktyki gospodarki o obiegu zamkniętym kładą nacisk na projektowanie produktów z myślą o trwałości, co pozwala im służyć dłużej. Ogranicza to konieczność częstych wymian i tym samym zmniejsza zużycie zasobów.

Modularność i możliwość modernizacji – Produkty projektowane w duchu cyrkularności często mają budowę modułową, co umożliwia ich łatwą naprawę lub aktualizację. Wydłuża to czas użytkowania komponentów i zmniejsza zapotrzebowanie na nowe materiały i produkty.

Redukcja odpadów i recykling – Recykling w obiegu zamkniętym: Modele gospodarki cyrkularnej promują systemy recyklingu zamkniętego, w których materiały są nieustannie zwracane do procesu produkcyjnego. Minimalizuje to konieczność pozyskiwania nowych surowców.

Odzysk materiałów z produktów wycofanych z użytkowania – Zamiast je wyrzucać, produkty traktowane są jako zasoby o wysokiej wartości na końcu cyklu życia. Procesy recyklingu pozwalają odzyskiwać z nich surowce, co zmniejsza ilość odpadów trafiających na wysypiska oraz ogranicza zapotrzebowanie na pierwotne zasoby.

Promowanie zrównoważonych materiałów i wykorzystywania zasobów odnawialnych – Zasady gospodarki o obiegu zamkniętym zachęcają do stosowania odnawialnych i zrównoważonych materiałów przy projektowaniu produktów. Pomaga to ograniczyć negatywny wpływ związany z wydobyciem i przetwarzaniem surowców nieodnawialnych.

Materiały biodegradowalne – Tam, gdzie to możliwe, promowane jest stosowanie materiałów biodegradowalnych, które po zakończeniu cyklu życia naturalnie się rozkładają, nie szkodząc środowisku.

Efektywne zarządzanie łańcuchem dostaw: produkcja lokalna – Praktyki gospodarki o obiegu zamkniętym często promują lokalną produkcję, co pozwala ograniczyć emisje związane z transportem oraz zmniejszyć całkowity ślad środowiskowy łańcucha dostaw.

Logistyka zwrotna – Modele gospodarki cyrkularnej uwzględniają sprawną logistykę zwrotną, umożliwiającą zbieranie, odnawianie i recykling produktów po zakończeniu ich użytkowania. Zmniejsza to wpływ utylizacji odpadów na środowisko i promuje ponowne wykorzystanie materiałów.

Efektywność energetyczna: ograniczone zużycie energii – Praktyki cyrkularne mają na celu minimalizację zużycia energii na każdym etapie cyklu życia produktu. Dotyczy to zarówno energooszczędnych procesów produkcyjnych, jak i projektowania produktów wymagających mniejszych nakładów energii podczas wytwarzania i użytkowania.

Odzysk energii z odpadów – Tam, gdzie recykling nie jest możliwy, gospodarka obiegu zamkniętego zakłada odzysk energii z materiałów odpadowych, przekształcając je w cenne źródło energii zamiast przyczyniać się do zanieczyszczenia środowiska.

Innowacje w technologiach zrównoważonych: rozwiązania technologiczne – Praktyki cyrkularne wspierają rozwój i wdrażanie innowacyjnych technologii, które umożliwiają odzysk zasobów, redukcję odpadów oraz zrównoważoną produkcję.

Cyfrowe technologie – Integracja narzędzi cyfrowych, takich jak Internet Rzeczy (IoT) czy analiza danych, pozwala optymalizować zużycie zasobów, monitorować cykl życia produktów i zwiększać efektywność procesów cyrkularnych.

Promowanie zrównoważonych zachowań konsumenckich: model Produkt jako Usługa (PaaS) – Gospodarka o obiegu zamkniętym wspiera modele PaaS, w których konsumenci wynajmują lub subskrybują produkty zamiast je posiadać na własność. Przenosi to odpowiedzialność za cykl życia produktu na producentów i sprzyja bardziej zrównoważonemu stylowi konsumpcji.

Świadomość konsumencka – Inicjatywy cyrkularne często obejmują działania edukacyjne, których celem jest zwiększenie świadomości konsumentów na temat wpływu ich wyborów na środowisko, promując odpowiedzialne podejście do konsumpcji i utylizacji produktów.

2.4

Gospodarka cyrkularna i społeczna na Cyprze

IW 2021 roku Cypr podjął istotny krok w kierunku rozwoju gospodarki o obiegu zamkniętym, przyjmując Krajowy Plan Działań na rzecz Gospodarki o Obiegu Zamkniętym 2021–2027. Ten kompleksowy plan wyznacza kierunki dla kluczowych materiałów i sektorów, takich jak sektor pierwotny, przemysłowy oraz usługowy, ze szczególnym uwzględnieniem priorytetu horyzontalnej polityki odpadowej jako elementu fundamentalnego i przekrojowego. Plan zakłada wprowadzenie działań i środków politycznych mających ułatwić transformację w stronę gospodarki o obiegu zamkniętym.

Jednym z głównych założeń jest budowanie kultury cyrkularnej wśród przemysłu, przedsiębiorstw i konsumentów. Dokument wprowadza zachęty dla firm do inwestowania w gospodarkę o obiegu zamkniętym, wspiera zwiększanie poziomu cyrkularności i efektywności wykorzystania zasobów, a także sprzyja tworzeniu korzystnych warunków rynkowych dla produktów i usług zgodnych z ideą GOZ. Celem jest zapewnienie zrównoważonych wzorców produkcji i konsumpcji.

Ogłoszono kilka programów (wymienionych poniżej), które mają na celu ukazanie szans i potencjału biznesowego w gospodarce o obiegu zamkniętym. Programy te obejmują finansowanie rozwoju nowych cyrkularnych produktów i usług, zachęcanie do inwestycji w różne sektory gospodarki, wspieranie powstawania internetowych platform do dzielenia się materiałami oraz rozwój standardów i certyfikacji dla systemów zarządzania, produktów i usług przyczyniających się do gospodarki cyrkularnej.

Dodatkowo, plan wyraźnie koncentruje się na traktowaniu odpadów jako zasobu, przewidując działania zmierzające do zwiększenia poziomu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych. To podejście do gospodarki odpadami ma poprawić jakość procesów recyklingu, przyczyniając się do realizacji ogólnych celów zrównoważonego rozwoju określonych w Krajowym Planie Działań na rzecz Gospodarki o Obiegu Zamkniętym.

Środki przewidziane w Planie Działań zostały przedstawione w tabeli poniżej.

tabela

1

KRAJOWY PLAN DZIAŁAŃ CYPRU NA RZECZ GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM

Działanie	Opis	Harmonogram	Budżet
Plan komunikacji	Informowanie społeczności biznesowej i konsumentów o perspektywach i możliwościach biznesowych, jakie oferuje gospodarka o obiegu zamkniętym. Przekazywanie informacji o realizowanych działaniach.	2022	EUR 500 000
Coaching biznesowy	Zapewnienie usług z zakresu coachingu biznesowego i rozwoju umiejętności. Wsparcie dla przedsiębiorstw obejmuje również raport diagnostyczny dla otwartych firm, wskazujący kroki niezbędne do przejścia na cyrkularny model działania.	Od stycznia 2022 roku, bezterminowo	EUR 1 000 000
Plan „Go Circular” na rzecz pobudzania inwestycji przedsiębiorstw w gospodarkę o obiegu zamkniętym	Finansowanie projektów badawczo-rozwojowych (B+R) ukierunkowanych na tworzenie nowych cyrkularnych produktów i usług.	Od 2022 roku, bezterminowo	EUR 1 000 000
Plan wspierania inwestycji przedsiębiorstw w gospodarkę o obiegu zamkniętym	Złożenie kompleksowej propozycji dotyczącej realizacji projektów inwestycyjnych, obejmującej certyfikację oraz promocję rozwiązań w zakresie najlepszych praktyk wspierających klastry.	Od czerwca 2022 roku, bezterminowo	EUR 13 300 000
Zastosowanie gospodarki o obiegu zamkniętym w sektorze hotelarskim	Zapewnienie szkoleń i doradztwa ułatwiających przejście na cyrkularny model działania w sektorze hotelarskim.	Od stycznia 2022 roku, bezterminowo	EUR 1 400 000
Utworzenie platformy internetowej do wymiany zasobów (sharing)	Utworzenie platformy internetowej, która umożliwi przedsiębiorstwom, przemysłowi i organizacjom publiczny dzielenie się wiedzą.	2022	EUR 20 000 plus maintenance cost

KRAJOWY PLAN DZIAŁAŃ CYPRU NA RZECZ GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM			
Działanie	Opis	Harmonogram	Budżet
rynek dla gospodarki o obiegu zamkniętym	dzielenie się sprzętem, usługami, infrastrukturą, odpadami, materiałami i personelem		
Gospodarka odpadami komunalnymi	Program wsparcia techno-ekonomicznego dla władz lokalnych w zakresie tworzenia systemu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wdrożenia systemu „płać za to, co wyrzucasz”.	2022-2027	EUR 25 000 000
	Program redukcji odpadów komunalnych dla hoteli nadmorskich i powiązanej infrastruktury turystycznej w Limassol i Pafos.	2022-2023	EUR 6 400 000
	Program zapobiegania, selektywnej zbiórki i odzysku odpadów komunalnych dla górskich obszarów Cypru.	2021-2026	EUR 1 500 000
	Utworzenie organu koordynującego pomiędzy rządem centralnym a samorządami w zakresie gospodarki odpadami.	2023-2025	EUR 900 000
	Instalacja 50 autonomicznych kompostowników mechanicznych na obszarach odległych i półodległych.	2022-2025	EUR 7 000 000
	Utworzenie dwóch centrów ponownego użycia i napraw oraz sieci sklepów.	2022-2025	EUR 4 000 000
	Instalacja 50 zielonych kiosków na obszarach odległych i półodległych.	2022-2025	EUR 3 300 000

Tabela 2: Krajowy plan działań Cypru na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym

Cypr włączył zasady gospodarki o obiegu zamkniętym do swoich strategii gospodarowania odpadami poprzez Krajowy Plan Gospodarki Odpadami Komunalnymi 2022–2028 (MWMP) oraz Krajowy Plan Zapobiegania Powstawaniu Odpadów 2022–2028 (NWPP). Plany te, pozostające pod kontrolą rządu i zgodne z unijną Ramową Dyrektywą w sprawie Odpadów (WFD), mają na celu wypełnienie zobowiązań Cypru oraz przeprowadzenie kraju w stronę zrównoważonej, bezodpadowej gospodarki poprzez promowanie ponownego użycia i recyklingu, co odzwierciedla zasady gospodarki o obiegu zamkniętym.

Plany gospodarowania odpadami uzupełniają szersze polityki, takie jak Nowa Polityka Przemysłowa Cypru 2019–2030 oraz Krajowy Plan Gospodarki o Obiegu Zamkniętym 2021–2027. Obie polityki wpisują się w ambicję przejścia od gospodarki liniowej do cyrkularnej, stawiając sobie za cel zwiększenie konkurencyjności, wspieranie wzrostu gospodarczego poprzez innowacje wprowadzane zarówno przez istniejące, jak i nowe przedsiębiorstwa oraz tworzenie nowych miejsc pracy w różnych sektorach.

2.4.1

Gospodarka o obiegu zamkniętym i włączenie społeczne na Cyprze

Cypr realizuje działania na rzecz włączenia społecznego poprzez różne inicjatywy. Rząd cypryjski, w ramach polityki społecznej, dąży do zapewnienia wszystkim mieszkańcom dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej i usług socjalnych, promując tym samym inkluzywność. Towarzystwo Czerwonego Krzyża na Cyprze aktywnie angażuje się w działania na rzecz włączenia społecznego, prowadząc interwencje kryzysowe i udzielając pomocy osobom szczególnie narażonym, w tym uchodźcom i migrantom.

Na Cyprze powstają także przedsiębiorstwa społeczne, które przyczyniają się nie tylko do interwencji kryzysowych, lecz także do długofalowej zrównoważoności społeczno-środowiskowej. Przykładem jest „Green Dot Cyprus”, organizacja non-profit zajmująca się promowaniem recyklingu i świadomości ekologicznej. Inną istotną inicjatywą jest „Caritas Cyprus” – przedsiębiorstwo społeczne prowadzące różnorodne projekty na rzecz włączenia społecznego, obejmujące m.in. wsparcie dla migrantów i uchodźców, szkolenia zawodowe oraz rozwój lokalnych społeczności.

BIBLIOGRAFIA

https://www.eionet.europa.eu/etcs/etc-ce/products/etc-ce-products/etc-ce-report-5-2022-country-profiles-on-circular-economy/cyprus-ce-country-profile-2022_for-publication.pdf/view
ETC CE Report 2022/5 – Cyprus 2., <https://cypruscircular.org.cy>

2.5

Gospodarka o obiegu zamkniętym / społeczna w NIEMCZECH

Niemcy aktywnie rozwijają swoją agendę dotyczącą gospodarki o obiegu zamkniętym, dostosowując ją do dyrektyw unijnych oraz trendów międzynarodowych. Transformacja cyrkularna jest postrzegana jako kluczowa dla przeciwdziałania kryzysom klimatycznym, zasobowym, bioróżnorodności oraz zdrowotnym, a jednocześnie dla wzmacniania konkurencyjności, tworzenia miejsc pracy i zapewnienia zrównoważonych warunków życia. Pomimo dostępnych funduszy publicznych i realizowanych inicjatyw, wciąż brakuje spójnej wizji społecznej – w tym rozdzielenia konsumpcji zasobów od wzrostu gospodarczego oraz stworzenia kompleksowych ram regulacyjnych.

Narodowa strategia gospodarki o obiegu zamkniętym – Circular Economy Initiative Deutschland (CEID) – poczyniła znaczące postępy w przechodzeniu z modelu linearnego, zasobochłonnego, na gospodarkę cyrkularną, opartą na efektywności zasobów. Utworzona w 2019 roku CEID zrzesza trzy ministerstwa, 24 przedsiębiorstwa, 22 instytucje badawcze oraz organizacje społeczne, wspierając systemową transformację. Circular Economy Roadmap wyznacza wizję dla Niemiec, proponując rekomendacje polityczne na rzecz progresywnej transformacji do 2030 roku. Dokument zakłada, że Niemcy staną się centrum produktów cyrkularnych, promując hasło „Made with Germany”, wspierając międzynarodowe repozycjonowanie oraz wpisując się w Europejski Zielony Ład.

Mapa drogowa koncentruje się na cyrkularnych modelach biznesowych, opakowaniach oraz bateriach trakcyjnych. Proponuje nowe modele działalności w oparciu o „cyrkularne usługi”, gospodarkę tworzyw sztucznych w obiegu zamkniętym oraz zarządzanie akumulatorami w duchu gospodarki cyrkularnej.

2.5.1

GOZ w Berlinie – biznesy społeczne a przedsiębiorstwa społeczne

Sytuacja gospodarki o obiegu zamkniętym w Berlinie jest wyjątkowa, ponieważ stolica Niemiec jest liderem pod względem liczby inicjatyw cyrkularnych, projektów publicznych oraz świadomości społecznej mieszkańców. W Berlinie działa ponad 200 różnych inicjatyw związanych z GOZ. To dynamiczna sieć organizacji pozarządowych, start-upów, artystów, przedsiębiorstw, instytucji naukowych, uniwersytetów i firm doradczych, które wspólnie starają się wprowadzać zmiany.

Do najbardziej rozpoznawalnych instytucji należą Circular Berlin, Impact Hub czy Re-Use. Miasto prowadzi świadomą politykę zrównoważonego rozwoju, w której gospodarka cyrkularna odgrywa istotną rolę. Władze wspierają także unikatowe inicjatywy, takie jak Nochmal – centrum handlu rzeczami używanymi, które ma na celu zmianę nawyków konsumpcyjnych i ponowne włączanie „odrzuconych” przedmiotów do obiegu.

W 2020 roku w Berlinie funkcjonowało co najmniej 400 przedsiębiorstw zajmujących się tematyką gospodarki o obiegu zamkniętym, zatrudniających łącznie ponad 8 500 osób.

2.5.2

Włączenie społeczne w Niemczech

Na całym świecie niektóre grupy społeczne napotykają bariery w pełnym uczestnictwie w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym, wynikające z czynników prawnych, ekonomicznych i społecznych. Takie czynniki jak płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, zawód, rasa, pochodzenie etniczne, religia, status obywatelski, niepełnosprawność czy orientacja seksualna przyczyniają się do wykluczenia społecznego, pozbawiając jednostki godności i szans na lepsze życie. Rozwiązywanie przyczyn strukturalnego wykluczenia i dyskryminacji jest kluczowe dla wspierania trwałego, inkluzywnego wzrostu oraz skutecznego ograniczania ubóstwa. Dzięki włączeniu społecznemu jednostki i grupy mogą uczestniczyć w życiu społeczeństwa – poprawiając swoje możliwości, szanse i poczucie godności mimo doświadczanych trudności wynikających z ich tożsamości.

Spółeczeństwo niemieckie, z uwagi na doświadczenia nazizmu oraz tradycje demokratyczne po II wojnie światowej, kładzie duży nacisk na równe szanse, tolerancję, politykę „willkommen” oraz włączenie społeczne. Niemniej jednak w Niemczech włączenie społeczne rozumiane jest głównie jako integracja osób starszych oraz osób z niepełnosprawnościami. W przypadku migrantów stosuje się raczej pojęcie „integracja społeczna”, mające na celu zachęcanie ich do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

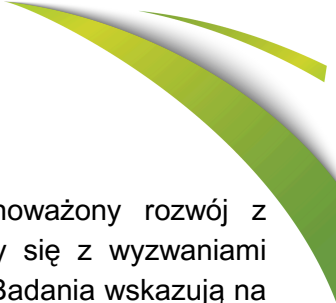
Niemcy aktywnie wspierają włączenie społeczne osób z niepełnosprawnościami oraz osób starszych. Rząd, poprzez Krajowy Plan Działań (NAP 2.0), wdrożył 175 środków w 13 obszarach działania, kładąc szczególny nacisk na przygotowanie młodzieży z niepełnosprawnościami do wejścia na rynek pracy. Postęp jest widoczny – jak podano w raporcie z 2018 roku – m.in. w zwiększonej świadomości dotyczącej potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Osoby starsze, stanowiące ponad jedną piątą populacji, są doceniane za swój potencjał i doświadczenie, czemu sprzyja działalność 540 domów wielopokoleniowych wspierających dialog międzypokoleniowy. Ramy prawne, w tym Ustawa Zasadnicza i konwencje międzynarodowe, gwarantują równość i zakazują dyskryminacji. Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych koncentruje się na szkoleniach, zatrudnieniu, rehabilitacji i dostępności. Niemcy zmagają się z poważnym niedoborem siły roboczej, a włączenie osób z niepełnosprawnościami postrzegane jest jako jedno z rozwiązań. Wykorzystanie ich kwalifikacji przy wsparciu działań inkluzywnych, takich jak pomoc techniczna czy elastyczne modele pracy, może skutecznie włączyć tę grupę do rynku pracy i przyczynić się do złagodzenia problemu niedoboru pracowników.

2.5.3

Przedsiębiorstwa społeczne w Niemczech

Przedsiębiorstwo społeczne to szczególny typ podmiotu gospodarczego, którego działalność nie koncentruje się na maksymalizacji zysków, lecz na celach społecznych. Przedsiębiorstwa społeczne funkcjonują w różnych formach prawnych: spółdzielni socjalnych, stowarzyszeń, fundacji, spółek non-profit czy towarzystw wzajemnych. Wszystkie mają jedną cechę wspólną – wszelkie nadwyżki wypracowane w ramach działalności są reinwestowane w organizację, aby realizować jej cele, wspierać społeczną i zawodową integrację członków/klientów lub prowadzić działania na rzecz lokalnej społeczności.

Sektor przedsiębiorczości społecznej w Niemczech, funkcjonujący na styku sfery opieki społecznej i rynku, stanowi trudny do dokładnego oszacowania obszar, potencjalnie obejmujący kilkadziesiąt tysięcy organizacji. Według statystyk tzw. „trzeci sektor” liczy 105 000 organizacji, które wnoszą do 90 miliardów euro do PKB społecznego (4,1% krajowego PKB w 2007 roku). Jednak dokładne określenie liczby przedsiębiorstw społecznych silnie ukierunkowanych na innowacje w rozwiązywaniu problemów społecznych jest trudniejsze ze względu na ograniczone dane dotyczące zachowań innowacyjnych w sektorze społecznym, co sugeruje liczbę na poziomie niskich kilku tysięcy.

W Niemczech przedsiębiorstwa społeczne zyskują na znaczeniu, łącząc zrównoważony rozwój z oddziaływaniem społecznym. Sektor, zróżnicowany pod względem struktury, mierzy się z wyzwaniami dotyczącymi definicji oraz przejrzystości danych. Rząd aktywnie wspiera te inicjatywy. Badania wskazują na potrzebę poprawy struktur finansowania oraz większego powiązania pomiędzy sferą polityczną, gospodarczą i społeczeństwem obywatelskim. Podkreślają konieczność poszerzenia rozumienia innowacji poza aspekt technologiczny oraz wskazują na potencjał przedsiębiorstw społecznych w obszarze zamówień publicznych. Ogólnie rzecz biorąc, raport dostarcza wniosków pozwalających wzmocnić ramy wsparcia dla dalszego rozwoju przedsiębiorstw społecznych w Niemczech.

W Niemczech dane dotyczące przedsiębiorczości społecznej są ograniczone, głównie z powodu niejasnej definicji tego zjawiska oraz braku solidnych danych dla trzeciego sektora, z którego wywodzi się przedsiębiorczość społeczna. Mimo to różne badania dostarczają informacji o zakresie, wielkości, etapie rozwoju, strukturach zarządzania oraz sytuacji finansowania organizacji zajmujących się przedsiębiorczością społeczną. Dokładne określenie liczby przedsiębiorstw społecznych jest trudne, ale szacunki wskazują na niższy przedział kilku tysięcy. Badania koncentrują się na takich sektorach jak usługi społeczne, edukacja, integracja zawodowa, włączenie społeczne oraz mieszkalnictwo.

2.6

Gospodarka o obiegu zamkniętym / społeczna we Włoszech

Kwestia stosowania praktyk gospodarki o obiegu zamkniętym staje się we Włoszech coraz bardziej paląca – wysiłek ten był napędzany przede wszystkim przez instytucje europejskie, tak że w ostatnich latach przyciągnął uwagę zarówno podmiotów publicznych, jak i prywatnych. System gospodarczy szybko ewoluuje, przemysłując i organizując swoje procesy zgodnie z nowymi celami, takimi jak redukcja zużycia energii, dekarbonizacja, wykorzystanie przyjaznych środowisku źródeł energii oraz promowanie przedsiębiorstw zrównoważonych ekologicznie i społecznie.

We Włoszech, dzięki wsparciu funduszy europejskich oraz środków z PNRR, w ostatnich latach możliwe było uruchomienie wielu inicjatyw związanych z gospodarką o obiegu zamkniętym oraz przedsiębiorczością społeczną. Zgodnie z corocznym raportem opracowywanym przez Circular Economy Network we współpracy z ENEA, wskaźnik cyrkularności w gospodarce światowej spada na poziomie globalnym. Niemniej jednak Włochy pozostają liderem wśród największych gospodarek europejskich. Nie brakuje jednak sygnałów ostrzegawczych – pogarszamy się w kluczowych wskaźnikach, takich jak stopa wykorzystania materiałów cyrkularnych czy produktywność zasobów.

Sektor prywatny, bardziej niż publiczny, wydaje się być siłą napędową wyboru cyrkularności, częściowo z powodu ogromnych oszczędności wpisanych w samą ideę gospodarki o obiegu zamkniętym: w podejściu cyrkularnym nie istnieje pojęcie odpadu – odpad staje się zasobem, co sprawia, że wybór ten jest jednocześnie opłacalny ekonomicznie i korzystny ekologicznie. Włoski przemysł doświadcza zmiany paradygmatu w kierunku cyrkularności, napędzanej zarówno zachętami ekonomicznymi, jak i rosnącym popytem konsumentów na produkty zrównoważone.

We współpracy z tradycyjnymi branżami, przedsiębiorstwa społeczne wprowadziły innowacje do procesów produkcyjnych, tworząc zrównoważone łańcuchy wartości. Przykładami na poziomie krajowym są Edilatte czy Gioosto (łącający także wymiar społeczny, poprzez dystrybucję produktów wytwarzanych przez osoby osadzone w zakładach karnych lub w regionach uwolnionych od zjawiska caporalato), a także Edilana z Sardynii.

2.6.1

Gospodarka o obiegu zamkniętym i włączenie społeczne w biznesie

Proces ten nie może jednak uwzględniać wpływu przedsiębiorstw wyłącznie z punktu widzenia ekonomicznego, ale również społecznego i środowiskowego. W związku z tym we Włoszech wprowadzono kilka narzędzi pomiaru i wyceny (zobacz tutaj, jeśli chcesz uzyskać przegląd działań na poziomie UE) dla wszystkich firm, które ułatwiają i wspierają te procesy.

Dekret Ustawodawczy nr 254 z dnia 30 grudnia 2016 r. nakłada obowiązek na duże przedsiębiorstwa (np. spółki giełdowe, banki, duże towarzystwa ubezpieczeniowe) i/lub duże grupy kapitałowe, aby do rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych dołączały określone informacje niefinansowe, zawarte w „indywidualnym sprawozdaniu niefinansowym”. Dokument ten jest publicznie dostępny, a zawarte w nim informacje dotyczą celów i osiągnięć w obszarach środowiskowych, społecznych, działań wobec pracowników, poszanowania praw człowieka oraz walki zarówno z aktywną, jak i bierną korupcją.

Również mniejsze przedsiębiorstwa mogą sporządzać raport (Bilancio di Sostenibilità) na zasadzie dobrowolności. Dzięki takiemu wysiłkowi mogą ubiegać się o publikację swoich działań w Rejestrze Przedsiębiorstw, aby promować się wśród interesariuszy i osiągnąć korzyści dla swojej działalności, a także uzupełnić ocenę swojej wiarygodności kredytowej.

Według danych ISTAT w 2022 roku 59,5% przedsiębiorstw produkcyjnych podjęło działania na rzecz zrównoważonego rozwoju: 50,3% prowadziło działania w zakresie ochrony środowiska, 44,6% realizowało inicjatywy związane ze zrównoważonym rozwojem społecznym, a 36,8% podejmowało działania w zakresie zrównoważenia ekonomicznego. Najbardziej aktywne we wszystkich praktykach zrównoważonego rozwoju są średnio duże przedsiębiorstwa – ponad 4/5 z nich (81,5%) podejmowało takie działania, podczas gdy wśród małych firm odsetek ten wyniósł jedynie 36,1%. Coraz więcej firm dąży także do uzyskania certyfikacji BCorp – międzynarodowego wyróżnienia mierzącego wpływ społeczny i środowiskowy działalności.

W przypadku przedsiębiorstw usługowych 50,4% z nich podjęło w 2022 roku działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Wśród nich: 42,1% uczestniczyło w inicjatywach ochrony środowiska, 40,3% w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego, a 35,2% w działaniach na rzecz zrównoważenia ekonomicznego. Jeśli chodzi o rządowe zachęty dla firm promujących działalność opartą na gospodarce o obiegu zamkniętym i włączeniu społecznym, uruchomiono m.in. program Italia Economia Sociale, w ramach którego przeznaczono 223 mln euro na wsparcie inicjatyw w tych obszarach.

2.6.2

Circular economy and social inclusion behind entrepreneurship

Jeśli chodzi natomiast o związek między gospodarką o obiegu zamkniętym a włączeniem społecznym z perspektywy promocji projektów, we Włoszech istnieją różne typy inicjatyw (przeźnij stronę w dół, aby zobaczyć najważniejsze z nich), jednak wydają się one wychodzić głównie od organizacji branżowych i stowarzyszeń działających na rzecz włączenia społecznego, które jednocześnie promują praktyki gospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważony rozwój środowiskowy.

Bardziej szczegółowo, powiązanie gospodarki o obiegu zamkniętym i włączenia społecznego realizowane jest na poziomie podmiotów „trzeciego sektora”, które ponownie zatrudniają osoby marginalizowane – migrantów, osoby ubiegające się o azyl oraz osoby objęte wsparciem więziennym i postpenitencjarnym. ★

BIBLIOGRAFIA

<https://www.istat.it/it/archivio/283952>

<https://bs.camcom.it/ambiente-e-sviluppo-sostenibile/economia-circolare-e-responsabilita-sociale>

<https://www.incentivi.gov.it/it/catalogo/italia-economia-sociale>

<https://www.invitalia.it/cosa-facciamo/rafforziamo-le-imprese/italia-economia-sociale>

2.7

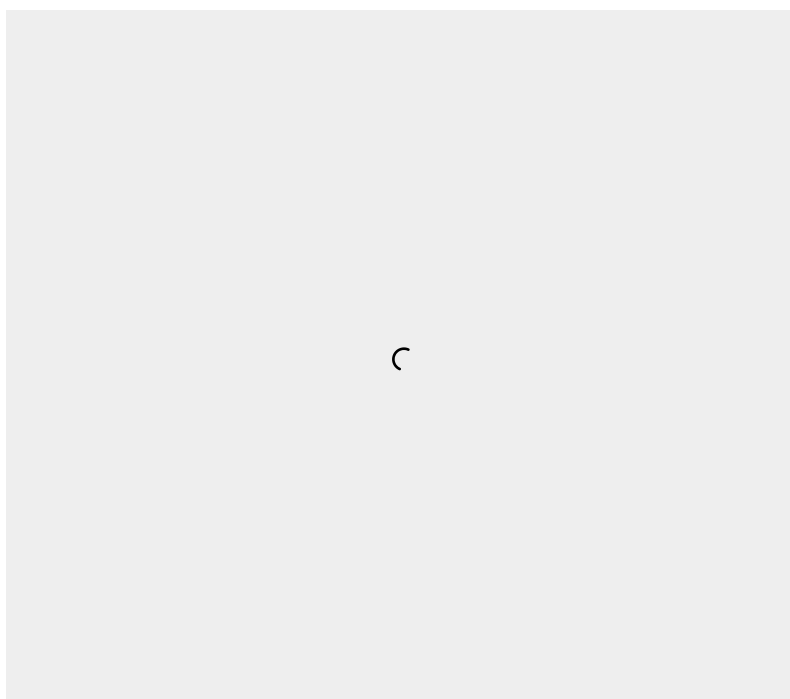
Gospodarka o obiegu zamkniętym / społeczna w POLSCE

Polska osiągnęła poziom cyrkularności na poziomie 10,2%, pozostawiając lukę cyrkularną na poziomie 89,8%. „Luka” odnosi się do obecnego etapu drogi Polski w kierunku osiągnięcia pełnej krajowej gospodarki o obiegu zamkniętym. W porównaniu z gospodarką światową, która jest obecnie cyrkularna jedynie w 7,2%, Polska wypada o około 3% lepiej, jednak – podobnie jak inne gospodarki narodowe – wciąż ma wiele do zrobienia.

Zgodnie z polską Mapą Drogową Gospodarki o Obiegu Zamkniętym, gospodarka cyrkularna powinna być racjonalna, niskoemisyjna, innowacyjna i konkurencyjna. Model gospodarki o obiegu zamkniętym w Polsce koncentruje się głównie na minimalizacji zużycia surowców i wytwarzania odpadów, redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz obniżaniu zużycia energii. Raport dotyczący Luki Cyrkularnej w Polsce wskazał zestaw strategii wzmacniających cyrkularność:

Budowa cyrkularnego środowiska zabudowanego
Rozwój cyrkularnego systemu żywnościowego
Przemysłenie mobilności
Wspieranie cyrkularnej produkcji przemysłowej
Utrzymywanie dóbr w stanie „jak nowe” tak długo, jak to możliwe
Zasilanie Polski czystą energią

Model biznesowy i wpływ ekonomiczny – Przyjęcie modelu gospodarki o obiegu zamkniętym przynosi korzyści nie tylko dla środowiska, ale także pozwala firmom wyróżnić się na polskim rynku, obniżyć koszty operacyjne i poprawić jakość usług. Konsumenci odgrywają istotną rolę we wspieraniu tych zmian, wybierając produkty i usługi firm realizujących Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDGs). Należy dodać, że klienci coraz częściej zwracają uwagę na aspekty środowiskowe przy wyborze kupowanych produktów i usług.

Rysunek 6: Zrównoważony rozwój i działania korporacyjne – Koncepcje zrównoważonego rozwoju coraz częściej przekształcane są z korporacyjnych broszur inwestycyjnych w realne działania na rzecz ochrony środowiska i racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych. Korporacje, zarówno duże, jak i małe, podejmują kroki w celu zmniejszenia swojego wpływu na środowisko.

2.7.1

Włączenie społeczne

Włączenie społeczne, wykluczenie, inkluzja, integracja – to tylko niektóre z pojęć, które w XXI wieku stały się powszechnie używane w Polsce. Wiążą się one ze zmianami zachodzącymi w naszym kraju w obszarze gospodarczym, a w konsekwencji także społecznym, a ostatnio również komunikacyjnym czy klimatycznym. Odnoszą się one głównie do osób z niepełnosprawnościami, długotrwale bezrobotnych, osób uzależnionych, doświadczających kryzysu bezdomności, seniorów, czy tzw. ubogich pracujących, a od czasu wybuchu konfliktu w Ukrainie – również do uchodźców. To właśnie z tych grup rekrutują się m.in. pracownicy przedsiębiorstw społecznych czy uczestnicy Klubów i Centrów Integracji Społecznej. Działania tych ostatnich oraz sama koncepcja wykluczenia społecznego zostały ujęte w ustawie o zatrudnieniu socjalnym z 2003 roku.

Przeciwieństwem wykluczenia jest włączenie społeczne, integracja, czyli podejmowanie działań na rzecz włączenia, zwiększenia dostępu grup zagrożonych marginalizacją do edukacji, zatrudnienia, ochrony zdrowia, usług kulturalnych i innych – na takich samych zasadach jak pozostałe grupy społeczne. Uczestnictwo to stanowi istotę społeczeństwa inkluzywnego, promującego lepsze zrozumienie, tolerancję i wzajemny szacunek pomiędzy różnymi grupami. Unia Europejska kładzie bardzo duży nacisk na działania ukierunkowane na włączenie społeczne różnych grup społecznych oraz w różnych obszarach życia. Na te działania przeznaczane są również znaczące środki z budżetu UE. Jednak ich wykorzystanie jest uzależnione od przyjęcia odpowiednich przepisów prawa i wdrożenia konkretnych rozwiązań w danym kraju.

W Polsce przykładami wspomnianych dokumentów i działań – oprócz wspomnianej ustawy o zatrudnieniu socjalnym – są między innymi:

Strategia na rzecz włączenia i różnorodności Polskiej Narodowej Agencji Programu Erasmus+ oraz Europejskiego Korpusu Solidarności na lata 2022–2027

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021–2027 z perspektywą do 2030 roku

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Gospodarka Solidarności Społecznej

Ustawa o spółdzielniach socjalnych

Ustawa o ekonomii społecznej

Programy i wytyczne dotyczące wdrażania EFS+ lub FST (Wytyczne dotyczące realizacji projektów z Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w programach regionalnych 2021–2027; programy regionalne, np. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021–2027 z licznymi działaniami dotyczącymi ekonomii społecznej, włączenia społecznego czy integracji aktywnej), realizacja Programu Wspólnej Polityki Rolnej 2021–2027.

Utworzenie w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów stanowiska ministra ds. włączenia społecznego (A. Ścigaj 2022–2023) oraz ministra ds. równości (K. Kotuła od 2023).

Istniejące dokumenty, programy, wytyczne i przede wszystkim dostęp do funduszy unijnych umożliwią także w najbliższych latach realizację działań dotyczących włączenia społecznego w obszarze zmian klimatu, w tym zasad gospodarki o obiegu zamkniętym – działań, które dotyczą każdego z nas i które niekoniecznie wymagają zaangażowania dodatkowych środków finansowych. Przeciwnie – pozwolą one nie tylko wspierać klimat, ale także domowy budżet.

2.7.2

Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce

Na grudzień 2023 roku w Polsce funkcjonowało 830 przedsiębiorstw społecznych (aktualizacja: czerwiec 2025 – 1500 przedsiębiorstw społecznych), z największą koncentracją w województwach: podkarpackim (119), śląskim (112) i lubelskim (83). Podmiotami w Polsce, które mogą uzyskać status przedsiębiorstwa społecznego, są m.in. spółdzielnie socjalne, fundacje, stowarzyszenia, związki stowarzyszeń, spółki non-profit, koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne czy kościelne osoby prawne. Oprócz podmiotów ekonomii społecznej o status przedsiębiorstwa społecznego może ubiegać się także podmiot prawny prowadzący jednostkę reintegracyjną: warsztat terapii zajęciowej (WTZ), zakład aktywności zawodowej (ZAZ), centrum integracji społecznej (CIS) czy klub integracji społecznej (KIS). Sama jednostka reintegracyjna nie może uzyskać statusu przedsiębiorstwa społecznego – wniosek musi być złożony przez podmiot prowadzący WTZ, ZAZ, CIS lub KIS.

Priorytetem przedsiębiorstw społecznych jest oddziaływanie społeczne. Choć istotna jest również ich stabilność ekonomiczna, to jednak aspekt społeczny – a zwłaszcza integracja osób mających trudności ze znalezieniem zatrudnienia – ma znaczenie nadrzędne. Polski rząd, poprzez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, uruchomił program „Odporność i rozwój ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej” na lata 2023–2025, zapewniający znaczące wsparcie dla przedsiębiorstw społecznych.

Program „Odporność i rozwój ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej” obejmuje trzy obszary:

- reintegrację osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych i podmiotach zatrudnienia socjalnego,
- budowanie potencjału przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej,
- świadczenie usług społecznych w formule deinstytucjonalizacji, wzmacniające odporność i rozwój przedsiębiorstw społecznych oraz podmiotów ekonomii społecznej.

Kliknij tutaj, aby zobaczyć rejestr przedsiębiorstw społecznych w Polsce.

Polska przywiązuje szczególną wagę do przesunięcia włączenia społecznego w kierunku maksymalnej zgodności ze strategicznymi celami Zielonego Ładu UE poprzez punktowanie wniosków projektowych składanych o wsparcie finansowe w ramach tych programów, tj. transformacji ekologicznej, transformacji cyfrowej, dostępności dla osób ze specjalnymi potrzebami oraz zasady równości szans i niedyskryminacji. W wyniku wprowadzenia strategicznych kryteriów dotyczących transformacji ekologicznej, spośród łącznie 1090 wniosków współfinansowanych, 324 wnioski o dofinansowanie inwestycji są ściśle związane z gospodarką o obiegu zamkniętym i działaniami na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Te działania odzwierciedlają silne zaangażowanie Polski w zrównoważone praktyki gospodarcze oraz włączenie społeczne poprzez wspieranie i rozwój przedsiębiorstw społecznych. Warto jednak zauważyć, że kraj aktywnie działa na rzecz wspierania przedsiębiorstw społecznych poprzez różne programy rządowe i regulacje, które kształtują ekonomię społeczną i zapewniają wsparcie instytucjonalne.

2.8

Gospodarka o obiegu zamkniętym / społeczna na SŁOWACJI

NARA-SK uczestniczyła w projekcie Hands On Plastic Environment (25), wprowadzając koncepcję gospodarki o obiegu zamkniętym w Republice Słowackiej od samego początku zatwierdzenia unijnego Planu Działań dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym. Jako członek konsorcjum projektowego NARA-SK prowadziła negocjacje dotyczące utworzenia platformy gospodarki o obiegu zamkniętym w Republice Słowackiej – 30 listopada 2018 roku – wraz z udziałem dyrektora HOLLAND CIRCULAR HOTSPOT, Freeka van Eijka (27).

Platforma CIRCULAR SLOVAKIA została założona na Słowacji 2 grudnia 2019 roku. W 2024 roku najważniejszym wydarzeniem krajowej platformy gospodarki o obiegu zamkniętym jest Circular Summit 2024. Królestwo Niderlandów jest również członkiem słowackiej platformy, ponieważ nie ulega wątpliwości, że liderem i kluczowym graczem we wdrażaniu gospodarki o obiegu zamkniętym w UE były i pozostają Niderlandy od samego początku (30).

Gwarantem wdrażania polityki gospodarki o obiegu zamkniętym na Słowacji jest Ministerstwo Środowiska, które stworzyło kilka kluczowych narzędzi przyspieszających realizację tych polityk. ISBN 970-80-8213-001-3 zawiera unikatowe, 100-stronicowe, dynamiczne kompendium informacyjne – Gospodarka o obiegu zamkniętym – przyszłość rozwoju Słowacji (2019), stanowiące podstawowy podręcznik orientacyjny dla pierwszych czytelników i zainteresowanych problematyką przejścia z modelu gospodarki „linearnej” na modele gospodarki cyrkularnej, w ramach następujących 1+4 ponadsektorowych obszarów:

Wprowadzenie: wyjaśnienie, co oznacza przejście od gospodarki linearnej do gospodarki o obiegu zamkniętym – w każdej sekcji definiowana jest sytuacja w Republice Słowackiej na tle szerszej perspektywy, poprzez analizę trendów w ujęciu dekadowym oraz komentarze analityków i prognostyków.

Sekcja PRODUKCJA I KONSUMPCJA: ponieważ gospodarka o obiegu zamkniętym to przede wszystkim gospodarcze tworzenie dóbr i usług / krajowego produktu gospodarczego, w publikacji Ministerstwa Środowiska odpowiednie miejsce zajmują Ministerstwo Gospodarki oraz Ministerstwo Rolnictwa.

Sekcja GOSPODARKA ODPADAMI: ponieważ produkcja odpadów jest problemem społecznym wszystkich sektorów społeczeństwa, najlepszym rozwiązaniem wydaje się być prezentacja najlepszych praktyk eliminacji odpadów w gminach, przedsiębiorstwach przemysłowych, zmiana stereotypów konsumenckich oraz udany przykład stosowania rozszerzonej odpowiedzialności producenta czy upcyklingu odpadów (44).

Sekcja SUROWCE WTÓRNE: ponownie, w najlepszy sposób – poprzez przykłady dobrych praktyk – publikacja definiuje nieograniczone możliwości handlu surowcami wtórnymi jako surowcem wejściowym do nowej produkcji, rozwiązywania kryzysu klimatycznego poprzez zielone dachy (46), eliminacji nadmiernej i zbyt szybkiej konsumpcji dzięki ekoprojektowaniu i ekomodulacji, czy też rozwiązania problemu mikrokonsumpcji i jej upcyklingu (25).

Sekcja KONKURENCYJNOŚĆ I INNOWACJE: odpowiadając na potrzebę znalezienia natychmiastowych rozwiązań dla tworzyw sztucznych ropopochodnych, zawiera kluczowy wywiad z prof. Alexym – światowej sławy naukowcem, który umieścił Słowację na mapie globalnych odkryć naukowych, opracowując bio tworzywa ze źródeł odnawialnych. Przykładem jest także zielony polipropylen, a ponadto istnienie słowackiego konkursu na innowacje dla zielonej przyszłości – Zelený Merkúr (41).

Powstała platforma internetowa Green Economy, która na bieżąco mapuje ramy legislacyjne dla wdrażania tego nowego paradygmatu gospodarczego, a jej najistotniejszą częścią – jako portalu popularyzacyjnego i edukacyjnego – są przykłady dobrych praktyk wdrażanych przez wszystkie sektory społeczeństwa słowackiego (podmioty gospodarcze, administrację państwową i samorządową, środowisko naukowo-badawcze) w następujących obszarach: adaptacja do zmian klimatu, gospodarka o obiegu zamkniętym i zrównoważone wykorzystanie zasobów, zrównoważony transport, efektywność energetyczna, zielone budownictwo i mieszkalnictwo, zrównoważone gospodarowanie na obszarach wiejskich, zrównoważona bioekonomia (43).

Gospodarka o obiegu zamkniętym nie jest jednak tylko zmianą polityki gospodarczej, lecz zmianą paradygmatyczną, która dotyczy wszystkich części społeczeństwa. Dlatego zrozumiałe jest, że w każdym państwie narodowym rozwiązaniem nie może być wyłącznie zmiana polityk i zachowań na najwyższym szczeblu państwa – gospodarka cyrkularna przenika bowiem przez całą strukturę społeczeństwa w modelu QUADRUPLE HELIX, obejmującym interesariuszy ze wszystkich obszarów.

2.8.1

Gospodarka o obiegu zamkniętym w sektorze biznesu

Gospodarka o obiegu zamkniętym to przede wszystkim zmiana sposobu produkcji dóbr gospodarczych – a więc nośnikiem przejścia do gospodarki cyrkularnej jest zarządzanie jednostkami produkcyjno-gospodarczymi w państwie.

Praktycznie wszystkie organizacje wspierające biznes – niezależnie od własności, formy prawnej czy charakteru właściciela-założyciela – włączyły do swojego portfolio najszerze spektrum działań informacyjnych, promocyjnych, a zwłaszcza nieformalnych wydarzeń edukacyjnych. Praktycznie niemożliwe jest ich pełne podsumowanie, usystematyzowanie czy uporządkowanie wszystkich ofert dotyczących podnoszenia umiejętności i wiedzy w zakresie cyrkularności. Co więcej – wszelkie próby ich hierarchizacji czy „certyfikowania”, a także centralizowania w jednym miejscu (tzw. „circular one-stop-shop”), w istocie stoją w sprzeczności z samą ideą zmiany paradygmatu. Uczestnik sam musi podejmować wysiłek, by w otwartym środowisku informacyjnym pozyskiwać dane z wielu źródeł i udowodnić umiejętność klasyfikacji dostępnych treści.

Przedstawiciele przedsiębiorstw, stowarzyszeń przemysłowych i branżowych sami stworzyli mechanizmy oraz instytucje zdolne przygotować – począwszy od wydarzenia edukacyjnego, aż po realizację konkretnego projektu inwestycyjnego. Same firmy, realizując swoje inwestycje, nawet w obszarach problematycznych z punktu widzenia teorii gospodarki cyrkularnej (np. Waste2Energy), zwracają uwagę na kwestie promocji cyrkularności, a obok proponowanego rozwiązania podnoszą również wrażliwość społeczną na to zagadnienie (43).

Na poziomie słowackim jedną z najważniejszych zmian jest zakończenie wydobycia węgla brunatnego w ramach europejskiej inicjatywy „EU coal regions in transition” (44), która dotyczy regionu Górnej Nitry. Proces de iure rozpoczął się w styczniu 2021 roku, a wielowarstwowe zarządzanie rozwiązaniem 100 lat doświadczenia pracodawców wobec ponad 2600 górników i ich rodzin stanowi także rozwiązanie paneuropejskie. Na regionalnej liście znajduje się ponad 150 projektów (bardziej ekologicznych i odpornych), o łącznej wartości 1,5 miliarda euro.

Kompleks przemysłowy w Republice Słowackiej jest wyjątkowo energochłonny (produkcja metali i wyrobów metalowych stanowi 13,01% udziału w sektorze). Obecnie trwa intensywna transformacja w kierunku zielonej energii poprzez zwiększenie udziału odnawialnych źródeł, jak również rozwój energetyki wodorowej (48). W całym sektorze przemysłowym – od mikroprzedsiębiorstw po duże podmioty – widoczny jest proces nadrabiania zaległości w obszarze energii odnawialnej (49).

Przemysłowa produkcja Słowacji jest wspierana przez przemysł motoryzacyjny (50). Udział branży motoryzacyjnej w tworzeniu PKB Słowacji wynosi 12%, a w produkcji przemysłowej (łącznie z całym łańcuchem produkcyjnym) – 43%. Na Słowacji swoją produkcję finalizuje 5 globalnych producentów samochodów (VW, Kia, PSA Peugeot, Jaguar Land Rover, Volvo). Zielona mobilność, jako globalny priorytet, stanowi bezpośrednią praktykę wdrożeniową dla każdego producenta samochodów (mobilność elektryczna i wodorowa).

We wszystkich sektorach produkcji przemysłowej można zaobserwować przygotowania zarządów firm do kryterium ekoprojektowania – czyli opracowywania takich produktów, które już na etapie ich tworzenia spełniają maksymalne wymagania dotyczące ich obiegu w całym cyklu życia. Odbywa się to zgodnie ze zaktualizowaną dyrektywą nowego unijnego planu działań na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym (61).

Gospodarka o obiegu zamkniętym w samorządach gminnych i lokalnych

Public policies in the lower administrative units of the Slovak Republic are in 100% compliance with EU policies through European funds, program priorities and demand-oriented projects.

This means that in accordance with the updated Directive of the new EU action plan for the circular economy there are also partnership agreements between the EU and national states for the ongoing 7-year EU budget period (2020-2027). This is also the case in the Slovak Republic.

Agreed investments within the five goals of cohesion policy: (1, more competitive and smarter Europe, greener and low-carbon Europe, 2, more connected Europe, 3, more social and inclusive Europe, 4, the Europe closer to citizens, 5, The Just Transition Fund). The entire process of designing, as well as distribution and monitoring of the Partnership Agreement of the Slovak Republic for the years 2021-2027 meets the criteria of QUADRUPLE HELIX - participation of socio-economic partners, in accordance with Commission Regulation (EU) no. 240/2014 of 7 January 2014 on the European Code of Conduct for Partnership within the European Structural and Investment Funds.

2.8.2

Gospodarka o obiegu zamkniętym w instytucjach wiedzy

Polityki publiczne w niższych jednostkach administracyjnych Republiki Słowackiej są w 100% zgodne z politykami UE dzięki funduszom europejskim, priorytetom programowym oraz projektom opartym na zapotrzebowaniu.

Oznacza to, że zgodnie ze zaktualizowaną Dyrektywą nowego unijnego planu działań na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym funkcjonują również umowy partnerskie między UE a państwami narodowymi na bieżący 7-letni okres budżetowy UE (2020–2027). Tak jest również w przypadku Republiki Słowackiej.

Uzgodnione inwestycje wpisują się w pięć celów polityki spójności: (1) bardziej konkurencyjna i inteligentniejsza Europa, (2) bardziej ekologiczna i niskoemisyjna Europa, (3) bardziej połączona Europa, (4) bardziej społeczna i inkluzyjna Europa, (5) Europa bliżej obywateli, a także Fundusz Sprawiedliwej Transformacji. Cały proces projektowania, a także dystrybucji i monitorowania Umowy Partnerstwa Republiki Słowackiej na lata 2021–2027 spełnia kryteria QUADRUPLE HELIX – udział partnerów społeczno-gospodarczych, zgodnie z Rozporządzeniem Komisji (UE) nr 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r. w sprawie Europejskiego kodeksu postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych.

Gospodarka o obiegu zamkniętym w sektorze pozarządowym – organizacje „trzeciego sektora” na Słowacji tworzą swoisty „żywy laboratorium” o płynnym krajobrazie różnych form instytucjonalnych, które – opierając się przede wszystkim na motywacji samych aktorów oraz finansowaniu pozyskiwanym z projektów – realizują temat gospodarki o obiegu zamkniętym zarówno w projektach edukacyjnych, jak i mikro-wdrożeniowych.

SAŽP, jako agencja projektowo-programowa Ministerstwa Środowiska Republiki Słowackiej, od dawna pracuje nad systematyzacją nieformalnych, pozaformalnych, ale także formalnych form edukacyjnych, ukierunkowanych na wzmacnianie odporności środowiskowej, a przy tym popularyzujących koncepcję gospodarki cyrkularnej – portal edukacji ekologicznej EWOBX (57).

2.8.3

Przedsiębiorstwa społeczne na Słowacji

Najbardziej istotne opracowanie dotyczące ogólnego obrazu rozwoju i obecnego stanu ekonomii społecznej zostało przedstawione w raporcie SOCIAL ENTERPRISES AND THEIR ECOSYSTEMS IN EUROPE (68), w ramach paneuropejskiego badania dotyczącego stanu tej formy praktyki gospodarczej we wszystkich państwach członkowskich UE – Slovensko (59).

W historii Słowacji ekonomia społeczna miała charakter długofalowej i zasadniczo wspólnotowej samopomocy na terytorium miejsc, gdzie społeczność zamieszkiwała i żyła w sposób ciągły. Historycznie były to jednak modele współpracy budowane na podstawie zwyczajowej praktyki, bez formy zdefiniowanej w przepisach prawa. Literatura fachowa wskazuje rok 1845 jako pierwszy historycznie udokumentowany przypadek formy prawnej, kiedy to nauczyciel Samuel Jurkovič założył w Sobotišti spółdzielnię – Gazdovský spolok. Ciągły, oddolny rozwój dobrze prosperujących stowarzyszeń samopomocowych został przerwany przez II wojnę światową i późniejszy wzrost znaczenia komunizmu w 1948 roku w powojennej Czechosłowacji (1945–1989). Stowarzyszenia obywateli na rzecz samopomocy, zwłaszcza w zakresie współpracy gospodarczej, zostały zlikwidowane, a te formy, które przetrwały w okresie komunistycznym na Słowacji, zostały całkowicie podporządkowane kontroli Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Spółdzielnie wiejskie – rolnicze – były absolutnie podporządkowane ideologii, a wskutek zawłaszczenia prywatnego majątku członków stowarzyszeń i spółdzielni samopomocowych do dziś istnieje wysoki poziom nieufności wobec inicjatyw oddolnych w zakresie wprowadzania zmian gospodarczych i społecznych oraz wobec nowych działań na rzecz budowania ekonomii społecznej.

Przedsiębiorstwo społeczne jako zjawisko i forma przedsiębiorczości gospodarczej po transformacji ustrojowej w 1989 roku pojawiło się w 2008 roku (Ustawa nr 5/2004 Dz.U.). Była to reakcja na wyjątkowo złą sytuację w zakresie bezrobocia w Republice Słowackiej – jako odpowiedź lokalnych rynków pracy na rozpad komunistycznego środowiska produkcyjnego, dużą i małą prywatyzację oraz dezintegrację socjalistycznych łańcuchów produkcyjno-materiałowych. W niektórych regionach poziom bezrobocia sięgał aż 40%. Ta regulacja prawna poszerzyła spojrzenie na interwencję społeczną i pracowniczą także o pracowników, którzy nie należeli do kategorii osób z niepełnosprawnościami, dla których funkcjonowały narzędzia wsparcia zatrudnienia – zakład pracy chronionej oraz chronione miejsce pracy – jako kontynuacja tzw. Výrobného družstva invalidov = spółdzielni produkcyjnych inwalidów – komunistycznej, centralnie zarządzanej wyspecjalizowanej organizacji na rzecz zatrudnienia osób z uznanym przez państwo prawem do odszkodowania z tytułu niepełnosprawności.

Oczywiste jest, że siła inicjująca w słowackim środowisku pochodziła również z UE w postaci Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL – jednej z czterech inicjatyw wspólnotowych realizowanych w UE w latach 2000–2006. Celem tego „żywego laboratorium EFS” było rozpoczęcie rozwoju i wdrażania innowacji społecznych w gospodarce europejskiej, ukierunkowanej ściśle na wytwarzanie dóbr społecznych w oparciu o podstawę pieniężną = produkt krajowy brutto.

Celem było opracowanie, zweryfikowanie i wprowadzenie nowych rozwiązań dla utrzymujących się problemów najbardziej defaworyzowanych grup na rynku pracy i w społeczeństwie (długotrwale bezrobotnych, osób o niskich kwalifikacjach, absolwentów, seniorów, osób z niepełnosprawnościami, mniejszości etnicznych, kobiet, osób ubiegających się o azyl i cudzoziemców itd.), które często doświadczają wielokrotnej dyskryminacji (60). Długofalowym celem było jak najszersze upowszechnienie najlepszych innowacji w polityce i praktyce lub wprowadzenie innowacji jako zmiany systemowej.

Rezultaty tej inicjatywy w środowisku słowackim, które przechodziło drapieżną, bezkompromisową transformację gospodarczą, były słabe do poniżej przeciętnych i zostały administracyjnie oraz politycznie źle rozumiane jako potencjał budowania spójności społecznej i odporności obywatelskiej.

Dopiero w 2015 roku do słowackiego ustawodawstwa wprowadzono wyraźny termin „podmiot ekonomii społecznej”. To sformułowanie w słowackich przepisach wskazywało, że ekonomia społeczna jest znacznie szerszym pojęciem niż tylko rozwiązywanie problemu jednostki obecnie lub długotrwale bezrobotnej. Jako warunek ex-ante do korzystania ze środków unijnych w latach 2014–2020 „podmiot ekonomii społecznej” został zdefiniowany legislacyjnie (2015). Jednak fakt ten nie znalazł wystarczającego odzwierciedlenia w innych przepisach regulujących bezpośrednie zastosowanie organizacji społeczno-ekonomicznych i ich działań. Dopiero po kolejnych miesiącach prac społecznych, rządowych i parlamentarnych został przygotowany, a następnie zatwierdzony 1. odrębny akt prawny dotyczący ekonomii społecznej (13 marca 2018): ustawa nr 112/2018 Dz.U. (<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/112/>).

W §3 ekonomia społeczna została zdefiniowana jako: „Ekonomia społeczna to zespół działań produkcyjnych, dystrybucyjnych lub konsumenckich realizowanych poprzez działalność gospodarczą lub niegospodarczą, niezależnie od organów państwowych, których głównym celem jest osiągnięcie pozytywnego oddziaływania społecznego.” Definicja przedsiębiorstwa społecznego w tej ustawie jest zgodna ze standardem europejskim ustanowionym przez Rozporządzenie (UE) nr 1296/2013 Unii Europejskiej w dziedzinie zatrudnienia i innowacji społecznych (EaSI). Można powiedzieć, że dopiero wraz z przyjęciem tej odrębnej normy legislacyjnej powstało w Republice Słowackiej standardowe, zachodnioeuropejskie rozumienie pojęcia ekonomii społecznej, niezależnie od wszystkich wcześniejszych, wąsko sprofilowanych norm dotyczących integracji zawodowej jedynie dla państwowo potwierdzonych grup mieszkańców z niepełnosprawnościami. Dopiero wraz z przyjęciem tej ustawy można mówić o powstaniu całego sektora działalności gospodarczej, w którym pracownicy zaangażowani w podmioty ekonomii społecznej – niezależnie od ich formy prawnej – nie traktują generowania zysku ekonomicznego jako jedyne kryterium działalności gospodarczej.

2.8.4

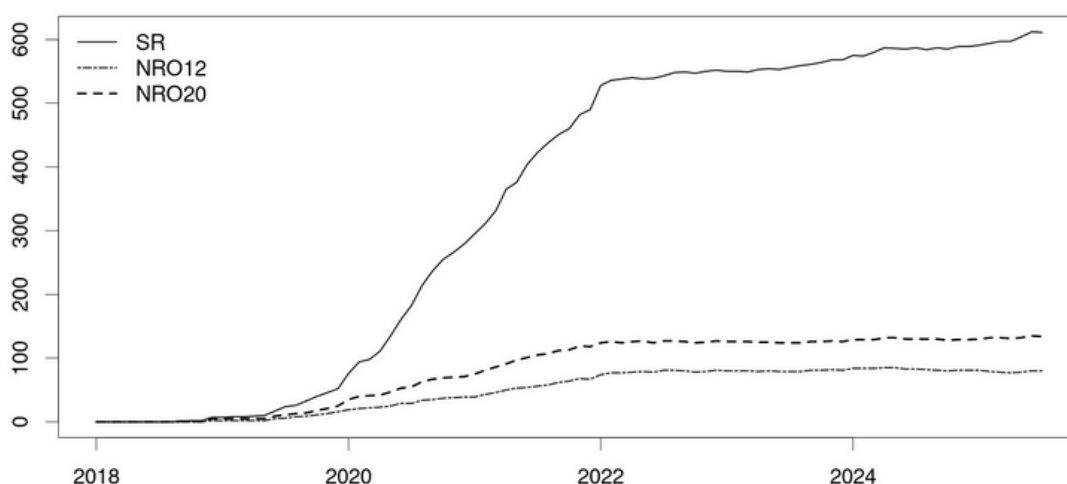
Krajobraz organizacyjny ekonomii społecznej na Słowacji

Nie jest możliwe określenie dokładnej liczby istniejących i funkcjonujących przedsiębiorstw społecznych w Republice Słowackiej (<https://www.prog.sav.sk/portfolio/kontext-a-vyzvy-socialneho-podnikania-na-slovensku/>), ponieważ przedsiębiorstwo prowadzące działalność gospodarczą jako narzędzie (a nie cel) osiągania dobrostanu członków i pracowników można obecnie oszacować jedynie na podstawie dwóch kryteriów:

- Forma prawna podmiotu ekonomii społecznej (stowarzyszenie obywatelskie, organizacja non-profit, fundacja, fundusz nieinwestycyjny, kościelna jednostka celowa, spółka handlowa, spółdzielnia, osoba fizyczna – przedsiębiorca) – szacowana liczba przedsiębiorstw społecznych ok. 1318
- Certyfikacja podmiotu jako przedsiębiorstwa ekonomii społecznej: zarejestrowane przedsiębiorstwo społeczne (ustawa nr 112/2018 Dz.U.), zakład pracy chronionej (ustawa nr 5/2004 Dz.U.), dostawca usług społecznych (ustawa nr 448/2008 Dz.U.) – szacowana liczba przedsiębiorstw społecznych ok. 1151

Równocześnie z wejściem w życie ustawy nr 112/2018 Dz.U. uruchomiono finansowany ze środków UE projekt krajowy – Instytut Ekonomii Społecznej (28) (projekt krajowy to systemowo wspierany projekt na całym poziomie słowackim przez gwaranta w określonej polityce sektorowej państwa dla rozwiązania konkretnego, precyzyjnie zdefiniowanego problemu krajowego). W jego ramach powstała wyspecjalizowana agencja, obejmująca wysoko zmotywowany personel we wszystkich 8 regionach Słowacji (NUTS3), której zadaniem było udzielanie mentoringu przy tworzeniu biznesplanów przedsiębiorstw społecznych, a po ich rejestracji – zapewnienie możliwego wsparcia finansowego na rozpoczęcie działalności. Rezultatem realizacji tego projektu krajowego w okresie programowania 2014–2020 był imponujący wzrost liczby przedsiębiorstw społecznych powstałych na podstawie ostatniej nowelizacji legislacyjnej, który na koniec 2023 roku osiągnął poziom 583 podmiotów prawnych (62).

Liczba przedsiębiorstw społecznych

Rysunek 8: Wzrost liczby przedsiębiorstw społecznych na Słowacji (2018–2024)

W odpowiedzi na ogromne zainteresowanie słowackich samorządów lokalnych tworzeniem przedsiębiorstw społecznych (na Słowacji istnieje obecnie 2 890 odrębnych gmin, których wybierani przedstawiciele są zobowiązani do realizacji interesów poszczególnych jednostek terytorialnych, a koncepcja gmin zjednoczonych nie istnieje) Najwyższa Izba Kontroli Słowacji opublikowała raport dotyczący wdrażania ekonomii społecznej w Republice Słowackiej (30). Główne zalecenia to:

- dla rozwoju ekonomii społecznej kluczowe jest, aby temat ten stał się międzyresortowy,
- skoncentrować się na działalności kontrolnej przedsiębiorstw społecznych, rozszerzyć możliwości edukacji w zakresie ekonomii społecznej, prowadzić ewidencję wszystkich form wsparcia oraz dokonać ponownej oceny warunków udzielania tych, które nie funkcjonowały w kontrolowanym okresie,
- przeprowadzić analizę potrzeb przedsiębiorstw społecznych, zwłaszcza w odniesieniu do zatrudniania osób innych niż osoby z niepełnosprawnościami i odpowiednio,
- wzmocnić bezpośrednie wsparcie w celu zwiększenia zatrudnienia tej grupy osób, bardziej znaczące wspieranie przedsiębiorczości społecznej w formie promocji i współpracy na poziomie międzyresortowym,
- przystąpić do grupy eksperckiej Komisji Europejskiej ds. ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w celu wdrażania innowacyjnych i funkcjonujących rozwiązań z zagranicy.

2.8.5

Włączenie ludności romskiej

Długofalowym problemem polityki społecznej na Słowacji jest przewyższenie problemów społeczno-społecznych, z jakimi zmagają się ludność romska. Należy podkreślić, że rozwiązywanie problemów grup marginalizowanych jest problemem historycznym i nie wynika wyłącznie z niskiej jakości krajowych polityk w zakresie zatrudnienia, spraw społecznych i edukacji. Linia startu, z której Romowie weszli w postkomunistyczną transformację Słowacji po 1989 roku, była taka sama jak w przypadku większości społeczeństwa. Jednak pierwotna struktura mieszkaniowa, język i brak przygotowania edukacyjnego, tradycyjne zatrudnienie ludności romskiej w przemyśle, które zniknęło w ramach transformacji gospodarczej, spowodowały, że kulturowy i społeczny regres większości Romów na Słowacji był wielokrotnie głębszy niż w przypadku ludności większościowej, nieromskiej.

W Atlasie Społeczności Romskich 2013 zidentyfikowano około 402 840 Romów, czyli osoby uznawane przez otoczenie za Romów (co stanowi 7,45% całej populacji Słowacji). Nawet przyjmując tę najbardziej reprezentatywną liczbę w interwencji kryzysu demograficznego na Słowacji, należy brać pod uwagę, że wielu Romów deklaruje przynależność do większościowej grupy etnicznej.

Z tego powodu ustawodawstwo dotyczące ekonomii społecznej poświęca szczególną uwagę włączeniu ludności defaworyzowanej poprzez utworzenie kategorii tzw. „Integracyjne przedsiębiorstwo społeczne”. „Integracyjne przedsiębiorstwo to zarejestrowane przedsiębiorstwo społeczne, którego głównym celem jest wspieranie wzrostu zatrudnienia i które zatrudnia co najmniej 30% osób defaworyzowanych, szczególnie defaworyzowanych lub wrażliwych spośród ogólnej liczby swoich pracowników”. Zgodnie z ustawą o ekonomii społecznej przedsiębiorstwo integracyjne może ubiegać się o dodatki wyrównawcze i na utworzenie miejsc pracy, które mają wspierać integrację zawodową osób defaworyzowanych i wrażliwych (§19a i §19b). Dodatkowo, w przypadku odrębnego procesu zatwierdzania, można uzyskać pomoc kompensacyjną (§19), pomoc inwestycyjną (§17) oraz pośrednią formę wsparcia podatkowego jako bezpośrednie wsparcie dla przedsiębiorstwa społecznego (ulgi w podatku dochodowym, obniżona stawka VAT), nabywanie nieruchomości od państwa, gmin i VÚC, możliwość stosowania społecznych zamówień publicznych w formie zamówień zastrzeżonych oraz wsparcia popytu (bony usługowe).

Potencjał zielonej gospodarki, biomasy i gospodarki wiejskiej dla niskoprobowego zatrudnienia grup marginalizowanych został podkreślony przez kilka innowacyjnych projektów. Była to reakcja na niekorzystną sytuację całych społeczności romskich, zwłaszcza w geograficznie odizolowanych lokalizacjach wiejskich, poza głównymi strefami rozwoju Słowacji po 1989 roku. Projekt BFB-PA21-009 (66) (Norweski Mechanizm Finansowy) stał się latarnią morską dla najbliższej przyszłości w wyzwaniach gospodarki cyrkularnej i społecznej dotyczących Romów na Słowacji.

Wymiar lokalny ma tę przewagę, że pozwala skupić się jednocześnie na wszystkich pięciu kluczowych obszarach, które należy równolegle rozwiązywać w kontekście włączenia społecznego mieszkańców osiedli wykluczonych: (i) mieszkalnictwo, (ii) zdrowie, (iii) stabilność finansowa, (iv) edukacja oraz (v) nabywanie nawyków pracy, umiejętności i stabilnego zatrudnienia.

Kluczowa jest rola samorządów lokalnych w zakresie włączenia Romów w ramach zielonej gospodarki, ponieważ ta grupa mieszkańców charakteryzuje się niskim poziomem wiedzy, a co za tym idzie także ograniczoną mobilnością fizyczną, zdolnością do zmiany miejsca zamieszkania i tradycyjnych więzi społecznych.

Opracowanie kompleksowej koncepcji i planu działania na rzecz rozwoju niskokwalifikowanych miejsc pracy w zielonej gospodarce w warunkach słowackich.

Aktywne stosowanie aspektu społecznego i ekologicznego w zamówieniach publicznych.

2.9

Gospodarka o obiegu zamkniętym / społeczna w Holandii

Gospodarka o obiegu zamkniętym w Holandii

Dyrektywa UE Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy (COM/2015/0614), ostatecznie zatwierdzona i opublikowana 2 grudnia 2015 r. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0614&from=ES>), stanowi punkt wyjścia dla instytucjonalnej realizacji cyrkularności w UE. To właśnie Królestwo Niderlandów przejęło od 1 stycznia 2016 r. rotacyjne przewodnictwo w UE i już w tym okresie zdefiniowało gospodarkę o obiegu zamkniętym jako swój najwyższy priorytet polityczny. Od tego czasu Niderlandy, wraz ze Szwecją i Finlandią, stały się absolutnym liderem w promowaniu cyrkularności w swojej gospodarce narodowej.

Rząd centralny współpracuje ze wszystkimi organami publicznymi, instytucjami naukowymi, organizacjami ekologicznymi, przemysłem, związkami zawodowymi, instytucjami finansowymi oraz organizacjami społeczeństwa obywatelskiego w celu znalezienia mądrzejszych i bardziej efektywnych sposobów korzystania z produktów i surowców. W kontekście krajowym ostatecznym celem jest, aby gospodarka holenderska była całkowicie cyrkularna do 2050 roku. W najnowszym Krajowym Programie Gospodarki o Obiegu Zamkniętym 2023–2030 rząd wskazuje cztery pola operacyjne:

Ograniczenie zużycia surowców: gospodarka holenderska będzie potrzebowała mniej surowców, jeśli będziemy kupować mniej produktów, dzielić się już posiadanymi rzeczami i wytwarzać produkty w bardziej efektywny sposób.

Zastępowanie surowców: gdy potrzebne są nowe surowce, należy – w miarę możliwości – korzystać z surowców produkowanych w sposób zrównoważony, odnawialnych i powszechnie dostępnych. Przykładem jest biomasa, czyli surowiec wytwarzany z roślin, drzew i odpadów spożywczych. Dzięki temu Niderlandy staną się mniej zależne od zasobów kopalnych, a rozwiązanie to będzie korzystniejsze dla środowiska.

Wydłużanie życia produktów: możemy dłużej i intensywniej korzystać z produktów i ich części, jeśli będziemy je ponownie używać i naprawiać. Spowalnia to popyt na nowe produkty i nowe surowce.

Wysokiej jakości przetwarzanie: możemy poddawać materiały i surowce recyklingowi tak, aby mogły z nich powstawać nowe produkty. Oznacza to mniej odpadów trafiających na składowiska lub do spalarni oraz zwiększenie podaży zrównoważonych surowców.

Zgodnie z Krajowym Programem Gospodarki o Obiegu Zamkniętym 2023–2030 zawarte są w nim działania dotyczące każdego z czterech podejść. Obejmuje on również środki odnoszące się do konkretnych grup produktów, takich jak meble czy budynki mieszkalne, a także działania wspierające dla określonych obszarów priorytetowych, takich jak edukacja, zamówienia cyrkularne i cyrkularne modele biznesowe.

Niderlandy stały się kluczowym graczem w światowym handlu importowym i eksportowym. Ogólne spojrzenie na mapowanie makroprzepływów materiałowych pokazuje, że jedna trzecia importu, czyli 145 milionów ton, jest bezpośrednio reeksportowana z Niderlandów (całkowity ślad materiałowy reeksportu wzrasta do imponujących 412 milionów ton). Z całkowitego śladu materiałowego wynoszącego 735 milionów ton (z wyłączeniem reeksportu), większość surowców wykorzystywana jest do zaspokajania potrzeb i pragnień społecznych poza granicami Niderlandów. Efektywne praktyki handlowe uplasowały kraj jako globalnego dostawcę żywności i paliw kopalnych, znacznie przewyższającego swoje pozorne możliwości. Około jedna trzecia przetworzonych materiałów używanych do produktów finalnych, czyli 221 milionów ton, napędzana jest popytem krajowym, podczas gdy pozostałe dwie trzecie trafiają na eksport.

Niderlandy to kraj o bogatej historii globalnego handlu, sięgającej setek lat wstecz. Jako międzynarodowy interesariusz, posiadający historyczną wiedzę i odpowiedzialność, poświęcają ogromną uwagę upowszechnianiu paradygmatycznej zmiany gospodarczej w obszarze międzynarodowej pomocy rozwojowej, dyplomacji gospodarczej oraz szeroko rozumianej promocji. W końcu łańcuchy dostaw surowców, procesy produkcyjne i przepływy odpadów mają charakter globalny. Dlatego rząd współpracuje z innymi krajami tak szeroko, jak to tylko możliwe – zarówno w ramach Unii Europejskiej, jak i Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Niderlandy, jako producent znacznej ilości odpadów, poczyniły znaczący postęp w zakresie gospodarki odpadami. Dzięki kompleksowym politykom rządowym, innowacjom technologicznym oraz inwestycjom w efektywność materiałową, kraj ten osiągnął wskaźnik cyrkularności znacznie wyższy niż światowa średnia wynosząca 8,6%.

Prognozuje się, że populacja Niderlandów osiągnie do 2035 roku poziom 18 milionów mieszkańców, co będzie wiązało się z najwyższym stopniem urbanizacji gruntów oraz gęstością zaludnienia, wymagając tym samym pionierstwa i roli lidera we wdrażaniu najlepszych dostępnych technologii (BAT) w zakresie inteligentnych rozwiązań dla zrównoważonego rozwoju miast. Przy gęsto zaludnionej i wciąż rosnącej populacji Niderlandy stają przed wyzwaniem zarządzania konsumpcją zasobów i produkcją odpadów.

Ogólnie rzecz biorąc, Niderlandy wyłoniły się jako lider transformacji ku gospodarce o obiegu zamkniętym. Stanowi to dla kraju szansę wykorzystania swojego doświadczenia i wiedzy w zakresie cyrkularności jako produktu eksportowego – dzielenia się cennymi spostrzeżeniami, umiejętnościami i rozwiązaniami technologicznymi z całym światem. Stając się liderem wiedzy o cyrkularności, Niderlandy mogą nie tylko dalej umacniać swoją pozycję jako globalnej potęgi handlowej, ale także kształtować światową debatę na temat zrównoważonego rozwoju i efektywności zasobów, tworząc sytuację korzystną zarówno dla kraju, jak i dla całego świata (PACE, 2020).

Jednym z kluczowych motorów gospodarki o obiegu zamkniętym w Niderlandach jest fala pozytywnych, oddolnych ruchów i inicjatyw. Te inicjatywy społeczne spotkały się z przychylną polityką i wsparciem rządu, tworząc środowisko sprzyjające innowacjom i zrównoważonemu rozwojowi. W rezultacie Niderlandy mogą obecnie wykorzystać swoje doświadczenie w zakresie cyrkularności jako produkt eksportowy, który może być dzielony globalnie.

We współczesnej gospodarce prawdziwe koszty produkcji – w tym emisja dwutlenku węgla, zanieczyszczenie i szkody ekologiczne – często nie są uwzględniane. Oznacza to, że koszty te przerzucane są na przyszłe pokolenia, zamiast być ponoszone przez odpowiedzialne strony. W gospodarce o obiegu zamkniętym konieczne jest, aby producenci i konsumenci płacili uczciwą cenę za zasoby, materiały i produkty, uwzględniając koszty społeczne związane z ich produkcją. Zasadą przewodnią powinna być zasada „zanieczyszczający płaci”, przy jednoczesnym nagradzaniu świadczenia usług ekosystemowych i tworzenia wartości społeczno-ekonomicznej. Aby wesprzeć przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym, rząd jest zdeterminowany do podjęcia działań zmieniających środowisko gospodarcze, fizyczne i społeczne w taki sposób, by ułatwiać i zachęcało to przedsiębiorstwa oraz obywateli do wyboru zrównoważonych, cyrkularnych produktów. Obejmuje to m.in. promowanie popytu na zrównoważone produkty, eliminację ryzyka, wprowadzanie polityk Odpowiedzialnych Zakupów Społecznych, ustanawianie standardów i normalizacji, a także dostosowania podatkowe i zintegrowane strategie cenowe (Netherlands, 2023–2030). Dlatego transformacja ku gospodarce o obiegu zamkniętym wymaga podejścia integralnego, które odnosi się do istotnych kwestii społecznych, takich jak cele klimatyczne, transformacja energetyczna, wyzwania środowiskowe, zrównoważone systemy żywnościowe, ochrona bioróżnorodności i adaptacja do zmian klimatu. Skupiając się na tych kluczowych obszarach oraz wykorzystując możliwości oferowane przez transformację cyfrową, możliwe będzie nie tylko utrzymanie miejsc pracy i zachowanie wartości gospodarczej, lecz także poprawa jakości zatrudnienia i promowanie inkluzywności społecznej we wszystkich aspektach życia społecznego (Netherlands, 2023–2030).

2.9.2

Przedsiębiorstwa społeczne w Holandii

Niderlandy są jednym z krajów, które nie posiadają ram prawnych dedykowanych przedsiębiorstwom społecznym. Wynika to z faktu, że rząd holenderski do tej pory decydował się wspierać przedsiębiorczość społeczną jako podejście (w podobny sposób jak inne ambitne rodzaje przedsiębiorczości), a nie przedsiębiorstwa społeczne jako (prawnie znormalizowane) typy organizacji. W związku z tym wsparcie rządowe dostępne jest poprzez kanały otwarte dla wszystkich przedsiębiorstw. Biorąc pod uwagę ostatni wzrost liczby przedsiębiorstw społecznych, a także rosnące zainteresowanie wśród interesariuszy, można argumentować, że najwyraźniej nie ma potrzeby tworzenia odrębnych ram prawnych, a obecny ekosystem jest w stanie funkcjonować. Krytyczna analiza tego wzrostu prowadzi jednak do wniosku, że poprzez wprowadzenie formy prawnej dopasowanej do holenderskiego kontekstu można osiągnąć jeszcze więcej – proces ten jest obecnie w toku.

Niderlandy czerpią z długiej tradycji łączenia przedsiębiorczości z tworzeniem wartości społecznej. W związku z tym wiele elementów ekosystemu funkcjonowało już w momencie, gdy pojęcie „przedsiębiorstwo społeczne” zaczęło pojawiać się w kraju. Potencjalny scenariusz, który wskazują niektórzy eksperci, zakłada, że przedsiębiorstwa społeczne nie będą potrzebowały takiego nazewnictwa, a mogą stać się nową normą dla wszystkich przedsiębiorstw. Obecnie duża uwaga poświęcana jest integracji zawodowej i gospodarce o obiegu zamkniętym, podczas gdy firmy takie jak Fairphone i Tony's Chocolonely pełnią rolę liderów wzrostu i oddziaływania, stanowiąc wzorce w dążeniu do poprawy globalnych łańcuchów wartości. Wreszcie, mimo że przedsiębiorstwa społeczne wydają się powstawać częściowo w odpowiedzi na presję wywieraną na holenderski system opieki społecznej, nadal nie jest jasne, w jaki sposób i w jakim zakresie mogą one odgrywać rolę w utrzymaniu obecnego stanu holenderskiego państwa opiekuńczego. Jasne jest jednak, że era „miłego dodatku” w odniesieniu do przedsiębiorstw społecznych w Niderlandach już się zakończyła. Na tym etapie profesjonalizacja oraz dostosowanie do istniejącego ekosystemu powinny skutkować mierzalnym i możliwym do zarządzania tworzeniem wartości społecznej przez przedsiębiorstwa społeczne.

2.10

Powiązanie między gospodarką społeczną a gospodarką o obiegu zamkniętym

Przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym nie dotyczy wyłącznie zrównoważenia środowiskowego; ma ono również istotne implikacje społeczno-ekonomiczne. Aby zapewnić pomyślną transformację, kluczowe jest uwzględnienie aspektów społeczno-ekonomicznych tej zmiany. Obejmuje to:

zapewnienie dobrych, bezpiecznych warunków pracy oraz odpowiednich warunków zatrudnienia dla wszystkich osób zaangażowanych w gospodarkę o obiegu zamkniętym,

inwestowanie w pracowników i szkolenie ich, aby mieli umiejętności niezbędne do rozwoju w gospodarce cyrkularnej,

tworzenie społecznie inkluzywnych miejsc pracy, które promują różnorodność i równość,

zapewnienie sprawiedliwego podziału korzyści i obciążeń między obywatelami i przedsiębiorstwami, a także na poziomie krajowym i międzynarodowym oraz między różnymi pokoleniami.

Uwzględniając te czynniki, można zapewnić, że transformacja w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym będzie sprawiedliwa i przyniesie korzyści wszystkim członkom społeczeństwa. Rada Społeczno-Gospodarcza Niderlandów podkreśliła znaczenie wyznaczenia celów kierunkowych na rok 2030, aby zapewnić jasność co do założeń transformacji w stronę gospodarki cyrkularnej. Określenie krajowych celów na rok 2030 już w 2024 roku pozwoli stworzyć jasną mapę drogową postępu, koncentrującą się na tym, w jaki sposób każda grupa produktowa może przyczynić się do realizacji tych nadrzędnych celów. Krajowy Plan Polityki Środowiskowej (NEPP) odgrywa kluczową rolę w przekładaniu wizji zrównoważonego rozwoju w Niderlandach na konkretne polityki środowiskowe. Jednym z głównych wyzwań, które podejmuje NEPP, jest urzeczywistnienie zrównoważonej, cyrkularnej gospodarki. Poprzez integrację polityki środowiskowej z wyzwaniami społecznymi określonymi w Krajowej Strategii Planowania Przestrzennego i Środowiska możliwe jest opracowanie kompleksowego i długofalowego programu działań napędzającego postęp w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym (Netherlands, 2023–2030).

Podsumowanie

Niniejszy rozdział przedstawia kompleksową analizę tego, w jaki sposób koncepcje gospodarki społecznej i cyrkularnej są rozwijane i wdrażane w krajach partnerskich, w tym na Cyprze, w Niemczech, na Słowacji, w Polsce i w Niderlandach. Podkreślono w nim zróżnicowane strategie krajowe, ramy legislacyjne oraz praktyczne inicjatywy mające na celu wspieranie zrównoważonych modeli gospodarczych, które odpowiadają zarówno na wyzwania środowiskowe, jak i na potrzebę włączenia społecznego. Bardziej szczegółowe analizy i przykłady ze wszystkich krajów konsorcjum dostępne są w ramach formatu szkoleniowego opracowanego w projekcie (CIRC training format) oraz na platformie projektowej (CIRC HUB PLATFORM). Ogólnie rzecz biorąc, rozdział pokazuje, że powiązanie między gospodarką społeczną a cyrkularną wymaga skoordynowanych działań na wielu poziomach, aby zapewnić odporność gospodarczą, zrównoważony rozwój środowiskowy oraz dobrostan społeczny, torując drogę ku inkluzywnej i zrównoważonej przyszłości w całej Europie.

Bibliografia

- [1] BRAC. (n.d.). BRAC: Empowering people and communities. Retrieved August 19, 2025, from <https://www.brac.net>
- [2] Cullen Jonathan M. Circular Economy (2017): Theoretical Benchmark or Perpetual Motion Machine Journal of Industrial Ecology,
- [3] Amin Ash, Cameron Angus, (2002): "Placing the Social Economy", Published in Routledge
- [4] Amin Ash , Roberts Joanne, (2008) :Community, Economic Creativity, and Organization Oxford University Press,
- [5] Bocken Nancy, Pauw Ingrid, Conny Bakker and Bram van der Grinten (2016) Product design and business model strategies for a circular economy 2016. Journal of Industrial and Production Engineering
- [6] Wilson, J. F., Webster, A., & Vorberg-Rugh, R. (2013). Building Co-operation: A Business History of The Co-operative Group, 1863–2013. Oxford University Press.
- [7] Una Quinn, Paul McCusker, Gallagher (2025) Social enterprise development in Ireland: making a case for actor-network-theory. Journal of Business and Socio-Economic Development
- [8] Kirchherr Julian , Reiki Denise, Hekkert Marko (2017) Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling
- [9] Hinrichs, C. C., & Lyson, T. A. (2007). "Remaking the North American Food System: Strategies for Sustainability." University of Nebraska Press.
- [10] The Aravind Eye Care System: Delivering the Most Precious Gift|| in C.K. Prahalad (2004), The Fortune at the Bottom of the Pyramid. N.J.: Wharton Publishing.
- [11] McKinsey Global Institute , 2012 "The Social Economy: Unlocking Value and Productivity Through Social Technologies", Published by McKinsey & Company.
- [12] Moore, G., Gibbon, J., & Slack, R. (2006). "The mainstreaming of Fair Trade: a macromarketing perspective." Journal of Strategic Marketing, 14(4), 329-352.
- [13] Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). "Fundamentals for an international typology of social enterprise models." Voluntas, 28, 2469–2497.
- [14] Ridley-Duff Rory and Bull Mike, 2011 "Social Enterprise and Community Development: Conceptualizing the Missing Link" International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research
- [15] Roddick, A. (1991). "Body and Soul: Profits with Principles - The Amazing Success Story of Anita Roddick & The Body Shop." Crown Business.
- [16] Blanca Corona , Li Shen, Denise Reike, Jesús Rosales Carreón, Ernst Worrell (2019) . Towards Sustainable Development through the Circular Economy – A Review. Journal of Resources, Conservation & Recycling
- [17] Scott, W. R. (2001). "Institutions and Organizations." Sage Publications.
- [18] Tréguer, D., & Peillon, S. (2010). "Grameen Danone Foods: A Social Business Experiment." INSEAD Case Study.
- [19] Walter Stahel, (2015) "Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context" Journal of Business Ethics
- [20] Webster, K. (2015). The Circular Economy: A Wealth of Flows (2nd ed., 2017). Ellen MacArthur Foundation Publishing.
- [21] Whyte, W. F., & Whyte, K. K. (1991). "Making Mondragon: The Growth and Dynamics of the Worker Cooperative Complex." Cornell University Press.
- [22] Young, D. R. (2007). Street Papers and Homelessness: An Analysis of Social Enterprise and Empowerment. Homeless Research Institute.
- [23] Yunus, M. (1998). "Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty." PublicAffairs.
- [24] Jinhui Li and Xianlai Zeng (2019). Circular Economy towards Sufficiency Economy: Case of P. R. China Ninth Regional 3R Forum in Asia and the Pacific, 4-6 March 2019, Bangkok, Thailand
- [25] ERAZMUS project Hands On Plastic Environment project <https://handsonplastic.wordpress.com/>
- [26] RTVS, <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/13982/173367#2077>
- [27] Holland Circular Hotspot: <https://hollandcircularhotspot.nl/news/freek-van-eijk-appointed-as-director-holland-circular-hotspot/>
- [28] CIRCULAR SLOVAKIA: <https://circular-slovakia.sk/>
- [29] Circular Summit 2024 <https://circular-summit.eu/summit/>
- [30] <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/kenniskaart/circular-economy>.
- Obehové hospodárstvo – budúcnosť rozvoja Slovenska (2019): <https://www.enviroportal.sk/spravy/detail/9202>
- [31] Circulárny Žiar: <https://www.ziar.sk/ekopodujatie-cirkularny-ziar-uz-20.-marca/?f=>
- [32] SEWA: (<https://www.sewa.sk/>)
- [33] KURUC COMPANY, spol. s.r.o. https://www.kuruc.sk/?page_id=74
- [34] AVE SK odpadové hospodárstvo s.r.o.: <https://avesk.sk/>
- [35] MDM Slovakia s.r.o.: <https://www.mdm.sk/>
- [36] PURE JUNK: <http://www.purejunk.sk/>
- [37] WAKY WAKY: <https://www.wakivaky.eu/>
- [38] Profesor Pavol Alexy: Bioplasty zo Slovenska obdivuje aj svet: (https://www.stuba.sk/sk/diani-na-stu/profesor-pavol-alexu-bioplasty-zo-slovenska-obdivuje-aj-svet-vedanadosah.sk.html?page_id=13028
- [39] Novplasta s.r.o.: <https://novplasta.sk/>
- [40] SAŽP-Zelený Merkúr: <https://www.sazp.sk/zivotne-pred%C5%99etie/environmentalne-manazerstvo/konferencie-seminare-projekty/zeleny-merkur-2024>

Bibliografia

- [41] Zelené hospodárstvo-Informačná platforma, Ministerstvo životného prostredia SR, Sekcia zahraničných vzťahov a environmentálnej politiky <https://www.zelenehospodarstvo.sk/>
- [42] Zelené hospodárstvo-Informačná platforma – register riešení: <https://www.zelenehospodarstvo.sk/riesenia/1>
- [43] EWIA: <https://www.ewia.sk/in-the-trnava-district-a-center-of-circular-economy-inspired-by-Scandinavian-model/>
- [44] EU coal regions in transition: https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/eu-coal-regions-transition_en
- [45] Decarbonization and Just Transition in the V4: <https://europeum.org/data/articles/empowering-serbian-csos-involved-in-the-decarbonization-process-through-the-v4-experience.pdf>
- [46] PRAVDA: Bane o pár rokov končia. Dostane región 1,5 miliardy eur na zmeny?: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/509597-kompensacie-pre-bansky-region-za-1-5-miliardy-eur/>
- [47] V Železiarňach Podbrezová vzniká najväčšia solárna elektráreň na Slovensku. Výrazne podporí zelenú energiu: <https://hnonline.sk/slovensko/96047457-v-zeleziarnach-podbrezova-vznika-najvaecsia-solarna-elektaren-na-slovensku-vyrazne-podpori-zelenu-energiu>
- [48] Slovak National Hydrogen Association (NVAS): <https://nvas.sk/en/o-nas/>
- [49] SEPS: <https://www.sepsas.sk/tlacove-spravy/seps-pristupi-k-navysovaniu-kapacity-pre-pripajanie-novych-obnovitelnych-zdrojov-po-zmenach-v-systeme/>
- [50] HN: Slovensko je automobilová veľmoc. Toto sú fakty, ktoré by ste mali poznať: <https://hnonline.sk/auto/522390-slovensko-je-automobilova-velmoc-toto-su-fakty-ktore-by-ste-mali-poznat>
- [51] EU-LEX: Document 52020DC0098: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0098>
- [52] Partnerská dohoda SR na roky 2021 – 2027: <https://eurofondy.gov.sk/fondy-eu/partnerska-dohoda-sr-na-roky-2021-2027/>
- [53] EU-LEX: Document 32014R0240: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0240>
- [54] Národná stratégia výskumu, vývoja a inovácií 2030: https://vaia.gov.sk/wp-content/uploads/2023/05/01_Narodna-strategia-vyskumu-vyvoja-a-inovacii_vlastny-material_V2.pdf
- [55] The Smart Specialisation Platform (S3P): https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/smart-specialisation_en
- [56] SAŽP: <https://www.sazp.sk/about-sazp>
- [57] EWOBX: <https://www.ewobox.sk/clanok/mame-novych-green-deal-leadrov-v-roku-2023>
- [58] Social enterprises and their ecosystems in Europe – Comparative synthesis report <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8274&furtherPubs=yes>
- [59] Social enterprises and their ecosystems in Europe - Country report SLOVAKIA <https://www.prog.sav.sk/portfolio/vedecke-parky-a-vyskumne-centra-na-slovensku-vyzvy-aj-pre-programove-obdobie-2021-2027/>
- [60] Iniciativa Společenství EQUAL <https://www.esfcr.cz/iniciativa-spolecenstvi-equal>
- [61] Národný projekt Inštitút sociálnej ekonomiky <https://www.ia.gov.sk/narodny-projekt-institut-socialnej-ekonomiky/index.html>
- [62] Inštitút zamestnanosti SR <https://www.iz.sk/socialne-podniky>
- [63] Správa o výsledku kontroly 2023 - Sociálne podniky <https://www.nku.gov.sk/documents/d/nku/socialne-podniky-pdf>
- [64] Formy podpory – Priama <https://socialnaekonomika.sk/formy-podpory-priama/vyrovnavaci-a-umiestnovaci-prispevok-ip/index.html>
- [65] Atlas Rómskych komunit 2013/ OSN (UNDP) <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/socialne-vylucene-spolocenstva/dokumenty.html>
- [66] Roma inclusion in green entrepreneurship and job clearly outlined following priorities https://etp.sk/wp-content/uploads/2018/01/Pr%C3%ADle%C5%BEitosti_Inkl%C3%BAcie_R%C3%B3mov_v_Zelenej_Ekonomike_report.pdf

**Gospodarka cyrkularna
/ społeczna**

=

**Zrównoważona / odporna
społeczność**

EFEKTY UCZENIA SIĘ

Celem niniejszego rozdziału jest pogłębienie zrozumienia, że droga ku zrównoważonemu rozwojowi wykracza daleko poza doraźne odpowiedzi na obecny kryzys klimatyczny. Kluczowe jest uchwycenie delikatnej równowagi pomiędzy trzema filarami trójkąta zrównoważonego rozwoju – środowiskowym, społecznym i gospodarczym – jako fundamentu długoterminowej odporności. Uczestnicy powinni ponadto zrozumieć podstawowe różnice między gospodarką cyrkularną a linearną, dostrzec innowacyjny potencjał, jaki niesie zrównoważony rozwój, oraz nauczyć się rozróżniać jego różne wymiary. Ostatecznym celem jest zapoznanie się z praktycznymi działaniami na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz zdobycie solidnej wiedzy na temat zasad przedsiębiorczości społecznej, zwłaszcza w zmieniającym się kontekście polityk UE i ONZ.

3.1

WPROWADZENIE

W ostatnich dekadach termin „zrównoważony rozwój” stał się powszechnie używany. Pojęcie to przenika bardzo różne obszary naszego codziennego życia, ale znajduje również zastosowanie w bardziej naukowych kontekstach. Mówimy o zrównoważonym rozwoju, aby opisać coraz pilniejsze podejście do korzystania z zasobów oraz wpływu naszych działań na środowisko ludzkie i naturalne, w którym żyjemy. Zrównoważony rozwój dotyczy więc nie tylko relacji między nami a środowiskiem, ale obejmuje również nasze podejście do gospodarki w różnych jej formach (trendy produkcji i konsumpcji, gospodarka odpadami itd.), relacji społecznych (rynek pracy, możliwości edukacyjne, równość płci itd.).

Na poziomie Unii Europejskiej zrównoważony rozwój ma na celu zapewnienie spójności pomiędzy polityką przemysłową, środowiskową, klimatyczną i energetyczną, aby stworzyć optymalne otoczenie biznesowe wspierające zrównoważony wzrost, tworzenie miejsc pracy i innowacje. Aby wesprzeć transformację w kierunku bardziej zrównoważonego modelu, UE ustanowiła ambitny program przekształcenia europejskiej gospodarki w gospodarkę o obiegu zamkniętym, w której wartość produktów i materiałów jest utrzymywana tak długo, jak to możliwe, przynosząc znaczące korzyści gospodarcze i wspierając zielone innowacje przekrojowe.

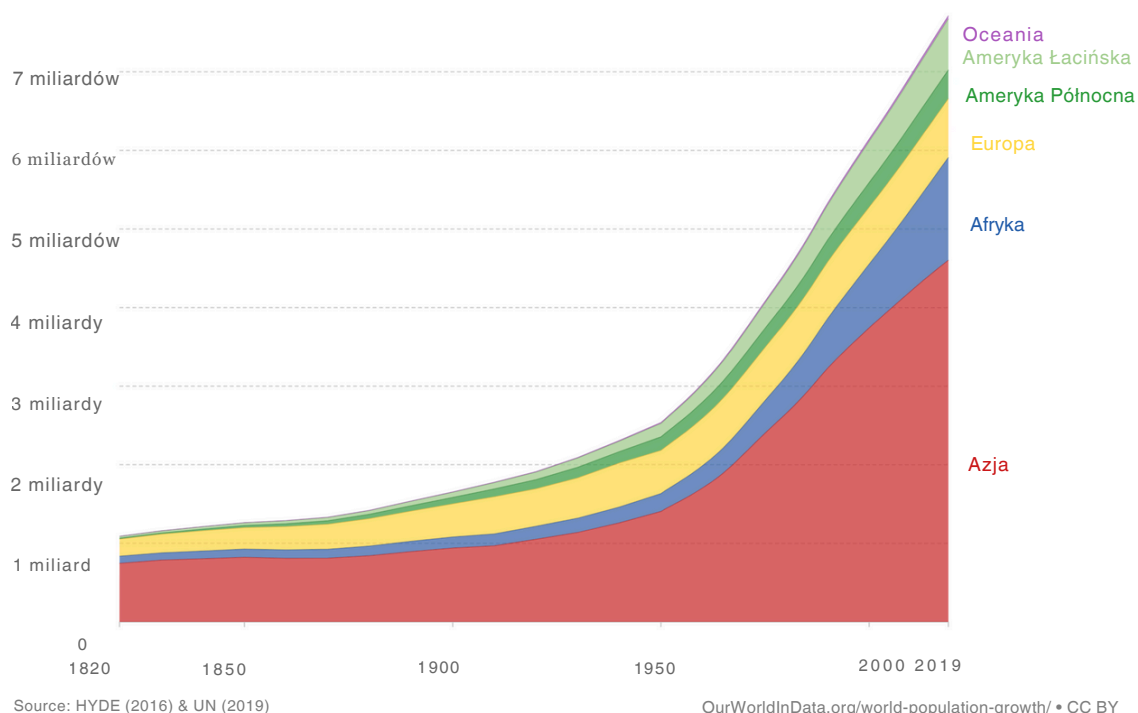
3.2

Skąd bierze się troska o zrównoważony rozwój?

Zainteresowanie koncepcją zrównoważonego rozwoju pojawiło się około XIX wieku, kiedy ekolodzy oraz oświeceni ekonomiści polityczni, tacy jak Malthus, ostrzegali przed wpływem przemysłu na środowisko i społeczeństwa, a także na cały świat.

Należy podkreślić, że rosnąca troska wynikała z efektów Rewolucji Przemysłowej. Zjawisko to doprowadziło do znaczących przemian technologicznych, w tym odkrycia paliw kopalnych i węgla do napędzania silników, a później do wytwarzania energii elektrycznej. Konsekwencje tych przemian technologicznych spowodowały wykładniczy wzrost ludzkiej konsumpcji zasobów nieodnawialnych, który postępował równoległe z tempem wzrostu populacji (a co za tym idzie – ze wzrostem zapotrzebowania na produkty).

Ludność świata według regionów

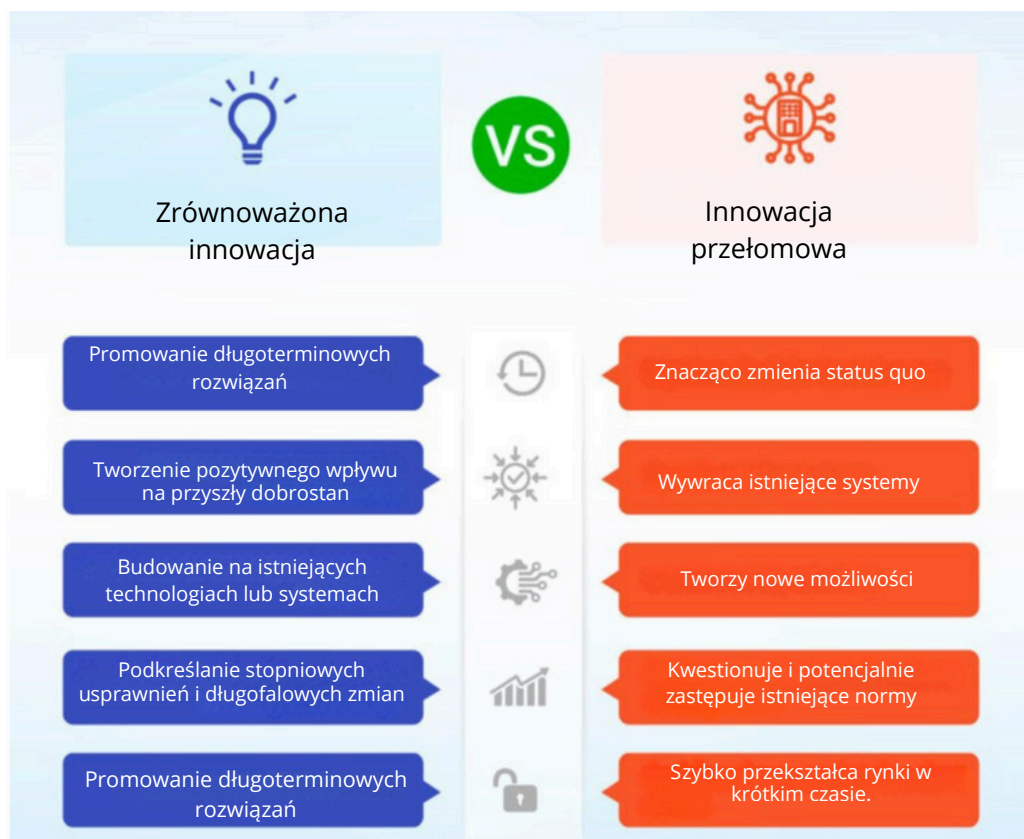
Rysunek 8: Ilustracja przedstawia tempo wzrostu liczby ludności w XIX wieku.

W latach 50. XX wieku, po II wojnie światowej i wielkim kryzysie, państwa zaczęły gwałtownie się rozwijać, co miało istotny wpływ na eksploatację zasobów. Innowacje takie jak tworzywa sztuczne, chemikalia, materiały syntetyczne, energia jądrowa, pestycydy, nawozy sztuczne oraz rosnące zużycie paliw kopalnych zaczęły oddziaływać na środowisko i przyrodę wiejską, co wzbudziło obawy ekologów o skutki uboczne tego nowego modelu produkcji.

Pod koniec XX wieku świat stanął w obliczu poważnych problemów środowiskowych. Wydarzenia takie jak kryzys energetyczny lat 70. uświadomiły państwom na całym świecie, jak bardzo uzależniły się od zasobów nieodnawialnych. W krajach rozwijających się ludzie borykali się z ubóstwem i głodem, traktując rozwój jako warunek poprawy standardu życia, podczas gdy w krajach rozwiniętych narastały obawy związane z nadmierną eksploatacją zasobów.

Na przestrzeni ostatnich 50 lat rosły obawy dotyczące skutków ubocznych wzrostu gospodarczego. Z tego powodu na poziomie państwowym i międzynarodowym wdrożono różne inicjatywy mające stawić czoła rzeczywistym problemom i znacząco ukierunkować biznes na innowacje, które traktują zrównoważony rozwój jako model dla swoich działań gospodarczych.

W tym kontekście interesującą cechą zrównoważonego rozwoju jest to, że nie należy go postrzegać wyłącznie jako narzędzia karania obecnych systemów, na których opieramy nasze codzienne życie, lecz jako szansę na innowacje i impuls do działań zmierzających nie tylko do poprawy obecnego stanu ekosystemów, lecz także do wzrostu gospodarczego.

Rysunek 9: Zrównoważona innowacja a tradycyjne i przełomowe formy innowacji. Źródło: Ideascap.

Ta próba przejścia w kierunku coraz bardziej zrównoważonych form produkcji, konsumpcji i stylu życia zaowocowała powstaniem Celów Zrównoważonego Rozwoju – 17 celów ustanowionych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, które stanowią pilne wezwanie do działania wszystkich krajów rozwiniętych i rozwijających się w ramach globalnego partnerstwa.

W ramach agendy SDG znajduje się Agenda 2030, porozumienie zawarte w 2015 roku przez państwa członkowskie ONZ, w którym cele i zadania mają stymulować działania w obszarach o kluczowym znaczeniu dla ludzkości i planety.

Rysunek 10: ilustracja przedstawia 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ.

Na poziomie UE obecnie wspierane są następujące polityki zrównoważonego rozwoju:

Europejski Zielony Ład obejmuje działania dotyczące energii, klimatu, transportu, bioróżnorodności oraz skutków zanieczyszczeń. Cele Europejskiego Zielonego Ładu to: wzmocnienie kapitału naturalnego, osiągnięcie zerowej emisji netto gazów cieplarnianych do 2050 roku, oddzielenie wzrostu gospodarczego od zużycia zasobów, stworzenie środowiska wolnego od toksyn oraz zapewnienie, aby żadna osoba ani żadne miejsce nie zostały pominięte.

8. Program Działań na rzecz Środowiska: długoterminowy priorytet, którego zakres obejmuje, najpóźniej do 2050 roku, zapewnienie wszystkim Europejczykom dobrych warunków życia w ramach naszej planety, w gospodarce, w której nic się nie marnuje.

3.3

Gospodarka linearna i gospodarka cyrkularna

„Gospodarka o obiegu zamkniętym to model produkcji i konsumpcji obejmujący dzielenie się, wynajem, ponowne użycie, naprawę, odnawianie i recykling istniejących materiałów i produktów tak długo, jak to możliwe. W ten sposób cykl życia produktów zostaje wydłużony” (Parlament Europejski, 2023).

Koncepcja gospodarki cyrkularnej powstała jako przeciwieństwo linearnego modelu produkcji. Według modelu linearnego produkty są tworzone po to, aby były używane, konsumowane i wyrzucane, bez uwzględnienia ewentualnego drugiego życia, jakie niektóre przedmioty mogłyby mieć po swoim głównym/pierwszym zastosowaniu. W tym sensie model linearny zachęca do konsumpcji i akumulacji nie tylko produktów o ograniczonym czasie użyteczności i żywotności, ale także do wytwarzania odpadów, w które oś

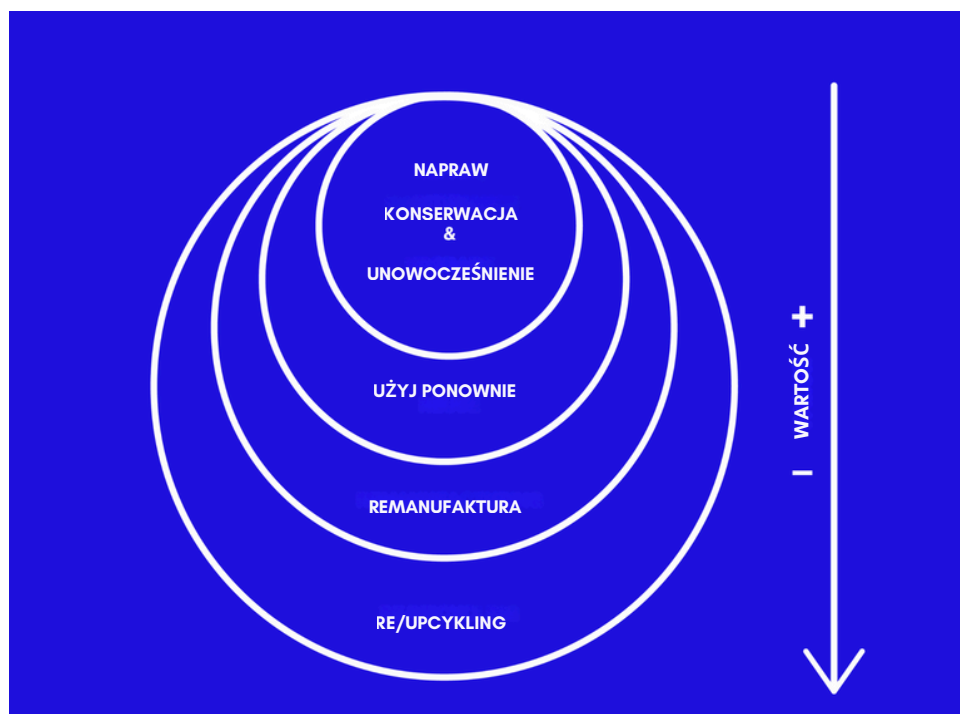

Rysunek 11: Model gospodarki cyrkularnej a liniowej. Źródło: Przewodnik po zrównoważonym rozwoju.

W tym kontekście model cyrkularny stymuluje ponowne wykorzystanie przedmiotów w inteligentny sposób i traktuje odpady oraz recykling (rozumiany jako odpowiedzialna utylizacja odpadów) wyłącznie jako ostateczność. Przedmioty są zatem postrzegane jako zasoby nie tylko poprzez ich bezpośrednie użycie, ale także dzięki potencjalnej wartości. W rzeczywistości model cyrkularny nie tylko skłania do ograniczania konsumpcji oraz świadomego zakupu i korzystania z nowych produktów, lecz również zachęca do poszukiwania alternatywnych zastosowań dla przedmiotów stworzonych pierwotnie w innym celu lub takich, które w ramach liniowych schematów użyteczności uznawane są po prostu za odpady.

Chociaż polityki instytucjonalne powinny w pierwszej kolejności koncentrować się na kwestiach związanych z odpadami, to jednak podnoszenie świadomości na temat wartości i łańcucha „odpad–produkt” może przynieść ogromne korzyści dla przedsiębiorstw. Oddolne działania mogą bowiem skłonić producentów do zmiany modelu produkcji poprzez łatwiejsze dostosowanie się do trendów konsumpcyjnych.

Wśród korzyści wynikających z wdrażania praktyk gospodarki cyrkularnej należy wymienić ograniczenie eksploatacji zasobów i uzależnienia od surowców, zmniejszenie degradacji i utraty siedlisk, redukcję emisji CO₂, wzrost konkurencyjności oraz stymulowanie innowacyjności.

Rysunek 12: Łańcuch wartości w gospodarce cyrkularnej. Źródło: Ethica, Anne Raudaskoski

Przyjmowanie cyrkularnych praktyk konsumpcyjnych realnie wpływa na środowisko, społeczności oraz gospodarkę. Z perspektywy innowacyjności stawianie na produkty o bardziej zrównoważonym cyklu życia może być szansą na rozwój i zwiększenie konkurencyjności na rynku. Na tej platformie można znaleźć więcej informacji.

Rodzaj innowacji napędzany przez zrównoważony rozwój to innowacja odpowiedzialna, która uwzględnia swój wpływ na wielu płaszczyznach: ekonomicznej, społecznej, środowiskowej i innych. Jeśli chodzi o świat biznesu i przedsiębiorczości, promowanie dobrych praktyk w zakresie zrównoważonego rozwoju oznacza konieczność uwzględniania kontekstu, w jakim się działa.

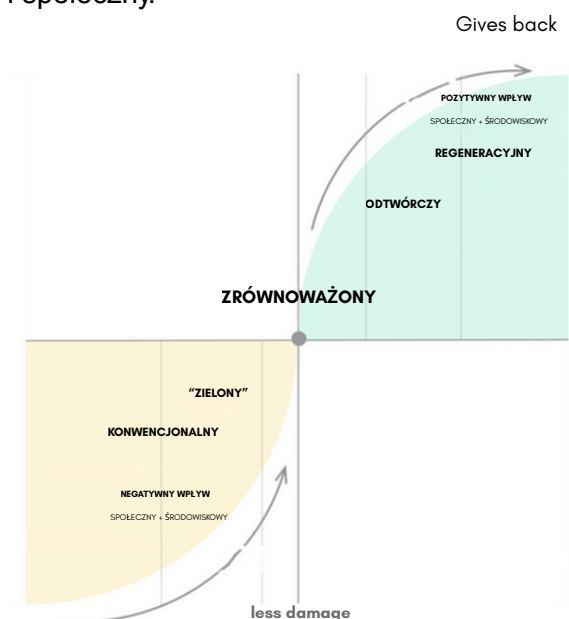
ZRÓWNOWAŻONY MODEL BIZNESOWY

Kluczowe cechy

Rysunek 13: Zrównoważony model biznesowy zawsze uwzględnia kontekst, w którym działa..

Interesującym aspektem zrównoważonego rozwoju jest jego potencjał. W obliczu degeneracyjnego modelu produkcji i konsumpcji, zrównoważony rozwój proponuje system regeneracyjny, w którym innowacje stosowane w różnych obszarach – w tym w ekoprojektowaniu – mogą stać się kluczem do pobudzenia nowego modelu zrównoważonego wzrostu, uwzględniającego wszystkie zaangażowane wymiary: gospodarczy, środowiskowy i społeczny.

Rysunek 14: tradycyjne (degeneracyjne) i regeneracyjne modele wzrostu. Źródło: Impact Festival.

ŹRÓDŁO: SPHERA 2021

W odniesieniu do tematu produkcji i konsumpcji, zrównoważony rozwój jest jednym z głównych priorytetów Unii Europejskiej; jako cel ogólny jest on promowany poprzez różne działania i obszary. W ramach gospodarki cyrkularnej Komisja Europejska w 2020 roku przyjęła nowy plan działania na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym jako część nowej strategii przemysłowej. Głównym wysiłkiem jest transformacja unijnych sektorów przemysłu w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu, co oznacza zmianę dla sektorów energii, produkcji, transportu i budownictwa, wraz z ekoprojektowaniem, etykietowaniem energetycznym oraz Inicjatywą na rzecz Zrównoważonych Produktów.

3.4

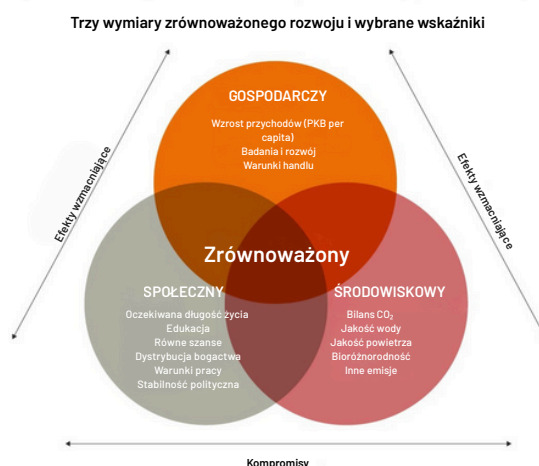
Rodzaje zrównoważonego rozwoju

Zrównoważony rozwój można rozumieć na wiele sposobów. Jednak wspólną nicią łączącą wszystkie jego odmiany jest to, że termin ten opisuje inicjatywy i działania mające na celu zachowanie określonego zasobu lub elementu. Zrównoważony rozwój przywołuje bowiem postawę, która zakłada zdolność do utrzymania lub poprawy stanu oraz dostępności danego dobra w dłuższej perspektywie. W wymiarze wartości zawiera on pozytywne przesłanie – ponieważ choć samo mówienie o zrównoważonym rozwoju oznacza rozpoznanie nieuczciwych i szkodliwych działań czy trendów, to jednak proponuje on przywrócenie równowagi.

Zrównoważony rozwój ma kilka dyscyplinarnych odmian; w szczególności można wyróżnić wymiary: środowiskowy, gospodarczy i społeczny, z których każdy może korzystać z narzędzi praktycznych i studiów przypadku dostępnych na dedykowanych platformach.

Środowiskowy wymiar zrównoważonego rozwoju odnosi się do zestawu celów, programów i działań, które należy wdrożyć, aby utrzymać równowagę między ekosystemem ziemskim (lokalnym lub globalnym) a działalnością człowieka. W tym sensie zrównoważony rozwój środowiskowy dotyczy ochrony zasobów i kapitału naturalnego, co oznacza, że takie elementy jak woda, powietrze, minerały itp., które są szczególnie zagrożone działalnością człowieka, muszą być zabezpieczane – zwłaszcza z myślą o przyszłych pokoleniach. Platformy poświęcone cyrkularności i ekoprojektowaniu mogą oferować zasoby wspierające takie podejście do ochrony zasobów.

Rozmawianie o zrównoważonym rozwoju w kontekście środowiska oznacza zatem świadomość konieczności wdrażania działań mających na celu utrzymanie jakości i odnawialności zasobów naturalnych w czasie, zachowanie integralności ekosystemu, aby nie dopuścić do zmiany elementów, od których zależy życie, a także ochronę różnorodności biologicznej.

Rysunek 15: ilustracja przedstawia 3 wymiary zrównoważonego rozwoju oraz ich wzajemne powiązania.

W tym kontekście inicjatywy i programy uznaje się za środowiskowo zrównoważone, gdy zapewniają one sprawiedliwe zaspokojenie potrzeb obecnej populacji, jednocześnie eliminując ryzyko zagrożenia możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Do kwestii kluczowych dla zrównoważonego rozwoju środowiskowego należą wyzwania związane z trwającą transformacją energetyczną, sposobami pozyskiwania energii oraz rodzajami jej źródeł (tradycyjnych i odnawialnych). Zadaniem osób zaangażowanych w działania na rzecz środowiska jest wskazywanie wyzwań związanych z każdą technologią oraz umieszczanie ich w kontekście globalnego krajobrazu geopolitycznego. W tym ujęciu szczególne znaczenie ma także koncepcja gospodarki cyrkularnej oraz kwestie pozyskiwania alternatywnych surowców.

W odniesieniu do Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDG), cele 7, 13, 14 i 15 wpisują się w środowiskowy wymiar zrównoważonego rozwoju i w szczególności definiują takie działania strategiczne, jak przeciwdziałanie degradacji środowiska, ochrona życia w morzach, korzystanie z czystej energii oraz walka ze zmianami klimatycznymi.

Zwracanie uwagi na kwestie środowiskowe oznacza także podkreślanie związku między środowiskiem a gospodarką. Znalezienie równowagi między zagrożeniami środowiskowymi a wzrostem gospodarczym należy do największych wyzwań współczesnych społeczeństw, a dedykowane narzędzia i wytyczne mogą wspierać osiągnięcie tego balansu.

3.5

Wymiar ekonomiczny

Wymiar ekonomiczny zrównoważonego rozwoju dotyczy sposobu prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie rozwoju i produkcji. W szczególności jego celem jest stworzenie równowagi między wzrostem gospodarczym, efektywnością wykorzystania zasobów, sprawiedliwością społeczną a stabilnością finansową.

Filarem ekonomicznym zrównoważonego rozwoju jest prowadzenie działań gospodarczych w taki sposób, aby zachować i promować długoterminowy dobrobyt zarówno społeczeństwa, jak i środowiska. Myślenie w kategoriach zrównoważonej gospodarki obejmuje odpowiedzialne zarządzanie zasobami (zarówno naturalnymi, jak i wytworzonymi), odpowiedzialność biznesową i korporacyjną, efektywność i innowacyjność systemu gospodarczego, a także – na poziomie przedsiębiorstw – uwzględnianie wpływu społecznego i zasad sprawiedliwości. Oznacza to również zaangażowanie w promowanie polityk, programów i inicjatyw, które odnoszą się do kluczowych problemów społecznych, takich jak ubóstwo, równość płci, dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej, zrównoważony rozwój środowiskowy czy inne kwestie społeczne, gdzie pomocne mogą być sprawdzone praktyki i narzędzia.

Wymiar ekonomiczny zrównoważonego rozwoju jest ściśle powiązany z wymiarem środowiskowym i społecznym. Z jednej strony dotyczy zasobów (np. poprzez promowanie taniej i czystej energii) oraz wpływ model gospodarczych na ochronę ekosystemów, z drugiej – konieczności wspierania scenariuszy inkluzywnych, które zapewniają godną pracę i zrównoważony wzrost gospodarczy.

3.6

Wymiar społeczny

Wymiar społeczny zrównoważonego rozwoju dotyczy bezpośrednio ludzi – uczestników systemu, którzy w sposób bezpośredni i pośredni angażują się w budowanie zrównoważonych rozwiązań.

Zwracanie uwagi na społeczny wymiar zrównoważonego rozwoju oznacza przemyślenie na nowo kwestii dobrostanu i włączenia społecznego wszystkich osób uczestniczących w danym systemie gospodarczym – zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio.

Celem uwzględniania tego wymiaru jest zrozumienie, że wdrażanie działań zrównoważonych zawsze wywiera wpływ na społeczność. Wpływ ten powinien być pozytywny i odchodzić od modelu „użyj–skonsumuj–wyrzuć”, w którym część osób czy grup społecznych traktowana jest jako zbędna. Pozytywne oddziaływanie społeczne wynikające z działań podejmowanych w duchu zrównoważonego rozwoju powinno więc pochodzić nie tylko od instytucji dedykowanych tej tematyce, ale od wszystkich aktorów, którzy poprzez swoje działania mogą kształtować społeczeństwo, którego są częścią.

Do przykładów efektów, jakie może przynieść koncentracja na wymiarze społecznym, należą: ograniczanie różnych form ubóstwa, promowanie godnych i inkluzywnych form zatrudnienia, wspieranie zdrowia i praktyk, które nie podważają dobrostanu obywateli, rozwijanie inkluzywnej i wysokiej jakości edukacji oraz dążenie do równości płci.

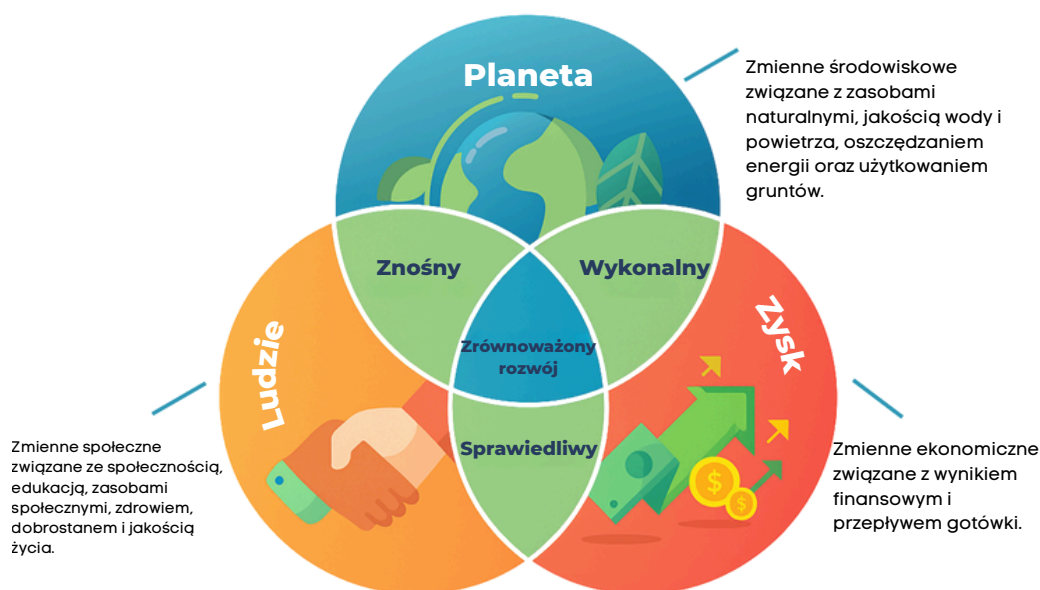
3.7

Przedsiębiorczość społeczna w kontekście zrównoważonego rozwoju i gospodarki cyrkularnej

Przedsiębiorstwa społeczne definiuje się jako model biznesowy o określonych celach społecznych, które stanowią ich główny priorytet. W tym sensie przedsiębiorstwa społeczne uznają ekonomiczny wymiar zrównoważonego rozwoju i z jednej strony dążą do maksymalizacji zysków, a z drugiej – do maksymalizacji korzyści dla społeczeństwa i środowiska, przeznaczając jednocześnie swoje dochody na finansowanie programów i działań o znaczeniu społecznym.

Jak już zostało pokazane, zrównoważony rozwój obejmuje kilka wymiarów, które teoretycznie można rozdzielić, lecz w praktyce są one od siebie współzależne. Z tego względu przedsiębiorstwo społeczne, które chce określić swój obszar działania w kontekście zrównoważonego rozwoju i wpływu społecznego, nie może pominąć oddziaływania środowiskowego, społecznego i ekonomicznego swoich działań.

W tym kontekście warto krótko odnieść się do teorii Potrójnej Linii Wyniku (Triple Bottom Line, TBL), czyli szeroko stosowanych ram oceny i raportowania wyników społecznych, środowiskowych i finansowych przedsiębiorstwa. Podejście TBL zachęca firmy do całościowego spojrzenia na swój wpływ i lepszego przygotowania się do funkcjonowania w szybko zmieniającym się świecie.

Rysunek 16: TPL. Źródło: ESG Summit Europe, LinkedIn

Należy zauważyć, że przedsiębiorstwa społeczne wdrażające rozwiązania cyrkularne stają przed unikalnymi wyzwaniami związanymi ze skalowaniem swojej działalności (a tym samym swojego wpływu), ponieważ funkcjonują w systemie gospodarczym zaprojektowanym pod kątem modelu liniowego.

Jednak właśnie dlatego, że gospodarka cyrkularna jest tematem coraz pilniejszym, a jednocześnie wciąż mało eksplorowanym w przedsiębiorczości, można uznać, że stanowi ona znakomity impuls i okazję do innowacji, szczególnie w obszarach, które są słabo reprezentowane na rynku gospodarczym.

Sieć interesariuszy, na której opiera się przedsiębiorstwo społeczne, może odegrać kluczową rolę w rozwijaniu innowacyjnych modeli i propozycji w obszarze wpływu społecznego, uwzględniających działania cyrkularne i zrównoważone. W ten sposób przejście od gospodarki liniowej do cyrkularnej mogłoby mieć charakter oddolny, stymulując włączenie społeczne i tym samym wspierając rozwój gospodarki inkluzywnej, wychodzącej od samych aktorów zmiany.

Przedsiębiorstwa społeczne i ich potencjał innowacyjny mogą być kluczowe w prowadzeniu oddolnej, inkluzywnej transformacji na wielu płaszczyznach – zarówno poprzez promowanie modeli gospodarki cyrkularnej, jak i poprzez szerzenie nieformalnych wzorców edukacyjnych opartych na dobrych praktykach i rzecznictwie, aby stymulować zmiany także na wyższych szczeblach.

Co istotne, choć termin „zrównoważony rozwój” bywa częściej kojarzony z wymiarem środowiskowym, to jak już wiemy, działania zrównoważone oddziałują nie tylko na środowisko, lecz także na gospodarkę i społeczeństwo. Wspieranie i promowanie modeli zrównoważonych oznacza tworzenie i upowszechnianie wartości oraz przeciwstawianie się liniowym modelom produkcji i konsumpcji, w których ukryta i odrzucana jest wartość ekonomiczna, społeczna i środowiskowa produktów.

Zrównoważony rozwój można zatem postrzegać jako szansę dla przedsiębiorstw społecznych, które – będąc zakorzenione w analizie potrzeb interesariuszy na poziomie lokalnym – mogą traktować go oraz gospodarkę cyrkularną jako okazję do rozwoju działalności (i zwiększania swojego wpływu społecznego), co przekłada się na włączenie społeczne i gospodarcze, rzecznictwo oraz, szerzej, promowanie dobrych praktyk w tym obszarze.

Na poziomie politycznym Unia Europejska i ONZ starają się wdrażać wspólne strategie wspierające upowszechnianie praktyk zrównoważonych obejmujących wszystkie wymiary zrównoważonego rozwoju, aby pobudzać innowacyjny wzrost, który uwzględnia i chroni te obszary, które w tradycyjnych modelach rozwoju były pomijane lub traktowane marginalnie.

Bibliografia

- AA.VV., Circular Economy, "Sustainability Guide", 2023. [Available at: <https://sustainabilityguide.eu/sustainability/circular-economy/>].
- AA.VV., Inclusive Loops: The Crucial Role of Social Enterprises in the Circular Economy, 2023. [Available at: <https://www.technoserve.org/wp-content/uploads/2023/12/Inclusive-Loops-Social-Enterprises-in-the-Circular-Economy-Report.pdf>].
- Roma Dhanani, A Brief History of Sustainability, "Akepa", 2022. [Available at: <https://thesustainableagency.com/blog/the-history-of-sustainability/>].
- European Parliament, Circular economy: definition, importance and benefits. [Available at: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>].
- ESG Summit, "Beyond Profits: How the Triple Bottom Line Theory is Transforming Business for a Better World", LinkedIn, 2023. [Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/beyond-profits-how-triple-bottom-line-theory-transforming>]
- Graber, J. The pressure for regenerative economy, 2023. [Available at: <https://impact-festival.earth/en/regenerative-economy/>]
- Nidumolu, R., Prahalad, C.K., and Rangaswami, M.R., Why Sustainability Is Now the Key Driver of Innovation, "Harvard Business Review", 2009. [Available at: <https://hbr.org/2009/09/why-sustainability-is-now-the-key-driver-of-innovation>].

ROZDZIAŁ

POCZWÓRNA HELISA

Nikt nie ma wszystkiego

EFEKTY UCZENIA SIĘ

Pod koniec tego rozdziału uczestnicy będą w stanie zrozumieć współzależność między gospodarką społeczną a cyrkularną jako ramą dla sprawiedliwej transformacji oraz dla wspierania zrównoważonego, inkluzywnego rozwoju. Zrozumieją także szybki wpływ innowacji opartych na współpracy, napędzanych przez orkiestrację poczwórnej helisy, prowadzących w kierunku podejść kwintuple helix, które kładą nacisk na działania środowiskowe. Ponadto uczestnicy dostrzegą konieczność wdrażania praktycznych strategii na oddolnym, lokalnym poziomie wspólnot, wraz z integracją przekrojowej edukacji podstawowej, aby wspierać zmiany systemowe i inkluzywne.

4.1

Powiązania między gospodarką społeczną a cyrkularną

Inkluzja społeczna i zrównoważony rozwój to dwa ważne, wzajemnie powiązane pojęcia. Inkluzja społeczna oznacza, że każdy może uczestniczyć w życiu społecznym, niezależnie od swojego pochodzenia, tożsamości, przekonań czy sytuacji. Zrównoważony rozwój oznacza troskę o środowisko, gospodarkę i sprawiedliwość społeczną w taki sposób, aby nie wyczerpać ani nie zniszczyć zasobów Ziemi dla przyszłych pokoleń.

Relacja między inkluzją społeczną a zrównoważonym rozwojem polega na tym, że mogą one wzajemnie się wzmacniać lub osłabiać. Jeśli promujemy inkluzję społeczną, możemy również stymulować zrównoważony rozwój, ponieważ tworzymy większą różnorodność, innowacyjność, solidarność i partycypację. Jeśli dążymy do zrównoważonego rozwoju, możemy też poprawiać inkluzję społeczną, zapewniając więcej równości, dobrostanu, bezpieczeństwa i jakości życia.

Z drugiej strony, jeśli ignorujemy lub naruszamy inkluzję społeczną, możemy zagrozić zrównoważonemu rozwojowi, powodując więcej konfliktów, ubóstwa, wykluczenia i marnotrawstwa. Jeśli zaniedbujemy lub szkodzimy zrównoważonemu rozwojowi, możemy także utrudnić inkluzję społeczną, tworząc więcej niesprawiedliwości, zanieczyszczeń, niedoborów i podatności na zagrożenia.

Dlatego tak ważne jest, by widzieć i promować inkluzję społeczną i zrównoważony rozwój razem – jako dwie strony tej samej monety. Są one nie tylko konieczne dla zrównoważonej gospodarki cyrkularnej, ale również dla społeczeństwa społecznego, sprawiedliwego, etycznego i empatycznego.

4.2

Ramy systemów społeczno-ekologicznych

Planując zrównoważone rozwiązania, ramy systemów społeczno-ekologicznych (Social-Ecological Systems, SES) przypominają o konieczności myślenia o działaniach i ich wpływie w szerokim systemie złożonych interakcji między systemami społecznymi a ekologicznymi. Uznaje się w nich, że systemy społeczne i ekologiczne są ze sobą powiązane i współzależne, a zmiany w jednym mogą wywoływać efekt kaskadowy w drugim (Geels, 2002). Z tego powodu model kwintuple helix wzywa do wcześniejszej, właściwej współpracy czterech tradycyjnych sektorów społeczeństwa – interesariuszy.

Systemy (liniowe), w których funkcjonują społeczeństwa, odgrywają kluczową rolę w projektowaniu, poszukiwaniu i wdrażaniu zrównoważonych wzorców konsumpcji i produkcji. Obejmuje to zmiany w zachowaniach konsumenckich, modelach biznesowych i systemach społecznych, które wpływają na wzorce zużycia zasobów, powstawanie odpadów oraz praktyki recyklingowe, a to z kolei oddziałuje na systemy ekologiczne. Zdolność systemów społecznych do adaptacji do zasad gospodarki cyrkularnej wiąże się ze zmianami w zachowaniach konsumenckich, praktykach biznesowych i ramach politycznych. Wzmacnianie zdolności adaptacyjnych wymaga programów edukacyjnych, wsparcia regulacyjnego oraz rozwoju nowych technologii, które ułatwiają wdrażanie praktyk cyrkularnych.

The CE practices aim to minimize environmental impact and contribute to the resilience of social-ecological systems. One important aspect of the SES Framework is the feedback loops. Feedback loops in the SES framework can be observed in the circular flow of materials within the economy. Positive feedback loops can emerge when recycling rates increase, leading to reduced demand for virgin resources. Negative feedback loops may occur if there are challenges in recycling processes or if social systems resist adopting circular practices.

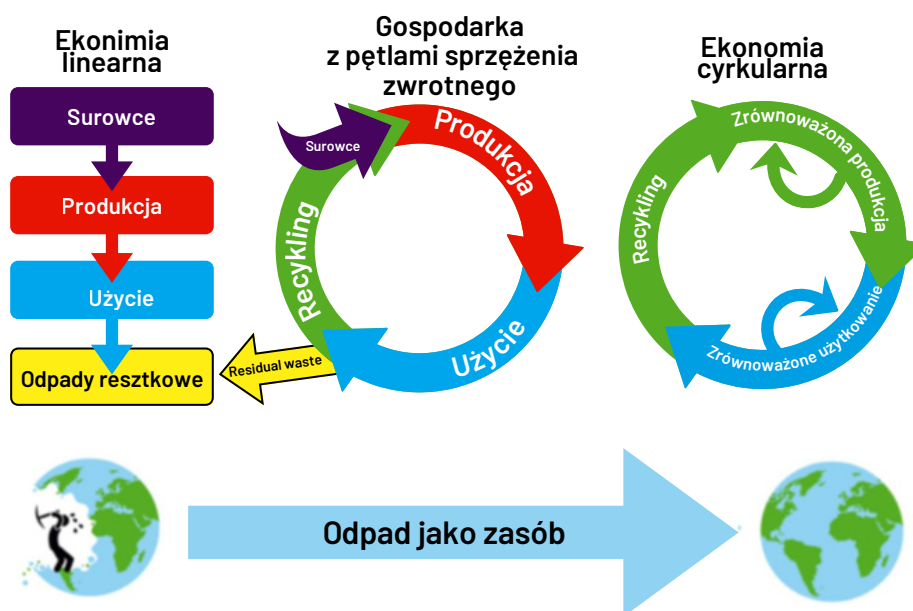
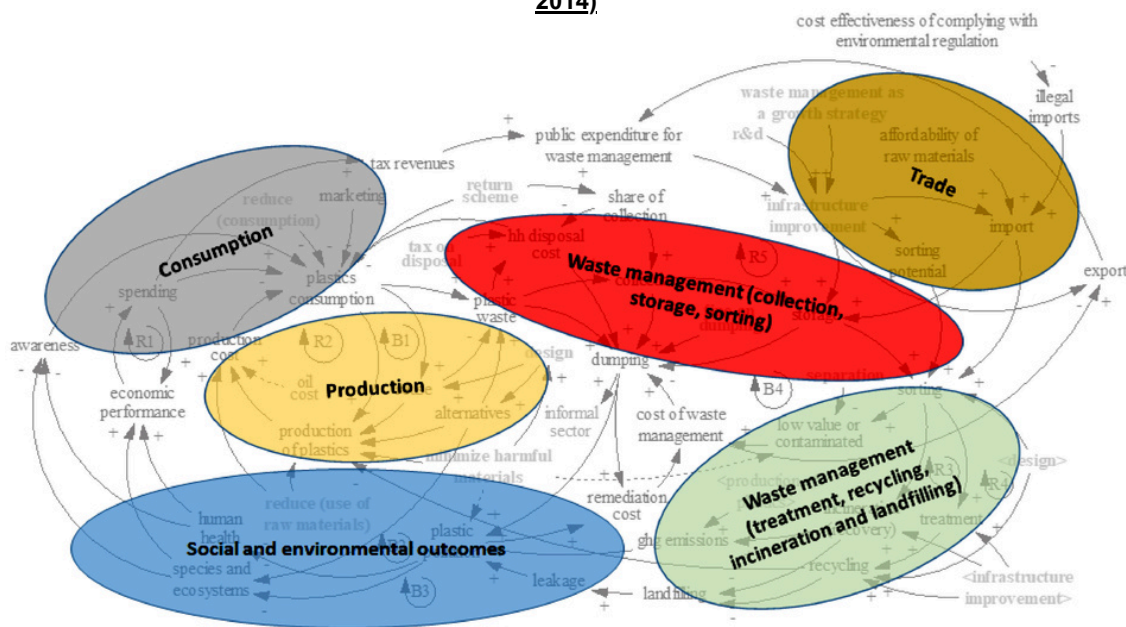

Figure 17 a. Comparison of three types of economy: linear, one with feedback loops, and circular. Source: VANG (I&M 2014)

Rysunek 17 b. Podejście systemowe przyjęte w ramach Konwencji Bazylejskiej dotyczącej kontroli transgranicznego przemieszczania odpadów niebezpiecznych oraz ich unieszkodliwiania.

Zmiany w systemach społecznych i praktykach biznesowych mogą wpływać na szerszy krajobraz społeczno-ekologiczny. Ramy SES oferują holistyczną perspektywę do analizy interakcji między systemami gospodarki społecznej a cyrkularnej.

4.3

Ramy teorii kapitału społecznego

Teoria kapitału społecznego to koncepcja socjologiczna i ekonomiczna, która koncentruje się na wartości wynikającej z istnienia wspólnot, sieci społecznych oraz żywych norm wzajemności i zaufania zakorzenionych w tych grupach (sieciach). Kapitał społeczny postrzegany jest jako forma kapitału tworzonego poprzez relacje społeczne i interakcje. Podkreśla ideę, że sieci społeczne mogą przynosić wymierne korzyści jednostkom i społecznościom.

W czasach głębokich, paradygmatycznych zmian społecznych zaufanie staje się kluczowe – różni aktorzy, w tym konsumenci, producenci i recyklerzy, muszą współpracować. Kapitał społeczny może wzmacniać współdziałanie przy wdrażaniu praktyk cyrkularnych, wykraczając poza granice tradycyjnych sektorów gospodarki produkcyjnej. Co więcej, zdolność do wychodzenia poza schemat (poza tradycyjne podejście i działanie wyłącznie w ramach własnej specjalizacji czy sektora) może przynieść dodatkową wartość, której nie można by oczekiwać, pozostając jedynie w obrębie własnej branży – zarówno w przejściu do gospodarki społecznej, jak i cyrkularnej.

Praktyki gospodarki cyrkularnej korzystają ze wsparcia silnych sieci społecznych. Na przykład inicjatywy recyklingowe oparte na społecznościach bazują na więziach społecznych, aby zachęcać do uczestnictwa i skutecznego zarządzania odpadami. Sieci współpracy mogą także wspierać dzielenie się i ponowne wykorzystywanie produktów, co sprzyja cyrkularności. Praktyki te wymagają jednak zmiany wartości społecznych w kierunku zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialnego korzystania z zasobów. Kapitał społeczny może odgrywać istotną rolę w kształtowaniu tych wartości, prowadząc do większej akceptacji i przyjmowania praktyk cyrkularnych. Obejmuje to również angażowanie społeczności w zrównoważone zachowania, takie jak recykling, upcykling czy ograniczanie odpadów. Kapitał społeczny może wspierać aktywny udział społeczności w inicjatywach cyrkularnych, budując poczucie wspólnej odpowiedzialności.

4.4

Zaangażowanie i partycypacja społeczności

Przejście do gospodarki cyrkularnej stanowi fundamentalną, całościową zmianę społeczną – w centrum tej transformacji leży uznanie, że praktyki zrównoważone muszą wykraczać poza innowacje technologiczne i obejmować aktywne zaangażowanie oraz współpracę z lokalnymi społecznościami. Włączenie społeczności nie jest jedynie strategicznym wyborem; to podstawowy warunek sukcesu i trwałości inicjatyw gospodarki cyrkularnej. Niniejsze wprowadzenie przedstawia kluczowe aspekty tego znaczenia, podkreślając, że zaangażowanie społeczności wzmacnia poczucie odpowiedzialności interesariuszy, wykorzystuje lokalną wiedzę, stymuluje zmianę zachowań, tworzy miejsca pracy i buduje spójność społeczną. Zrozumienie kluczowej roli społeczności lokalnych pozwala dostrzec, jak inicjatywy gospodarki cyrkularnej mogą zakorzenić się w tkance społecznej, tworząc podstawę trwałych i znaczących zmian.

Włączanie społeczności lokalnych w inicjatywy gospodarki cyrkularnej wzmacnia poczucie odpowiedzialności i współwłasności. Gdy społeczności aktywnie uczestniczą w procesach decyzyjnych i we wdrażaniu działań, stają się współodpowiedzialnymi za sukces tych inicjatyw. To z kolei prowadzi do większego przestrzegania praktyk cyrkularnych i długofalowej zrównoważoności. Społeczności lokalne dysponują nieocenioną wiedzą o swoim środowisku, kulturze i specyficznych wyzwaniach. Angażowanie ich w inicjatywy gospodarki cyrkularnej sprawia, że strategie są dostosowane do lokalnego kontekstu, uwzględniają uwarunkowania kulturowe oraz odpowiadają na unikalne potrzeby w zakresie gospodarki odpadami i recyklingu.

Ponadto zaangażowanie społeczności odgrywa kluczową rolę w podnoszeniu świadomości i promowaniu zmiany zachowań. Dzięki włączaniu mieszkańców w programy edukacyjne i działania informacyjne, inicjatywy gospodarki cyrkularnej mogą wpływać na wzorce konsumpcji, nawyki związane z segregacją odpadów oraz ogólnie na praktyki zrównoważone.

Istnieje wiele wyzwań i kwestii do rozważenia przy angażowaniu społeczności w nowe działania, takich jak luki w komunikacji i edukacji czy równoważenie interesów lokalnych i globalnych. Skuteczne zaangażowanie społeczności wymaga jasnej komunikacji i edukacji. Braki w dostępie do informacji lub w ich zrozumieniu mogą utrudniać powodzenie inicjatyw gospodarki cyrkularnej. Dlatego strategie powinny priorytetowo traktować przejrzystą komunikację oraz programy edukacyjne.

Kluczowe jest także osiągnięcie równowagi między lokalnymi priorytetami a szerszymi celami środowiskowymi. Zaangażowanie społeczności powinno opierać się na dialogu, który uwzględnia zarówno bieżące potrzeby danej społeczności, jak i ogólne cele inicjatyw gospodarki cyrkularnej.

4.5

Potrójna, Poczwórna, Pięciokrotna Helisa

Włochy, a w szczególności Sardynia, nieustannie poszukują innowacyjnych rozwiązań na rzecz zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza poprzez współpracę między zasadami gospodarki cyrkularnej a przedsiębiorstwami społecznymi. Dlatego przeprowadzono analizę opartą na modelu kwintuple helix w celu zbadania dynamiki współpracy między czterema kluczowymi, tradycyjnymi sektorami społecznymi (pionowo, w układzie oddolnym i odgórnym): rządem i samorządami (państwo–region–lokalnie), podmiotami biznesowymi, instytucjami wiedzy, społeczeństwem obywatelskim/NGO, a także ich relacji z otoczeniem przyrodniczym.

Powiązania między gospodarką społeczną a cyrkularną to interdyscyplinarny obszar badań, który analizuje współzależności między wymiarami społecznymi i środowiskowymi w systemach gospodarczych. Dla lepszego zrozumienia i analizy tych relacji zaproponowano kilka ram teoretycznych, m.in. Ramy Systemów Społeczno-Ekologicznych (SES), Teorię Innowacji Społecznych, Teorię Kapitału Społecznego, Teorię Instytucjonalną, Podejście Kapabilities oraz Teorię Sieci Społecznych. W szczególności SES i Teoria Kapitału Społecznego pokazują i analizują powiązania między gospodarką społeczną a cyrkularną.

Uniwersytety i instytuty badawcze we Włoszech aktywnie wspierają tę współpracę, prowadząc badania nad przecięciem gospodarki cyrkularnej i przedsiębiorczości społecznej. Ośrodki szkoleniowe odgrywają ważną rolę w upowszechnianiu wiedzy, promowaniu innowacji i kształceniu specjalistów. Instytucje akademickie na Sardynii również wnoszą znaczący wkład poprzez badania dostosowane do specyficznych wyzwań regionu. Dobrym przykładem jest Wydział Inżynierii Sanitarnej i Środowiskowej Uniwersytetu w Cagliari kierowany przez Aldo Muntoniego czy Wydział Rolnictwa Uniwersytetu w Sassari, prowadzony przez Pierpaolo Roggero – to tylko dwa przykłady tego, jak sardyńskie środowisko naukowe, poprzez liczne projekty, także międzynarodowe, kieruje region w stronę bardziej zrównoważonego podejścia.

Znaczące wysiłki podejmują także szkoły, które – choć nie posiadają specjalnego przedmiotu poświęconego tematyce zrównoważonego rozwoju – wykorzystują przestrzeń edukacji obywatelskiej, aby wplatać wątek edukacyjny i wychowawczy, który powinien prowadzić przyszłe pokolenia do łączenia troski o środowisko z troską społeczną.

W kontekście zrównoważonego rozwoju interakcja społeczeństwa obywatelskiego z gospodarką cyrkularną i sektorem przedsiębiorczości społecznej we Włoszech i na Sardynii tworzy niezwykle ciekawą narrację. Pomimo zmieniających się wyzwań legislacyjnych, przed jakimi stoi trzeci sektor, organizacje pozarządowe (NGO) i stowarzyszenia we Włoszech odegrały istotną rolę jako katalizatory zmian i rzecznicy polityk zrównoważonego rozwoju.

Dynamiczny krajobraz prawny stawia przed trzecim sektorem we Włoszech liczne wyzwania. Niemniej jednak organizacje pozarządowe i stowarzyszenia pozostają odpornymi rzecznikami, umiejętnie poruszając się wśród zawłości i dostosowując strategię do wspierania spraw związanych ze zrównoważonym rozwojem.

Ta odporność dowodzi niezachwianego zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego w promowanie pozytywnych zmian, do tego stopnia, że jest ono postrzegane jako prawdziwa siła napędowa w kształtowaniu polityk zrównoważonego rozwoju.

4.6

Konkluzja

Podsumowując, przecięcie gospodarki społecznej i cyrkularnej tworzy dynamiczne i wzajemnie powiązane ramy dla wspierania zrównoważonego i inkluzywnego rozwoju. Pilna potrzeba reagowania na wyzwania środowiskowe, w połączeniu z uznaniem nierówności społecznych i gospodarczych, przyspieszyła wdrażanie zasad gospodarki cyrkularnej. Gospodarka cyrkularna, zaprojektowana tak, aby optymalizować wykorzystanie zasobów i minimalizować odpady, jest ściśle związana z dynamiką społeczną, podkreślając znaczenie inkluzywności, dobrostanu wspólnot i odpowiedzialnej konsumpcji.

Zrozumienie powiązań między gospodarką społeczną a cyrkularną jest konieczne z kilku powodów. Umożliwia ono holistyczne podejście do zrównoważonego rozwoju, które jednocześnie obejmuje aspekty środowiskowe i społeczne. Integracja zasad gospodarki społecznej i cyrkularnej maksymalizuje pozytywne oddziaływania, wykorzystując praktyki cyrkularne dla korzyści społecznych, takich jak tworzenie miejsc pracy, wzmacnianie wspólnot czy redukcja ubóstwa. Takie powiązanie przyczynia się do zmniejszania nierówności poprzez priorytetowe traktowanie inkluzywności w zatrudnieniu i zaangażowaniu społecznym, sprzyjając bardziej sprawiedliwej dystrybucji korzyści w całym społeczeństwie.

Dobrostan wspólnot wzmacniany jest poprzez integrację modeli gospodarki społecznej i cyrkularnej, które angażują społeczności lokalne w procesy decyzyjne i promują praktyki zrównoważone. Praktyki gospodarki cyrkularnej, takie jak recykling czy remanufacturing, generują nowe miejsca pracy, wspierając wzrost gospodarczy i odporność na wstrząsy ekonomiczne. Angażowanie konsumentów ułatwia zrozumienie powiązań między gospodarką społeczną i cyrkularną oraz promowanie odpowiedzialnych nawyków konsumpcyjnych.

Tworzenie polityk staje się bardziej skuteczne, gdy uznaje się współzależność celów gospodarki społecznej i cyrkularnej, co prowadzi do ram regulacyjnych wspierających zarówno zrównoważony rozwój środowiskowy, jak i dobrostan społeczny. Co więcej, integracja ta wpisuje się w globalne Cele Zrównoważonego Rozwoju, podkreślając powiązania między ochroną środowiska a postępem społecznym. Podstawą inkluzywnego wzrostu są zasady gospodarki społecznej, w której organizacje przedkładają cele społeczne i środowiskowe nad czysto zyskowe motywacje. Podmioty takie jak spółdzielnie, organizacje non-profit i przedsiębiorstwa społeczne kierują się wartościami solidarności społecznej, sprawiedliwości społecznej i zrównoważonego rozwoju. Rola gospodarki społecznej we wspieraniu rozwoju wspólnot i przeciwdziałaniu nierównościom społecznym jest wieloaspektowa – obejmuje wzmacnianie społeczności, tworzenie miejsc pracy i prowadzenie zrównoważonych praktyk biznesowych.

Zasady i praktyki gospodarki cyrkularnej stanowią strategiczny model gospodarczy ukierunkowany na minimalizację odpadów i maksymalizację efektywności wykorzystania zasobów. Kluczowe zasady, takie jak projektowanie dla długowieczności, systemy zamkniętej pętli oraz współpraca, wspierają tworzenie systemu regeneracyjnego. Integracja cyfryzacji i wdrażania technologii dodatkowo zwiększa efektywność praktyk cyrkularnych.

W obszarze gospodarki społecznej i cyrkularnej ramy teoretyczne, takie jak Ramy Systemów Społeczno-Ekologicznych (SES) czy Teoria Kapitału Społecznego, pomagają analizować współzależności między systemami społecznymi i ekologicznymi. Ukazują one dynamikę, zależności i pętle sprzężenia zwrotnego pomiędzy systemami gospodarki społecznej a cyrkularnej, dostarczając wiedzy o wyzwaniach i możliwościach.

Zaangażowanie społeczności okazuje się kluczowym elementem w procesie przejścia do gospodarki cyrkularnej. Aktywne uczestnictwo społeczności lokalnych wzmacnia poczucie odpowiedzialności interesariuszy, wykorzystuje lokalną wiedzę, sprzyja zmianie zachowań, stymuluje tworzenie miejsc pracy i buduje spójność społeczną. Skuteczne angażowanie społeczności wymaga jasnej komunikacji, edukacji oraz równoważenia interesów lokalnych i globalnych.

W istocie połączenie gospodarki społecznej i cyrkularnej tworzy drogę ku bardziej zrównoważonej, odpornej i inkluzywnej przyszłości. Uznanie współgrania pomiędzy działalnością gospodarczą, dobrostanem społecznym i zrównoważeniem środowiskowym pozwala wytyczyć kurs ku całościowej i trwałej pozytywnej zmianie.

W dialogu z decydentami politycznymi organizacje te dążą do ustanowienia ram legislacyjnych wspierających inicjatywy gospodarki cyrkularnej i tworzących sprzyjające środowisko dla przedsiębiorczości społecznej.

Wsparcie społeczeństwa obywatelskiego wykracza poza samą działalność rzeczniczą i obejmuje praktyczną pomoc dla przedsiębiorstw społecznych. Organizacje pozarządowe i stowarzyszenia aktywnie współpracują z przedsiębiorcami społecznymi, oferując mentoring, możliwości sieciowania i zasoby umożliwiające im osiągnięcie sukcesu. Takie podejście wzmacnia symbiotyczne relacje pomiędzy społeczeństwem obywatelskim a rozwijającym się sektorem przedsiębiorczości społecznej.

Ponadto poprzez ruchy oddolne, kampanie informacyjne i programy edukacyjne, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia wpływają na zachowania konsumentów, promując kulturę świadomej konsumpcji zgodną z zasadami gospodarki cyrkularnej.

Na Sardynii społeczności lokalne stają się kluczowymi partnerami w integracji gospodarki cyrkularnej i przedsiębiorczości społecznej. Ich otwartość na przedsiębiorstwa społeczne jako motor pozytywnego wpływu społecznego i środowiskowego dowodzi ścisłego związku między tymi podmiotami a dobrostanem społeczności.

Złożona współpraca pomiędzy społeczeństwem obywatelskim a sektorami gospodarki cyrkularnej i przedsiębiorczości społecznej we Włoszech i na Sardynii podkreśla transformacyjną siłę zbiorowego działania. Pomimo wyzwań legislacyjnych NGO, stowarzyszenia i społeczności lokalne aktywnie współtworzą bardziej zrównoważoną i inkluzywną przyszłość. Ich wysiłki nie tylko promują zmiany, lecz także realnie wspierają i współpracują z przedsiębiorstwami społecznymi, umacniając rolę społeczeństwa obywatelskiego jako dynamicznego i nieodzownego partnera na drodze ku bardziej świadomemu społecznie i środowiskowo społeczeństwu.

Bibliografia

- [1] Geels, F. W. (2002). "Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study." *Research Policy*, 31(8-9), 1257-1274.
- [2] Berkes, F., & Folke, C. (Eds.). (1998). *Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience*. Cambridge University Press, New York.
- [3] Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B. (2007). *Social Innovation: What It Is, Why It Matters, and How to Accelerate It* (Report, with support from Oxford Said Business School's Skoll Centre for Social Entrepreneurship). The Young Foundation.
- [4] Putnam, R. D. (1993). "The Prosperous Community: Social Capital and Public Life." *The American Prospect*, 13, 35-42.
- [5] Scott, W. R. (2001). *Institutions and organizations* (2nd ed.). Sage Publications.
- [6] Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- [7] Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*. Cambridge University Press
- [8] Haigh Nardia and Hoffman Andrew J (2014) The New Heretics: Hybrid Organizations and the Challenges They Present to Corporate Sustainability. *Journal of Organization & Environment*, 27(3), 223–241.
- [9] West, P., & Carrier, J. G. (2004). Ecotourism and authenticity: Getting away from it all? *Current Anthropology*, 45(4), 483–498.

**W kierunku
zrównoważonego rozwoju
i odporności:
edukacja, gospodarka
społeczna i zielone miejsca
pracy**

EFEKTY UCZENIA SIĘ

W tym rozdziale poznasz, w jaki sposób gospodarka cyrkularna jest obecnie nauczana w kontekstach edukacji formalnej i pozaformalnej, jak treści dydaktyczne z nią związane ewoluowały w czasie, jakie przeszkody wciąż stoją na drodze do nadania jej bardziej znaczącego miejsca w edukacji formalnej oraz jakie powinny być zasady przewodnie przy nauczaniu jej dorosłych z grup społecznie marginalizowanych.

W drugiej części zostaniesz zaznajomiony z nauczaniem formalnym i pozaformalnym gospodarki społecznej w Europie, a w szczególności w sześciu krajach partnerskich: na Cyprze, w Niemczech, we Włoszech, w Niderlandach, w Polsce i na Słowacji. Sytuacja ta charakteryzuje się wyraźnymi różnicami w zakresie akcentów, głębokości i metodologii, co odzwierciedla zróżnicowany poziom zaangażowania i rozumienia. Następnie przedstawiony zostanie przegląd dostępnych zasobów internetowych i badawczych.

W części końcowej dowiesz się więcej o roli, jaką umiejętności cyrkularne mogą odegrać na przyszłych rynkach pracy. Praca cyrkularna – czyli zatrudnienie przyczyniające się do rozwoju gospodarki cyrkularnej poprzez takie praktyki, jak recykling, naprawa, współdzielenie czy zrównoważona produkcja – zyskuje na znaczeniu, choć globalne wdrażanie transformacji cyrkularnej pozostaje nierówne. Niektóre kraje rozwijają się w tym obszarze szybko, wspierane przez solidne ramy polityczne i zaangażowanie przemysłu, podczas gdy inne pozostają w tyle z powodu wyzwań strukturalnych, gospodarczych lub politycznych.

W tym kontekście kluczowe staje się przyjęcie myślenia „out of the box” – kwestionowanie modeli konwencjonalnych i eksplorowanie innowacyjnych, niekonwencjonalnych pomysłów dotyczących rozwoju globalnego – aby w pełni zrozumieć i skutecznie napędzać zmianę w kierunku zrównoważonej, cyrkularnej przyszłości.

5.1

Wprowadzenie

Edukacja w zakresie gospodarki cyrkularnej (CE) jest niezbędna do rozwijania kompetencji koniecznych dla wsparcia przejścia z modelu liniowego na cyrkularny. Wymaga ona koncentracji na praktycznym i zawodowym kształceniu, szkolnictwie wyższym oraz uczeniu się przez całe życie w różnych dziedzinach. Prace w obszarze gospodarki cyrkularnej często wymagają większego doświadczenia i specjalistycznego przygotowania, szczególnie w zakresie takich działań, jak sortowanie, naprawa czy przeprojektowywanie. Instytucje edukacyjne i pracodawcy muszą włączać wiedzę o cyrkularnych modelach biznesowych do programów nauczania, aby zamknąć istniejącą „lukę w umiejętnościach”. Luka ta jest szczególnie widoczna w krajach o niższych dochodach, gdzie inwestycje w szkolnictwo wyższe i kształcenie zawodowe są ograniczone. Opracowanie kompleksowego mapowania kompetencji i programów przekwalifikowania stanowi wyzwanie ze względu na szeroki zakres sektorów i działań w gospodarce cyrkularnej. W szczególności potrzebne jest lepsze zrozumienie kompetencji wymaganych w sektorach technicznych, takich jak remanufacturing, zwłaszcza w krajach o niskich dochodach.

W tym rozdziale omówiono wyzwania i potencjał związany z integracją edukacji w obszarze CE zarówno do systemów edukacji formalnej, jak i pozaformalnej, szczególnie w Europie. Pomimo że Unia Europejska od 2015 roku nadaje gospodarce cyrkularnej wysoki priorytet, wciąż pozostaje ona słabo reprezentowana w programach nauczania. Koncepcja CE jest często wprowadzana w ramach szerszej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (ESD), jednak zwykle integracja ta ma charakter powierzchowny – gospodarka cyrkularna bywa jedynie wzmiankowana, bez pogłębionego podejścia.

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju (ESD), wspierana przez ONZ, koncentruje się na zrównoważonym rozwoju, ale brakuje jej wyraźnego i praktycznego ukierunkowania na CE, co utrudnia jej pełne włączenie do systemów edukacyjnych. W ramach edukacji formalnej gospodarka cyrkularna najczęściej pojawia się pośrednio – poprzez ESD – a jej obecność w politykach krajowych, programach nauczania czy przygotowaniu nauczycieli jest nierówna. Brak szczegółowych programów nauczania dotyczących CE oraz skupienie na ogólniejszych kwestiach zrównoważonego rozwoju sprawiają, że uczniowie nie uzyskują dogłębnej wiedzy o gospodarce cyrkularnej. Niezależne ewaluacje wskazują, że ESD, w tym CE, często traktowane jest jako „dodatek”, a nie integralna część systemu edukacyjnego. Skutkuje to niską jakością treści i umiarkowanym postępem we wdrażaniu edukacji w obszarze gospodarki cyrkularnej.

Rysunek 18: Uczenie się dla zrównoważonej przyszłości

Sama koncepcja gospodarki cyrkularnej (CE) wciąż ewoluuje i jest przedmiotem dyskusji, zwłaszcza w odniesieniu do jej faktycznej zrównoważoności i praktycznych zastosowań. Początkowo rozwijana głównie przez praktyków i decydentów politycznych, dopiero niedawno zyskała szersze zainteresowanie środowiska akademickiego, co doprowadziło do bardziej systematycznego i złożonego ujęcia tematu. Jednak ta złożoność, w połączeniu z różnymi interpretacjami CE, przyczyniła się do ostrożności w pełnym włączaniu jej do programów nauczania.

W praktyce edukacja w zakresie CE jest często inicjatywą indywidualnych nauczycieli i szkół, a nie wynikiem krajowych czy regionalnych polityk. Takie oddolne podejście prowadzi do zróżnicowanych wdrożeń – niektórzy nauczyciele stosują metody praktyczne, takie jak wycieczki terenowe czy naukę poprzez działanie, aby przybliżyć uczniom koncepcje CE. Brakuje jednak systematycznych danych dotyczących tego, jak CE jest nauczana, a wiele dostępnych materiałów edukacyjnych jest przestarzałych lub nie odzwierciedla współczesnego rozumienia tej koncepcji.

Rozdział zwraca również uwagę na wyzwania związane z nauczaniem CE osób dorosłych, zwłaszcza zagrożonych wykluczeniem społecznym. Skuteczna edukacja dorosłych w zakresie CE wymaga zrozumienia tła uczestników, w tym ich dotychczasowej wiedzy i zdolności uczenia się, oraz stosowania włączających i praktycznych metod dydaktycznych. Sugeruje się wykorzystywanie lokalnych zasobów i przykładów z życia codziennego, aby uczynić treści CE bardziej przystępnymi i angażującymi dla dorosłych odbiorców.

Ogólnie, mimo pewnych postępów w integracji CE z edukacją, wciąż istnieją istotne bariery, takie jak ograniczenia czasowe i budżetowe, brak ekspertów czy brak jasno zdefiniowanych programów nauczania. Aby edukacja w zakresie CE była skuteczniejsza, powinna być wyraźnie odróżniana od szerszej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju i dostosowywana do specyficznych potrzeb różnych grup uczących się, zwłaszcza w kontekście edukacji pozaformalnej i dorosłych.

Gospodarka społeczna (SE) w Europie stawia ludzi ponad zyskiem, koncentrując się na interesach zbiorowych i celach społecznych. Z prawie 2,8 mln organizacji zatrudniających 13,6 mln osób, SE zyskuje coraz większą widoczność polityczną, szczególnie w kontekście zatrudnienia i spójności społecznej. Edukacja w zakresie SE różni się w zależności od kraju – Niemcy i Niderlandy posiadają rozwinięte systemy edukacji formalnej i pozaformalnej w tym obszarze, podczas gdy Cypr i Słowacja są nadal na etapie rozwijania swoich podejść. Dodatkowe możliwości uczenia się oferują platformy internetowe, takie jak Coursera, a także zasoby Komisji Europejskiej i OECD. Pomimo regionalnych różnic, znaczenie edukacji w obszarze gospodarki społecznej jest coraz szerzej uznawane.

5.2

Gospodarka cyrkularna w edukacji formalnej i pozaformalnej

Czy kiedykolwiek słyszałeś lub czytałeś, słuchałeś audycji radiowej czy podcastu, albo oglądałeś program telewizyjny o kraju lub szkole, w której gospodarka cyrkularna (CE) jest nauczana jako przedmiot? Raczej mało prawdopodobne, prawda? Być może zdarzyło Ci się już usłyszeć lub przeczytać o szkole czy nauczycielu, który zorganizował zajęcia edukacyjne dotyczące CE albo czegoś podobnego, np. zrównoważonego rozwoju. Albo miałeś okazję uczestniczyć w wycieczce edukacyjnej do przedsiębiorstwa cyrkularnego, np. firmy zajmującej się recyklingiem? A może wzięłeś udział w wydarzeniu organizowanym przez lokalnych aktywistów CE albo odwiedziłeś przestrzeń, którą prowadzą? To już bardziej możliwe. I właściwie takie przykłady w skrócie opisują aktualny stan nauczania CE w większości krajów europejskich. W pierwszej części spróbujemy wyjaśnić, dlaczego tak jest, mimo że CE od 2015 roku jest jednym z kluczowych celów polityki Unii Europejskiej.

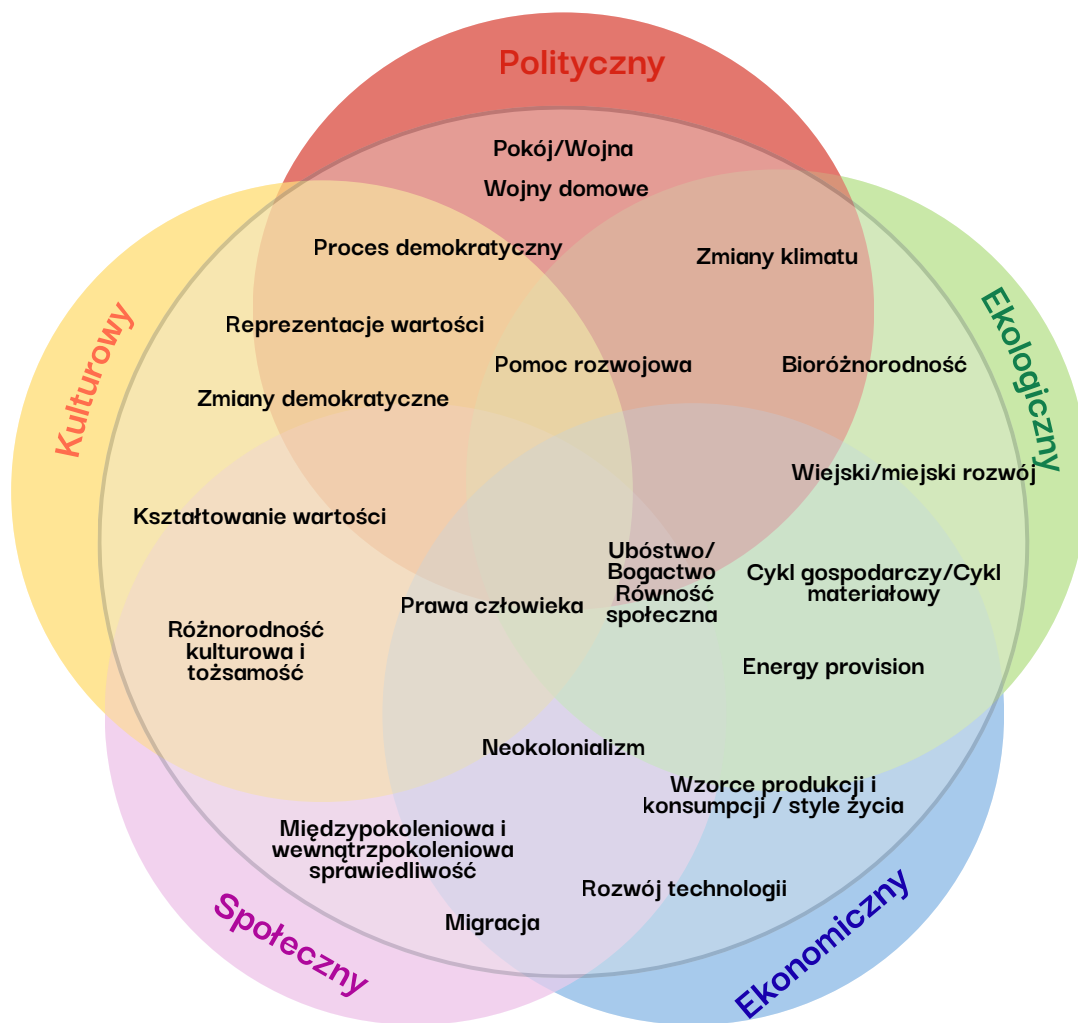
A gdybyś jako edukator dorosłych został poproszony o nauczanie grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, czym jest gospodarka cyrkularna i jak jej zasady można zastosować w praktyce – jak byś do tego podszedł? Czy zacząłbyś od zera, czy raczej rozejrzałbyś się – w internecie, w swojej lokalnej społeczności – czy ktoś już nie opracował dobrych pomysłów? Ale gdzie ich szukać i jakie podejście byłoby najlepsze? W drugiej części krótko omówimy, które metody mogą być najbardziej obiecujące, a które mniej.

5.3

GOZ w krajowych politykach edukacyjnych i programach nauczania

We wczesnej edukacji dzieci, a także w szkołach podstawowych i średnich, gospodarka cyrkularna (CE) najczęściej pojawia się w treściach nauczania związanych z międzyprzedmiotowymi ramami pedagogicznymi Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (ESD), zapoczątkowanej i promowanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Zrównoważony rozwój – zdefiniowany w raporcie Brundtland z 1987 roku jako „rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez umniejszania zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania ich własnych potrzeb” – opiera się na dwóch kluczowych założeniach: walce z ubóstwem oraz „idei ograniczeń narzucanych przez stan technologii i organizacji społecznej na zdolność środowiska do zaspokajania obecnych i przyszłych potrzeb” (World CE Forum). Temat ten został wpisany na agendę międzynarodową (Agenda 21) podczas Szczytu Ziemi ONZ w Rio de Janeiro w 1992 roku. Następnie państwa członkowskie opracowały koncepcje ESD, które miały zostać zakotwiczone w krajowych systemach edukacji w trakcie Dekady „Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju” (2005–2014). W 2015 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło ESD jako podcel 4.7 (celu 4 „Dobra jakość edukacji”) spośród 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs) do roku 2030, aby „zapewnić wszystkim uczącym się zdobycie wiedzy i umiejętności potrzebnych do promowania zrównoważonego rozwoju” (Zgromadzenie Ogólne ONZ). W Niemczech doprowadziło to w 1998 roku do publikacji dokumentu ramowego, który wyznaczał planowane przejście od wcześniejszych koncepcji Uczenia się o środowisku i Globalnego uczenia się do ESD. W tekście tym CE jest wspomniana – bez szerszych wyjaśnień – jako jeden z głównych tematów, o których należy uczyć w ramach ekonomicznego wymiaru ESD, obok ekologicznej produkcji dóbr i usług, minimalizacji zużycia energii, internalizacji kosztów zewnętrznych (czyli środowiskowych), sprawiedliwości społecznej, zarządzania przepływem materiałów i substytucji.

W 2007 roku zmodyfikowana wersja dokumentu ramowego z zaleceniami została przyjęta przez Stałą Konferencję Ministrów Edukacji 16 krajów związkowych (które w Niemczech odpowiadają głównie za edukację), a w 2015 roku zaktualizowana o Cele Zrównoważonego Rozwoju ONZ. W 2019 roku Wytyczne ESD dla Nadrenii Północnej-Westfalii – najludniejszego kraju związkowego Niemiec, którego populacja odpowiada mniej więcej liczbie mieszkańców przeciętnego państwa członkowskiego UE – wymieniają CE jako jeden z przykładów ujęcia wymiaru ekonomicznego w ramach ESD.

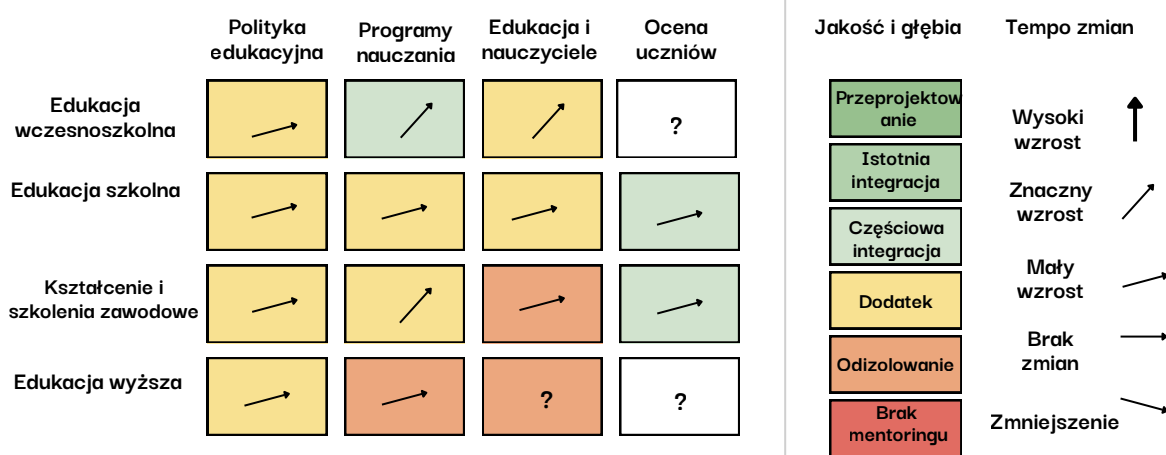
Rysunek 19: Wymiary ESD i wybrane treści tematyczne w wytycznych ESD dla Nadrenii Północnej–Westfalii, Niemcy. Na podstawie cytowanych wytycznych.

Kwestie ekonomiczne obejmują także wzorce produkcji i konsumpcji w powiązaniu z wykorzystaniem zasobów. Analizują formy i konsekwencje globalnych powiązań gospodarczych oraz wynikających z nich łańcuchów wartości, skutki konsumpcji skończonych surowców, a także możliwości technologiczne czy znaczenie i formy rozwoju odnawialnych źródeł energii. Ponadto do tego wymiaru można zaliczyć strategie gospodarki prewencyjnej, gospodarki cyrkularnej czy sprawiedliwego handlu (Ministerium für Schule und Bildung Nordrhein-Westfalen 2019, s. 19; tłumaczenie i podkreślenie autora).

Na pierwszy rzut oka polityka edukacyjna wydaje się w ciągu dwudziestu lat prawie nie zmienić: gospodarka cyrkularna ma być nauczana jako część ESD.

Oficjalne monitorowanie postępów we wdrażaniu ESD opiera się na samoocenie krajów w oparciu o cztery wskaźniki (SDG 4.7.1), które mają mierzyć, czy ESD została skutecznie włączona do a) krajowych polityk edukacyjnych, b) programów nauczania, c) kształcenia nauczycieli i d) oceny uczniów – w skali od 0 do 1 – a także na identyfikacji przykładów dobrych praktyk.

W przypadku Niemiec cztery wskaźniki zostały ostatnio określone odpowiednio na poziomie 1,0; 0,904; 0,95 oraz 0,917 według danych opublikowanych przez Federalny Urząd Statystyczny. Z kolei niezależne ewaluacje, takie jak Holst i in. (2023), oparte na analizie dokumentów w połączeniu z opiniami ekspertów, przedstawiają ponury obraz, zgodny z wynikami uzyskanymi w innych krajach: ogólnie rzecz biorąc, ESD zostało wprowadzone głównie jako „dodatek”, czyli w formie „przeważnie treści o średniej lub niskiej jakości, często jako uzupełnienie dotychczasowych, najczęściej niezmiennych wymagań/celów/wyjaśnień”, przy czym między 2017 a początkiem 2022 roku odnotowano jedynie umiarkowane postępy (zob. Rysunek 20 poniżej).

Rysunek 20: Stan i postępy we wdrażaniu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (ESD) w niemieckim systemie edukacji. Kolory i strzałki odnoszą się do zaokrąglonych średnich ocen zewnętrznych ekspertów dotyczących jakości i zakresu wdrożenia, a także tempa zmian. Nie ma danych dotyczących oceny uczniów w ramach wczesnej edukacji (ECE) i nie oceniono danych dotyczących oceny studentów w ramach szkolnictwa wyższego (HE). Nie można było ocenić tempa zmian w zakresie szkolenia nauczycieli i oceny studentów w ramach szkolnictwa wyższego ze względu na brak odpowiednich danych (oznaczonych znakiem zapytania).

Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) wydaje się być klasyfikowana na poziomie polityk edukacyjnych jako „wzmianka incydentalna”, co wynika z ubóstwa informacji zawartych w dokumentach strategicznych. Szczegółowe programy nauczania dotyczące GOZ — zarówno dla uczniów, jak i dla kształcenia nauczycieli — są rzadkie lub przynajmniej nie są publicznie dostępne. Dotyczy to również roli edukacji w krajowych mapach drogowych GOZ, publikowanych przez wiele państw europejskich od 2016 roku. Choć dokumenty te podkreślają kluczową rolę, jaką edukacja ma odegrać w procesie przechodzenia na model cyrkularny, brakuje im konkretnych, praktycznych wskazówek (por. np. mapa drogowa OECD dla Słowacji z 2022 roku).

Zanim przejdziemy do omówienia obecnych praktyk dydaktycznych, musimy zatem zadać inne fundamentalne pytanie: co właściwie oznacza termin „GOZ”?

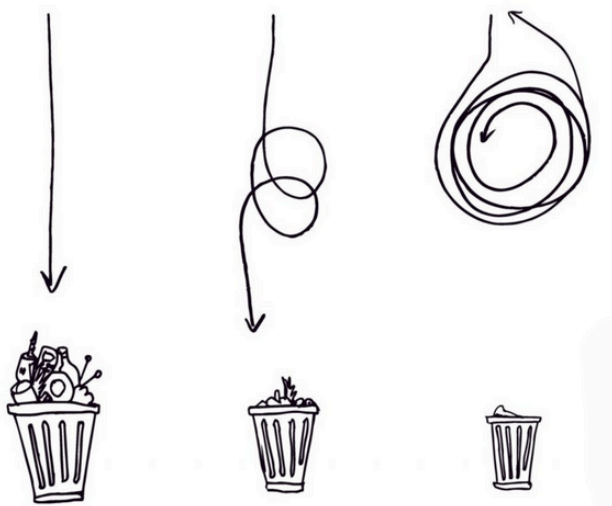
5.4

GOZ – koncepcja sporna i wciąż ewoluująca

W szczególności gospodarka cyrkularna (CE) wydaje się mieścić w kategorii „sporadycznych wzmianek” na poziomie polityki edukacyjnej, biorąc pod uwagę niedobór informacji w dokumentach strategicznych. Brakuje szczegółowych programów nauczania dotyczących CE – zarówno dla uczniów, jak i w zakresie kształcenia nauczycieli – lub przynajmniej nie są one publicznie dostępne. Dotyczy to również roli edukacji w krajowych mapach drogowych dotyczących CE, które od 2016 roku zostały opublikowane w wielu krajach europejskich. Choć podkreślają one kluczową rolę edukacji w procesie przejścia ku cyrkularności, to jednak zawierają niewiele praktycznych szczegółów (zob. np. mapa drogowa OECD dla Słowacji z 2022 r.). Zanim więc zajmiemy się obecnym stanem praktyk dydaktycznych, musimy odpowiedzieć na inne otwarte pytanie: co właściwie oznacza „CE”?

Rysunek 21: Od prostoty do złożoności. Przykłady graficznych przedstawień podstawowych zasad gospodarki cyrkularnej (Źródła od góry do dołu: Anew®, Rapp Nilsen 2019, Ellen MacArthur Foundation, Kirchherr i in. 2017, Europejska Agencja Środowiska 2019)

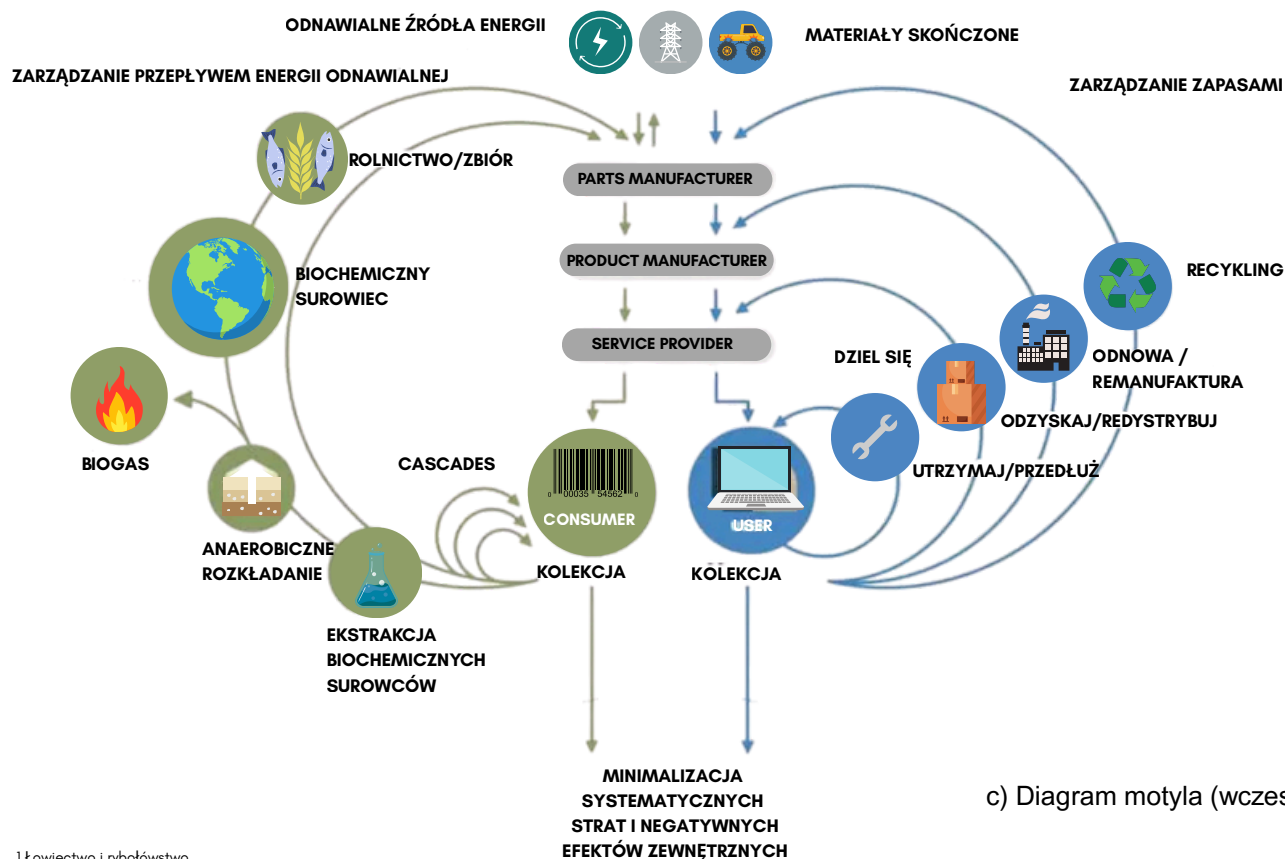
EKONOMIA LINEARNA GOSPODARKA RECYKLINGOWA EKONOMIA CYRKULARNA

a) Od gospodarki liniowej do cyrkularnej
(połowa lat 70.)

b) 3R i hierarchia postępowania z odpadami (lata 80.)

c) Diagram motyla (wczesny 2010)

1 Łowiectwo i rybactwo
2 Może przyjmować zarówno odpady poprodukcyjne, jak i pokonsumpcyjne jako surowiec

Ekonomia cyrkularna

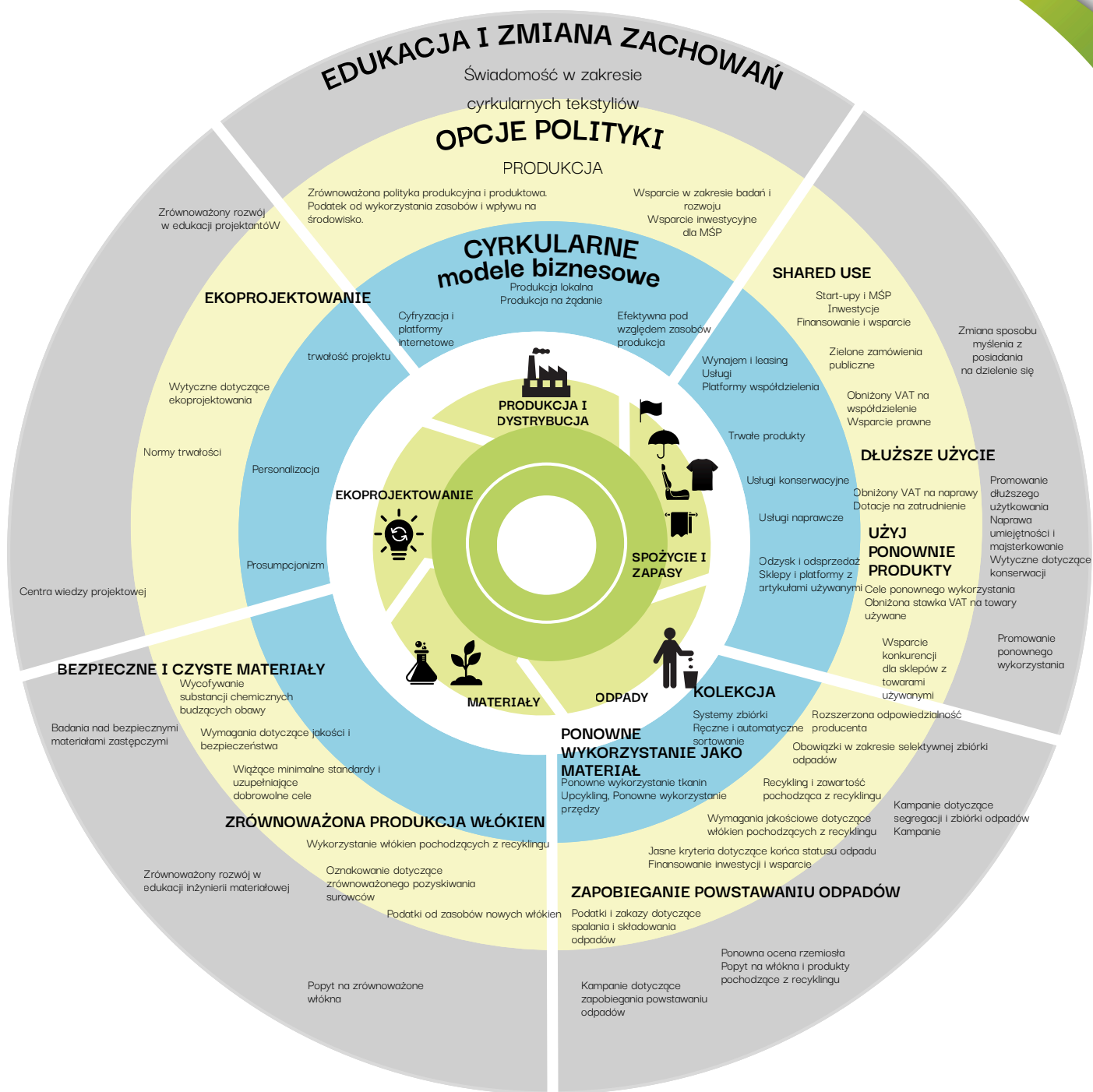

Ekonomia linearna

Strategie

Inteligentniejsze użycie produktu i wytwarzanie	R0 Refuse	Uczynić produkt zbędnym poprzez rezygnację z jego funkcji lub oferując tę samą funkcję za pomocą radykalnie innego produktu
	R1 Przemysł	Spraw, aby produkt był używany intensywniej (np. poprzez współdzielenie)
	R2 Redukuj	Zwiększ efektywność w produkcji lub użytkowaniu produktu poprzez zużywanie mniejszej ilości zasobów naturalnych i materiałów
Wydłużenie cyklu życia produktu i jego części	R3 Przetwórz	Ponowne użycie przez innego konsumenta odrzuconego produktu, który nadal jest w dobrym stanie i spełnia swoją pierwotną funkcję
	R4 Napraw	Naprawa i konserwacja uszkodzonego produktu, aby mógł być dalej używany zgodnie ze swoją pierwotną funkcją
	R5 Odnów	Odnów stary produkt i unowocześnij go
	R6 Remanufactura	Wykorzystaj części odrzuconego produktu w nowym produkcie o tej samej funkcji
Użyteczne zastosowanie materiałów	R7 Nowy cel	Wykorzystaj odrzucony produkt lub jego części w nowym produkcie o innej funkcji
	R8 Recykling	Przetwarzaj materiały, aby uzyskać tę samą (wysoką) lub niższą (niższą) jakość
	R9 Odzysk	Spalanie materiału z odzyskiem energii

d) R-ramy (2017)

e) Tekstylia w europejskiej gospodarce o obiegu zamkniętym (2019)

Kiedy przyjrzymy się praktycznym początkom gospodarki cyrkularnej (CE), prawdopodobnie zauważymy, że były one ściśle związane z gospodarką odpadami i recyklingiem. W Niemczech, na przykład, gdzie konserwatywny minister środowiska Klaus Töpfer (1987–1994) był jednym z wczesnych promotorów CE, jego inicjatywy doprowadziły do powstania kilku pionierskich programów recyklingowych oraz uchwalenia Ustawy o gospodarce cyrkularnej i odpadach z 1994 roku, która zastąpiła wcześniejszą Ustawę o odpadach. Następnie przyjęto Ustawę o gospodarce cyrkularnej z 2012 roku oraz jej aktualizację z 2020 roku. Prawna definicja CE w tych dokumentach odnosi się głównie do gospodarowania odpadami, a jej celem jest promowanie gospodarki cyrkularnej w celu ochrony zasobów naturalnych oraz zapewnienia ochrony ludzi i środowiska w procesie wytwarzania i zarządzania odpadami.

Po tym, jak wpływowi decydenci polityczni, tacy jak Światowe Forum Ekonomiczne i Unia Europejska, przyjęli na początku lat 2010. zasadę przejścia na gospodarkę cyrkularną (CE) jako jeden z głównych celów politycznych, znacznie poprawiło się finansowanie badań naukowych, a akademicy zaczęli w coraz większym stopniu współkształtować samą koncepcję. Rozwój ten miał kilka konsekwencji. Charakterystycznie dla środowiska akademickiego, badacze w ostatnich latach dążyli do stworzenia bardziej systematycznej i kompleksowej – a więc bardziej złożonej – definicji CE, podczas gdy inni zaczęli kwestionować podstawowe założenia koncepcji z naukowego punktu widzenia, np. w odniesieniu do termodynamiki czy granic systemu, albo zwracali uwagę na niepotwierdzone twierdzenia dotyczące korzyści gospodarczych, środowiskowych i społecznych. To z kolei doprowadziło do powstania krytycznie rozbieżnych i politycznie podzielonych interpretacji tego, czym właściwie jest CE.

Choć przeciwstawienie badaczy akademickich i praktyków nie powinno być nadmiernie podkreślane, można obecnie wyróżnić trzy postawy: sceptyczną – kwestionującą zrównoważony charakter CE, radykalną – postulującą dogłębną transformację ekologiczną, gospodarczą i społeczną (obie częściej spotykane w środowisku akademickim), oraz reformatorską – częściej reprezentowaną przez praktyków, którzy opowiadają się za ostrożniejszym podejściem w obliczu niepewnych korzyści ekonomicznych.

Artykuły przeglądowe dotyczące badań nad CE wskazują ponadto, że gospodarka cyrkularna jako dyscyplina naukowa wciąż jest w fazie kształtowania, a literatura koncentruje się głównie na badaniach technicznych. Charakteryzują się one naciskiem na początkowe etapy cyklu życia (np. projektowanie) oraz jego koniec (tj. gospodarowanie odpadami), często z perspektywy korporacyjnej, przy czym recykling jest najczęściej przywoływaną strategią z grupy R, następnie remanufacturing i naprawa, a znacznie rzadziej ponowne użycie. Z kolei kwestie „środkowej części cyklu życia”, czyli konsumpcji, pozostają stosunkowo pomijane, mimo ich kluczowej roli w rozwoju CE.

Innowacje w modelach biznesowych stanowią natomiast bardzo młodą dziedzinę, w której brakuje konsensusu – szczególnie w odniesieniu do nowych modeli biznesowych ukierunkowanych na CE i zrównoważony rozwój, które często odbiegają od konwencjonalnego „business model canvas”. Wreszcie, jak podkreślają niektórzy badacze, główną barierą w przejściu do gospodarki cyrkularnej nie są pojedyncze przeszkody technologiczne, lecz raczej bariery kulturowe – „w szczególności brak zainteresowania i świadomości konsumentów oraz zachowawcza kultura przedsiębiorstw” – które są postrzegane przez biznes i decydentów jako najpoważniejsze wyzwania.

Definicja gospodarki o obiegu zamkniętym

W badaniu obejmującym 114 definicji gospodarki cyrkularnej, pochodzących zarówno z recenzowanych publikacji naukowych, jak i dokumentów politycznych oraz raportów praktyków, autorzy (Kirchherr i in. 2017) zidentyfikowali kilka kluczowych elementów, próbując dojść do „definicji, która mogłaby idealnie służyć jako podstawa koncepcyjna dla przyszłych prac nad tym zagadnieniem”:

R-ramy i hierarchia odpadów. Najbardziej znaną zasadą gospodarki cyrkularnej jest prawdopodobnie R-framework, wyrażony w łatwych do zapamiętania 3R (lub 4R), czyli reduce, reuse, recycle i recover (niektórzy autorzy wymieniają nawet dziewięć R). Są to sposoby na zastąpienie – w tej kolejności priorytetów (hierarchia postępowania z odpadami!) – sposobu, w jaki materiały w procesach produkcji/dystrybucji i konsumpcji traktowane są w gospodarce liniowej, gdzie postrzegane są jako mające ograniczoną żywotność.

Poziomy systemowe. Drugą kluczową zasadą jest perspektywa systemowa, która oznacza fundamentalną zmianę – a nie stopniowe modyfikacje – na trzech poziomach: makro (miasto, region, kraj i dalej), mezo (eko-parki przemysłowe) i mikro (produkty i usługi, przedsiębiorstwa i konsumenci), która jest konieczna dla przejścia do gospodarki cyrkularnej.

Cele gospodarki cyrkularnej. Są one tożsame z celami zrównoważonego rozwoju i mają być realizowane równocześnie w trzech wymiarach: jakości środowiska, dobrobycie gospodarczym i sprawiedliwości społecznej, bez kompromisów kosztem potrzeb przyszłych pokoleń.

Modele biznesowe i konsumenci jako katalizator zmiany. Z biegiem czasu (przed i po 2012 r.) ramy R i hierarchia odpadów były coraz rzadziej wspominane, podczas gdy perspektywa systemowa zyskała na znaczeniu (z 29% do 47%), podobnie jak poziom mezo – prawdopodobnie z powodu popularyzacji koncepcji CE jako systemu przemysłowego przez Ellen MacArthur Foundation. 4R, będące częścią oficjalnej definicji UE, są przywoływane jedynie w 6–7% definicji, podczas gdy 3R pojawia się w 35–40% z nich, a para reuse i recycle w 23% (i z tą samą częstotliwością – 25% – w definicjach praktyków). Recykling jest najczęściej występującym R (79%), następnie ponowne użycie (74–75%) i redukcja (54–55%). W 6–7% definicji recykling jest jedynym wymienionym R. Idea hierarchii odpadów występuje tylko w 30% definicji, a jeszcze rzadziej (11%) w definicjach praktyków, którzy zdają się mieć bardziej wybiórcze podejście do ram R – być może dlatego, że terminy takie jak „reduce” kojarzą się z mniejszą konsumpcją (lub sprzedażą), a więc i niższym wzrostem gospodarczym.

Jedynie 12% definicji zawiera odniesienie do zrównoważonego rozwoju, a tylko 23% do jego trzech wymiarów, przy czym najczęściej wymieniany jest dobrobyt gospodarczy (46%, a nawet 53% wśród praktyków), przed jakością środowiska (37–38%), natomiast sprawiedliwość społeczna pozostaje daleko w tyle (18–20%); tylko jedna definicja odnosi się do przyszłych pokoleń. Modele biznesowe pojawiają się w 11% definicji, nieco częściej (14%) w definicjach praktyków, podczas gdy konsumpcja jest uwzględniona zaledwie w jednej piątej definicji.

Dla graficznej wizualizacji tych wyników zobacz Wordle na poprzedniej stronie.

Podsumowując, teoria gospodarki cyrkularnej bardziej przypomina pole minowe niż spójny i skonsolidowany zasób wiedzy. Nic więc dziwnego, że decydenci polityczni, autorzy programów nauczania, nauczyciele i inni interesariusze edukacyjni wydają się ostrożni i mogą mieć trudności z włączeniem CE do programów dydaktycznych. Czy Finlandia wskazuje drogę? (Zob. ramkę poniżej)

Wzorowa Finlandia?

W Europie Finlandia jest powszechnie postrzegana jako lider w dziedzinie gospodarki cyrkularnej. W 2016 roku kraj ten, pod przewodnictwem Fińskiego Funduszu Innowacji Sitra, jako pierwszy na świecie przygotował krajową mapę drogową przejścia do gospodarki cyrkularnej, obejmującą również zapisy dotyczące sektora edukacyjnego.

W latach 2017–2019 Sitra, we współpracy z ponad 50 instytucjami edukacyjnymi i organizacjami, opracowała i przetestowała darmowe, ogólnodostępne materiały dydaktyczne oraz kursy dla wszystkich poziomów edukacji w ramach czteroletniego programu. Ponad 70 000 dzieci i młodzieży uczyło się o gospodarce cyrkularnej w około 250 szkołach w roku szkolnym 2018–2019, w tym 75% dwunastolatków i 40% piętnastolatków. Sześć uniwersytetów nauk stosowanych przygotowało przewodnik metodyczny dotyczący nauczania o gospodarce cyrkularnej, obejmujący 15 punktów ECTS – w tym 5 punktów za kurs online z teorii CE oraz 10 punktów za moduł opracowywania modeli biznesowych w praktyce cyrkularnej. Pięć uniwersytetów stworzyło także interdyscyplinarne moduły kierunkowe w dziesięciu obszarach, takich jak projektowanie w gospodarce cyrkularnej, materiały dla energii odnawialnej czy technologie recyklingu metali. Firma Novida, dostawca treści dla szkolnictwa zawodowego i średniego ogólnego, przygotowała kursy online wspierające rozwój zrównoważony.

Wśród dalszych rezultatów znalazły się materiały dydaktyczne i kursy online do nauczania zdalnego: Decarbonised Design for Construction, gra edukacyjna Circula, kurs wprowadzający online Circular.now, kurs Climate.now poświęcony zmianom klimatu oraz program Leadership for Sustainable Change. Sitra opracowała również dydaktyczny kalkulator śladu węglowego stylu życia oraz zestaw 100 praktycznych sposobów na życie w sposób zrównoważony.

Choć odbiór wśród uczniów i interesariuszy był pozytywny, twórcy programu wskazali na brak specjalistycznej wiedzy o CE wśród nauczycieli, instytucji finansujących, administracji publicznej, decydentów i przedsiębiorstw jako główne wyzwanie. Brakuje obecnie informacji w języku angielskim dotyczących dalszych losów projektu.

5.5

Nauczanie o gospodarce o obiegu zamkniętym w praktyce

W dokumentach politycznych UE dotyczących gospodarki o obiegu zamkniętym regularnie podkreśla się oddolne podejście Unii do tej kwestii i porównuje je pozytywnie z podejściem ogólnym przyjętym przez Chiny od lat 90. Obecne praktyki w zakresie edukacji w zakresie CE (ECE) wydają się potwierdzać to w odniesieniu do systemów edukacyjnych, ponieważ inicjatywa w tym zakresie, z nielicznymi wyjątkami, pozostaje w gestii poszczególnych nauczycieli i szkół. Krajowe lub regionalne repozytoria materiałów dydaktycznych oferują na przykład zazwyczaj niewiele zasobów dydaktycznych. Nie wydaje się również, aby gromadzono systematyczne dane dotyczące wdrażania ECE. Będziemy zatem musieli polegać na fragmentarycznych lub pośrednich danych dostępnych publicznie, takich jak ankiety przeprowadzone wśród nauczycieli i opublikowane materiały dydaktyczne.

Aby uzyskać wgląd w to, jak obecna ECE wygląda z perspektywy nauczycieli, wykorzystaliśmy wstępne wyniki niewielkiej ankiety internetowej przeprowadzonej wśród nauczycieli szkół średnich w czterech krajach UE (Niemczech, Grecji, Holandii i Portugalii) w ramach trwającego projektu Erasmus+.

CicloSchools, który ma na celu promowanie ECE w szkołach średnich. Większość uczestniczących nauczycieli deklaruje chęć wdrożenia pewnej formy ECE w swoich klasach (87%) i jest przekonana, że jest w stanie zaspokoić potrzeby swoich uczniów w zakresie wiedzy, umiejętności i zrozumienia (73%), zachęcić ich do udziału w działaniach związanych z CE (74%), skutecznie wdrożyć odpowiednie strategie nauczania (62%), dokładnie je ocenić (54%) oraz posiadać odpowiednią wiedzę merytoryczną (52%). Jednocześnie znaczna większość (ponad 80%) zgadza się lub zdecydowanie zgadza się, że nauczyciele powinni rozwijać swoje kompetencje w tej dziedzinie i wprowadzać CE do swoich przedmiotów lub w sposób międzyprzedmiotowy. Potwierdza to ogólne wnioski zawarte w literaturze, które wskazują wiedzę nauczycieli i ich szkolenia jako słabe punkty ECE. Do głównych wyzwań, przed którymi stoją nauczyciele, należą ograniczenia czasowe i budżetowe (odpowiednio 40% i 12%), a także (nieistniejące) programy nauczania (11%). Co ciekawe, metody już stosowane lub zalecane podkreślają znaczenie praktycznych działań (np. wycieczki do przedsiębiorstw i organizacji działających zgodnie z zasadami gospodarki o obiegu zamkniętym, studia przypadków, prelegenci gościnni, nauka praktyczna, działania oparte na doświadczeniu itp.) oraz treści interaktywnych i multimedialnych (np. aplikacje i gry edukacyjne, coaching, nauka oparta na współpracy rówieśniczej i projektach), a podejście teoretyczne schodzi raczej na dalszy plan, zgodnie z zaleceniami zawartymi w literaturze dotyczącej ECE.

Pobieżna analiza publicznie dostępnych zasobów dydaktycznych online potwierdza powszechne stosowanie tych metod. Plany lekcji lub zajęcia edukacyjne dla młodszych uczniów w przedszkolach, szkołach podstawowych i gimnazjach często mają formę nauczania tematów związanych z ich osobistymi doświadczeniami. Przykłady obejmują działania związane z gospodarką odpadami z gospodarstw domowych („górnictwo miejskie”), osobiste wzorce konsumpcji w odniesieniu do żywności, odzieży lub smartfonów, dyskusje i działania dotyczące tego, jak uczynić szkołę bardziej obiegu zamkniętym, lub kalkulatory śladu węglowego stylu życia, które pokazują, jak zmniejszyć emisję CO₂ na poziomie osobistym. Starsi uczniowie są częściej nauczani, na przykład poprzez gry symulacyjne, wizyty w przedsiębiorstwach i inicjatywach działających w obiegu zamkniętym oraz organizację grup dyskusyjnych. Wiele działań szkolnych jest typowych dla konwencjonalnych metod nauczania, takich jak wykorzystanie arkuszy roboczych. Jednak z konsultowanej próby wynika, że większość zidentyfikowanych przykładów nie wpisuje tych działań edukacyjnych w kontekst gospodarki o obiegu zamkniętym, czerpie inspirację ze starszych koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym i raczej wpisuje się w paradygmat edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Stwarza to ryzyko, że uczniowie nie uzyskają jasnego pojęcia o tym, co oznacza gospodarka o obiegu zamkniętym. Inną potencjalną wadą może być to, że starsi uczniowie tracą aktualne debaty naukowe, polityczne i społeczne na temat CE, chociaż są to bardzo wstępne wnioski przy braku danych empirycznych.

Podsumowując, można stwierdzić, że skuteczne wdrażanie edukacji w zakresie gospodarki cyrkularnej (ECE) w szkołach jest utrudnione przez następujące czynniki:

Ograniczenia czasowe zmuszają nauczycieli do wyboru między koncentrowaniem się na podstawowych przedmiotach programowych, kluczowych dla oceny wyników edukacyjnych uczniów, a wprowadzaniem nowych tematów, takich jak gospodarka cyrkularna (CE), które dodatkowo wymagają większego przygotowania. Z czasem te ograniczenia stają się silniejsze, co może tłumaczyć, dlaczego edukacja w zakresie CE zajmuje bardziej widoczne miejsce tylko do poziomu szkoły niższej średniej.

Ograniczenia budżetowe utrudniają finansowanie zajęć pozalekcyjnych, takich jak wycieczki terenowe, czy zakup odpowiednich materiałów dydaktycznych, np. gier edukacyjnych dotyczących gospodarki cyrkularnej.

Brak wiedzy eksperckiej na temat CE jest powszechny, ponieważ treści z tego zakresu nie są jeszcze dostępne w programach szkoleniowych i doskonalących dla nauczycieli.

Brak dobrze zdefiniowanego programu nauczania dla CE, wynikający z długości cykli rewizji podstaw programowych (10 do 20 lat).

Utrzymywanie się obecnych ram ESD grozi uniemożliwieniem właściwego zrozumienia przez nauczycieli i uczniów specyfiki transformacji w kierunku CE. Edukacja w zakresie CE ma wprawdzie ugruntowane, choć peryferyjne, miejsce w ramach ESD, jednak ESD ma znacznie szerszy zakres (zob. Rysunek 19), a CE skupia się na innych aspektach. Można to zobrazować jako dwa nierównej wielkości koła, które częściowo się nakładają. W praktyce zrównoważony rozwój i CE są często ze sobą mylone: większość laików, a nawet wielu ekspertów, postrzega przejście do gospodarki cyrkularnej jako jedną ze ścieżek prowadzących do zrównoważonego rozwoju, a znacznie rzadziej – jako jego dalsze rozwinięcie. Trzeba jednak pamiętać, że w obecnym stanie rzeczy CE w ramach ESD to właśnie ten element, za którego nauczanie nauczyciele są wynagradzani.

Jak zatem powinien lub mógłby wyglądać bardziej efektywny ECE w systemie edukacji ogólnej? Badania nad gospodarką o obiegu zamkniętym wskazują, że głównymi podmiotami umożliwiającymi jej funkcjonowanie – obok przedsiębiorstw – są konsumenci, a przejście na model cyrkularny będzie wymagało głębokich przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Wydaje się więc zasadne, by ECE było nauczane jako część edukacji konsumenckiej i obywatelskiej, z elementami teorii cyrkularnej, natomiast bardziej techniczne i biznesowe aspekty mogłyby zostać przypisane z jednej strony do kształcenia i szkolenia zawodowego (VET), a z drugiej – do szkolnictwa wyższego. Niestety, aspekt konsumencki wciąż pozostaje obszarem słabo zbadanym w literaturze dotyczącej gospodarki o obiegu zamkniętym (zob. wyżej), a edukacja konsumencka historycznie zajmowała marginalne miejsce, zwłaszcza w ramach ESD, zarówno w programach nauczania, jak i w praktyce dydaktycznej.

Biorąc pod uwagę centralne miejsce studiów technicznych i – w nieco mniejszym stopniu – tworzenia modeli biznesowych w badaniach nad GOZ, można by oczekiwać silniejszej obecności ECE w ramach VET i szkolnictwa wyższego, przynajmniej w zakresie kształcenia zawodowego lub studiów w tych dwóch obszarach. Jednak sytuacja wygląda bardzo podobnie jak w systemie edukacji ogólnej. W programach VET przedmioty związane z GOZ, takie jak odnawialne źródła energii, recykling czy ponowne wykorzystanie materiałów resztkowych, zostały włączone już kilka lat temu w przypadku niektórych zawodów technicznych, natomiast zagadnienia dotyczące zrównoważonego rozwoju można znaleźć w szerszym zakresie branż. Podobnie jak w edukacji ogólnej, inicjatywy związane z gospodarką cyrkularną podejmowane przez szkoły czy pojedynczych nauczycieli odgrywają niewielką rolę. W niektórych przypadkach uczniowie VET realizują drobne projekty cyrkularne w szkolnych laboratoriach lub w miejscu pracy. Dostawcy kształcenia ustawicznego również wydają się niechętni do włączania ECE do swoich kursów.

Jak pokazano powyżej, gospodarka o obiegu zamkniętym wciąż stanowi rozwijającą się dyscyplinę akademicką. Choć posiada już pewne instytucjonalne atrybuty, takie jak dedykowane czasopisma naukowe, inne – jak kierunki studiów w pełni poświęcone temu zagadnieniu czy samodzielne katedry – nadal należą do rzadkości. Spośród blisko 21 000 programów studiów oferowanych przez niemieckie uczelnie, jedynie dwa można jednoznacznie określić jako w całości skupione na GOZ, a zaledwie kilka innych łączy tę tematykę z innymi specjalizacjami, takimi jak gospodarka wodna, gospodarka odpadami czy technologie recyklingu. Dla porównania, ponad sto programów w różnych dyscyplinach posługuje się w swojej nazwie terminami „zrównoważony” lub „zrównoważona”. Wiele uczelni oferuje kursy wprowadzające do GOZ i włącza moduły cyrkularne do swoich programów, najczęściej w dyscyplinach technicznych, i to w oparciu o starsze ujęcie gospodarki o obiegu zamkniętym. Przykładowo, Politechnika Berlińska posiada Katedrę Gospodarki Cyrkularnej i Technologii Recyklingu, założoną w 1975 roku, która prowadzi kurs wprowadzający do GOZ i współpracuje z lokalnymi inicjatywami cyrkularnymi, takimi jak berliński Haus der Materialisierung.

W obszarze edukacji pozaformalnej organizacje non-profit odegrały w ostatnich 25 latach istotną rolę. Szczególnie Fundacja Ellen MacArthur, powołana w 2010 roku, stała się punktem odniesienia i w decydujący sposób współkształtowała współczesne rozumienie GOZ. Prawdopodobnie istnieją w Europie tysiące innych organizacji, które opracowały kursy szkoleniowe, materiały edukacyjne lub zorganizowały wydarzenia edukacyjne (np. laboratoria żywej nauki) dla szerokiej grupy odbiorców – od instytucji edukacyjnych po ogół społeczeństwa. Od 2014 roku w ramach programu Erasmus+ zrealizowano ponad 800 projektów oznaczonych słowem kluczowym „GOZ”, a kolejne 322 znajdowały się w toku w lipcu 2025 roku, według bazy danych tego programu. Choć działania edukacyjne podejmowane przez te podmioty – ze względu na ograniczone zasoby i kompetencje – rzadko dorównują jakością produktom i usługom oferowanym przez komercyjnych dostawców treści edukacyjnych, a także nie zawsze zapewniają tak szeroki zasięg czy ciągłość, to jednak część z nich pioniersko wdraża innowacyjne podejścia. Szczególne znaczenie mają praktyki cyrkularne, takie jak biblioteki rzeczy, warsztaty naprawcze, zajęcia z artystycznego upcyklingu, a także przedsiębiorstwa społeczne realizujące zasady cyrkularności w swojej działalności gospodarczej.

Podsumowując, choć znaczna część edukacji głównego nurtu wciąż opiera się na starszych koncepcjach gospodarki o obiegu zamkniętym, które można by określić mianem gospodarki recyklingowej, to jednak istnieje znacząca liczba inicjatyw organizacyjnych i indywidualnych podejmowanych przez różnych edukatorów, które promują treści związane z GOZ w edukacji formalnej i pozaformalnej, zgodnie ze współczesnym rozumieniem tej idei.

5.6

Which approach for socially marginalised adults?

W dalszej części przedstawione zostaną jedynie ogólne wskazówki dotyczące projektowania metod, działań i modułów edukacyjnych dla grupy docelowej dorosłych znajdujących się w sytuacji marginalizacji społecznej, którzy poszukują zatrudnienia w sektorze gospodarki o obiegu zamkniętym i chcą założyć przedsiębiorstwo cyrkularne. Praktyczne przykłady tego podejścia opisano w odrębnej publikacji *Circular City Meets Social Enterprise. Towards a Curriculum for Adult Inclusion*, którą można pobrać tutaj. Dodatkowe metody i narzędzia praktyczne dostępne są również na naszej platformie Circular City Hub w zakładce „Tools”. Platforma oferuje ponadto przestrzeń wirtualną, w których edukatorzy dorosłych, uczestnicy kursów oraz inne zainteresowane osoby mogą wymieniać się poglądami, zadawać pytania lub proponować rozwiązania. Wytyczne dotyczące korzystania z platformy Hub znajdują się tutaj.

Większość materiałów dydaktycznych wskazanych powyżej nie będzie oczywiście odpowiednia dla tej grupy odbiorców. Zasoby stworzone z myślą o dzieciach często nie trafiają do dorosłych uczących się, choć w niektórych kontekstach wartościowa może okazać się nauka międzypokoleniowa. Materiały opracowane na potrzeby edukacji formalnej mogą z kolei zniechęcać dorosłych, którzy doświadczyli trudności w swojej ścieżce edukacyjnej lub uważają szkolne formy nauki za zbyt sztuczne. Jeszcze inne zasoby wymagają określonego poziomu wykształcenia.

Planowane szkolenie powinno być możliwie jak najbardziej inkluzywne. Z tego względu warto już na początku opracować profile uczestników, które pozwolą ocenić ich dotychczasową wiedzę oraz doświadczenia związane z koncepcjami i praktykami gospodarki o obiegu zamkniętym, a także zdolności uczenia się. Dzięki temu można zaprojektować szkolenie dostosowane do grupy docelowej oraz dobrać odpowiednie materiały dydaktyczne. Dobrym sposobem jest przeprowadzenie indywidualnych wywiadów, ponieważ niektórzy uczestnicy mogą niechętnie wypowiadać się na te tematy publicznie. Warto realizować to w dwóch krokach: najpierw rozmowa mająca na celu ocenę przyszłego uczestnika, a następnie drugie spotkanie, podczas którego trener i uczestnik wspólnie ustalają cele edukacyjne, co sprzyja utrzymaniu motywacji do nauki.

Przy ocenie znajomości przez uczestnika koncepcji i praktyk gospodarki o obiegu zamkniętym zazwyczaj (choć nie zawsze) lepiej jest unikać pytań abstrakcyjnych. Zamiast tego warto zapytać, czy dana osoba słyszała już o konkretnych lokalnych przedsiębiorstwach cyrkularnych, odwiedziła je lub w nich pracowała, czy kupowała ubrania z drugiej ręki albo samodzielnie je naprawiała bądź oddawała do punktu naprawy zamiast kupować nowe, czy korzysta z systemu zwrotu butelek plastikowych, jeśli taki funkcjonuje na poziomie lokalnym lub krajowym, i tym podobne.

Trudności w uczeniu się to temat wrażliwy. Często spotyka się całkowity lub częściowy analfabetyzm. Osoby z doświadczeniem migracyjnym mogą nie posługiwać się biegle językiem większościowym. Niektórzy uczestnicy mają ograniczenia sensoryczne lub inne, które utrudniają im pełne uczestnictwo w określonych aktywnościach edukacyjnych, takich jak zajęcia praktyczne czy wyjazdy terenowe. Osoby z problemami kręgosłupa mogą mieć trudność w utrzymaniu tej samej pozycji przez dłuższy czas, osoby z ADHD mogą zmagać się z koncentracją na jednym temacie przez dłuższy okres. Z kolei inne osoby mogą mieć trudność w uczeniu się w grupie (np. w spektrum autyzmu), a ich reakcja na taką sytuację może wpływać na pozostałych uczestników.

Na koniec warto zadbać o to, aby uczestnicy dobrze rozumieli, czego mogą się spodziewać, i wyrazili gotowość uczestnictwa w szkoleniu na ustalonych warunkach. Pozwoli to uniknąć wysokiego wskaźnika rezygnacji, absencji oraz słabego zaangażowania. Materiały szkoleniowe i metody nauczania powinny uwzględniać potrzeby specjalne i różne style uczenia się: jedni przyswajają wiedzę najlepiej poprzez czytanie tekstu, analizę materiałów wizualnych czy oglądanie nagrań, inni poprzez słuchanie lub zadawanie pytań, a osoby kinestetyczne wolą uczyć się poprzez działanie. Naprzemienne stosowanie różnych aktywności edukacyjnych, a także faz uczenia się aktywnego i pasywnego, zazwyczaj daje dobre rezultaty. Dorośli, którzy dawno zakończyli edukację szkolną, często czują się niekomfortowo wobec tradycyjnych metod nauczania stosowanych w szkołach, takich jak pytania nauczyciel–uczeń czy zadania abstrakcyjne, i wolą przykłady osadzone w rzeczywistości.

To podkreśla znaczenie wykorzystywania zasobów lokalnych, a nie wyłącznie dostępnych online. Zamiast analizować studium przypadku przedsiębiorstwa cyrkularnego, lepiej jest odwiedzić lokalne przedsiębiorstwo tego typu, gdzie uczestnicy mogą zadawać pytania i łatwiej odnieść temat do własnych doświadczeń. Ogólne wnioski powinny być formułowane na końcu zajęć lub całego cyklu szkoleniowego.

Należy także pamiętać, że duża część literatury dotyczącej gospodarki o obiegu zamkniętym powstaje w języku angielskim i jest nasycona żargonem akademickim, technicznym czy korporacyjnym. Materiały i metody szkoleniowe powinny być przygotowane w języku lokalnym i w formie przystępnej dla odbiorców. Omawiając podstawowe zasady cyrkularne, takie jak koncepcja R-framework czy hierarchia odpadów, warto stosować prosty, potoczny język (np. „piramida odpadów” zamiast „hierarchia odpadów”) lub graficzne ilustracje. Zamiast dosłownie tłumaczyć skróty 3R, 4R czy więcej, jeśli w danym języku brzmią sztucznie i nienaturalnie, lepiej jest przekazać samą ideę: że pewne praktyki są bardziej cyrkularne od innych, ponieważ skuteczniej zachowują lub wykorzystują zasoby materiałowe i energetyczne. Skróty R są tylko wygodnym narzędziem w języku angielskim – nic nie stoi na przeszkodzie, aby stworzyć nowe, ciekawe określenie w języku lokalnym, czy to w formie chwytliwej (rym, aliteracja), czy bardziej opisowej.

Na koniec warto podkreślić, że regularne zbieranie informacji zwrotnych pomaga dostosowywać metody i materiały w trakcie trwania szkolenia oraz doskonalić kolejne edycje kursów. Najlepiej robić to podczas sesji plenarnych lub poprzez indywidualne rozmowy. Należy unikać ankiet, które zazwyczaj prowadzą do powierzchownych i zbyt pobłażliwych ocen. Ewaluacja efektów uczenia się po zakończeniu szkolenia, przeprowadzona wspólnie z uczestnikami, a także ponowny kontakt po sześciu miesiącach lub roku, pozwolą zmierzyć faktyczny wpływ szkolenia.

5.7

Ekonomia społeczna w edukacji formalnej i pozaformalnej w Europie

Ekonomia społeczna (ES) to szczególny rodzaj gospodarki, w której człowiek stawiany jest przed zyskiem. Jej działalność opiera się na interesach zbiorowych, a cele społeczne i środowiskowe wyznaczają kierunki aktywności ekonomicznej. Organizacje ekonomii społecznej działają niemal we wszystkich sektorach. Należą do nich spółdzielnie, stowarzyszenia, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, fundacje oraz przedsiębiorstwa społeczne. Krajobraz ekonomii społecznej jest niezwykle różnorodny – według danych Komisji Europejskiej w Europie funkcjonuje prawie 2,8 miliona organizacji tego typu, które zapewniają ponad 13,6 miliona miejsc pracy.

W ostatnich latach ekonomia społeczna zyskuje coraz większą widoczność polityczną jako model przynoszący pozytywne efekty, zwłaszcza w zakresie zatrudnienia i spójności społecznej w Europie. W pierwszej części tego tekstu przyjrzymy się, jak ekonomia społeczna jest nauczana w ramach edukacji formalnej w Europie, a w drugiej – jak wygląda nauczanie w obszarze edukacji pozaformalnej. W obu częściach skupimy się głównie na krajach konsorcjum Circular City: Niemczech, Cyprze, Włoszech, Niemczech, Polsce i Słowacji.

5.7.1

W jaki sposób obecnie nauczana jest ekonomia społeczna w Europie?

Nauczanie ekonomii społecznej w Europie to obszar dynamiczny i zróżnicowany. Choć coraz częściej podkreśla się jego znaczenie, podejście różni się wyraźnie w zależności od kraju.

Jak zauważa Lioara Mariana Mudura, doktor ekonomii (Uniwersytet w Oradei, Rumunia), w artykule *The Evolution of the Social Economy Concept in Europe*: „Od momentu pojawienia się w 1830 roku aż do dziś ekonomia społeczna była różnie postrzegana w poszczególnych krajach Europy i przybierała wiele form”. Jej zdaniem w krajach takich jak Cypr, Polska czy Słowacja „pojęcie ekonomii społecznej cieszy się średnim poziomem akceptacji”, natomiast w Niemczech, Francji czy Belgii coraz bardziej zyskuje na znaczeniu – do tego stopnia, że uniwersytety i szkoły zawodowe włączają ją do swoich programów kształcenia. Z kolei kraje nordyckie, jak Finlandia czy Szwecja, słyną z silnych ruchów spółdzielczych i rozbudowanych programów edukacyjnych w obszarze ekonomii społecznej, szczególnie koncentrujących się na zasadach spółdzielczości i zarządzaniu.

5.7.2

Przykłady edukacji w zakresie ekonomii społecznej w Europie

Francja – należy do najbardziej zaawansowanych krajów w Europie pod względem edukacji w obszarze ekonomii społecznej. Nauczanie kierowane jest tam głównie do dwóch grup. Pierwszą stanowią studenci coraz liczniejszych programów magisterskich poświęconych w całości ekonomii społecznej i solidarnej (SSE), które obejmują zarówno podstawy teoretyczne, ramy prawne, jak i praktyczne aspekty zarządzania przedsiębiorstwami społecznymi. Drugą grupą są pracownicy – tutaj ekonomia społeczna w coraz większym stopniu włączana jest w programy z zakresu biznesu i zarządzania, gdzie studenci uczą się o modelu przedsiębiorstwa społecznego, jego wpływie i roli w zrównoważonym rozwoju.

Niemcy – podobnie jak Francja – mogą poszczycić się silnym sektorem ekonomii społecznej, co znajduje odzwierciedlenie w ofercie edukacyjnej. Koncepcja „społecznej gospodarki rynkowej” jest głęboko zakorzeniona w niemieckim społeczeństwie. Wiele uniwersytetów oferuje kursy i programy dotyczące ekonomii społecznej, które łączą elementy ekonomii, socjologii, nauk politycznych i prawa, zapewniając kompleksowe rozumienie tego obszaru.

Holandia – mają długą tradycję spółdzielczości i przedsiębiorczości społecznej, co czyni je naturalnym środowiskiem dla edukacji w tym zakresie. Instytucje edukacyjne integrują w programach nauczania ekonomii społecznej Cele Zrównoważonego Rozwoju, podkreślając rolę sektora w rozwiązywaniu globalnych wyzwań.

Polska – ekonomia społeczna jest tu stosunkowo nowym obszarem, choć w ostatnich latach sektor ten dynamicznie się rozwija, co zwiększa zapotrzebowanie na wykwalifikowanych specjalistów. Obecnie część uczelni oferuje kursy lub specjalizacje związane z ekonomią społeczną, spółdzielczością czy przedsiębiorczością społeczną, zazwyczaj w ramach wydziałów ekonomii, socjologii lub zarządzania.

Cypr – sektor ekonomii społecznej znajduje się w fazie rozwoju, a edukacja w tym obszarze dopiero się kształtuje. Dostępnych danych na temat stanu kształcenia w zakresie ekonomii społecznej jest na razie niewiele.

Słowacja – edukacja w obszarze ekonomii społecznej dopiero się rozwija. Coraz więcej uczelni wyższych zaczyna wprowadzać kursy lub specjalizacje związane z ekonomią społeczną, przedsiębiorczością społeczną czy spółdzielczością.

Włochy – mogą poszczycić się bogatą historią spółdzielni i przedsiębiorstw społecznych, a sektor ekonomii społecznej stale rośnie. Jednak, jak wskazuje najnowszy raport AICCON (Włoskiego Stowarzyszenia Konsultantów ds. Spółdzielczości i Ekonomii Społecznej), system szkolnictwa wyższego we Włoszech nie w pełni przygotowuje studentów do pracy w tym sektorze. Raport podkreśla potrzebę silniejszej współpracy między uczelniami a organizacjami ekonomii społecznej w celu współtworzenia programów i materiałów dydaktycznych.

5.8

Stan edukacji pozaformalnej w zakresie ekonomii społecznej w Europie

Niemcy – są jednym z najbardziej zaawansowanych krajów w obszarze edukacji pozaformalnej dotyczącej ekonomii społecznej. Coraz większy nacisk kładzie się tam na przedsiębiorczość społeczną, a programy skupiają się na modelach biznesowych wywierających pozytywny wpływ społeczny. Renomowany niemiecki system dualny, łączący naukę zawodu z kształceniem zawodowym, znajduje zastosowanie także w obszarze ekonomii społecznej – a łatwiej jest przyswoić wiedzę, gdy można ją jednocześnie praktykować.

Holandia – system edukacyjny często obejmuje naukę poprzez pracę, umożliwiając studentom zdobycie praktycznych doświadczeń w organizacjach ekonomii społecznej. Staże i praktyki w spółdzielniach, przedsiębiorstwach społecznych czy organizacjach pozarządowych należą tam do powszechnej praktyki.

Polska – edukacja w obszarze ekonomii społecznej częściej realizowana jest w formie pozaformalnej niż na poziomie akademickim. Organizacje pozarządowe, spółdzielnie i przedsiębiorstwa społeczne regularnie organizują szkolenia, warsztaty i konferencje poświęcone różnym aspektom ekonomii społecznej.

Cypr – edukacja pozaformalna w sektorze ekonomii społecznej znajduje się jeszcze we wczesnej fazie rozwoju. Mimo to istnieją możliwości – wiele cypryjskich NGO-sów i spółdzielni organizuje warsztaty, seminaria czy szkolenia na temat ekonomii społecznej. Inicjatywy te są często kierowane do określonych grup, takich jak młodzież bez pracy, kobiety czy społeczności marginalizowane.

Słowacja – coraz większą rolę odgrywa tam praktyczna nauka i edukacja pozaformalna. Wiele programów włącza do procesu edukacyjnego staże, projekty czy studia przypadków. Rząd słowacki wykazuje rosnące zainteresowanie wspieraniem rozwoju ekonomii społecznej, co może przełożyć się na nowe możliwości w obszarze edukacji i szkoleń.

Włochy – oferują liczne programy edukacji pozaformalnej dotyczącej ekonomii społecznej. Rosnąca uwaga skupia się tam na podtrzymaniu i wzmacnianiu tożsamości spółdzielczej, co ma szczególne znaczenie w kraju o tak silnej tradycji spółdzielczej, jaką posiadają Włochy.

5.9

Ekonomia społeczna idzie o krok dalej – narzędzia online do nauki o ekonomii społecznej

Na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, że edukacja w zakresie ekonomii społecznej w Europie jest bardzo zróżnicowana. Ogólnie obserwuje się rosnące uznanie jej znaczenia, jednak tempo i głębokość wdrażania różnią się znacząco między państwami.

W miarę jak poszczególne kraje UE zbliżają się do poziomu najbardziej zaawansowanych państw, które stworzyły już formalne programy kształcenia w zakresie ekonomii społecznej jako ugruntowanej profesji, każdy, kto stara się poruszać po tym obszarze, powinien zacząć od podstawowego kroku – rozwijania własnej aktywności i aktywnego poszukiwania informacji oraz najlepszych praktyk przydatnych do budowania społeczno-ekonomicznego biznesplanu. Poprzez własne zaangażowanie i wstępne badania online każdy uczeń czy uczestnik szkolenia staje się współtwórcą programu edukacyjnego najlepiej dostosowanego do rozwoju ekonomii społecznej.

Platformy online – z uwagi na różnorodność form i praktycznych zastosowań pracy społeczno-ekonomicznej nie istnieją narzędzia internetowe poświęcone wyłącznie ekonomii społecznej. Istnieje jednak szereg zasobów, które dostarczają wartościowej wiedzy. Platformy takie jak Coursera, edX czy Udemy oferują kursy z ekonomii, socjologii czy zarządzania, które obejmują podstawowe treści przydatne do zrozumienia ekonomii społecznej. Przykładowo na platformie edX dostępny jest kurs online Economic Democracy Uniwersytetu w Edynburgu. Kursy te można realizować bezpłatnie, ale po opłaceniu czesnego zyskuje się dostęp do dodatkowych funkcjonalności, takich jak oceniane zadania i egzaminy. Zajęcia trwają średnio około sześciu tygodni.

Strony badawcze – platforma internetowa Komisji Europejskiej, a także OECD, Bank Światowy, Światowe Forum Ekonomiczne czy agendy ONZ oferują bogaty zasób informacji, analiz i raportów dotyczących ekonomii społecznej, obejmujących konkretne rozwiązania wspierające ten sektor – począwszy od polityk rynku pracy, poprzez partnerstwa publiczno-prywatne, aż po dostęp do funduszy unijnych.

Inne źródła – media społecznościowe – ponieważ nawet najwyższe dokumenty globalne i europejskie opisują obecny etap rozwoju w kategoriach dynamicznych procesów, sieci społecznościowe, grupy robocze i fora dyskusyjne stają się znakomitym źródłem informacji o tym, co dzieje się „na żywo” w ekonomii społecznej. Platformy takie jak LinkedIn, X (dawniej Twitter) czy Facebook gromadzą społeczności poświęcone aktualnym wydarzeniom, umożliwiając szybki dostęp do zasobów i uzyskiwanie odpowiedzi na bieżące pytania.

Warto jednak pamiętać, że dogłębne zrozumienie ekonomii społecznej w Unii Europejskiej wymaga łączenia płynnych, szybko zmieniających się źródeł online z solidnymi, udokumentowanymi danymi akademickimi, doświadczeniem praktycznym oraz aktywnym zaangażowaniem w sektor. Obecnie rozwija się on w ramach struktur Komisji Europejskiej jako Proximity Economy i ekosystem ekonomii społecznej, zakorzeniony w politykach unijnych i wsparty dokumentem A New Industrial Strategy for Europe.

5.10

Zawody przyszłości (Raport 2023)

Wraz z pomyślnym wdrażaniem polityki przechodzenia od gospodarki linearnej do cyrkularnych modeli produkcji i konsumpcji, zmieniają się również rynki pracy w poszczególnych krajach, a wraz z nimi wymagania dotyczące kwalifikacji, umiejętności i wiedzy pracowników. W najbardziej rozwiniętych państwach zielona transformacja nie staje się odrębnym przedmiotem edukacyjnym – uznaje się ją za tzw. kompetencję horyzontalną (transversal skill), co oznacza, że jednostka korzysta z niej w różnych momentach życia zawodowego i prywatnego. Jest to zatem wiedza stanowiąca swoiste wyposażenie wartościowe, które służy zarówno pracy, jak i życiu osobistemu – nie w granicach dochodu pieniężnego z pracy, lecz w granicach biologiczno-środowiskowych globalnego świata. Informacje i wiedzę niezbędne dla rozwoju zawodowego zdobywa się w procesie uczenia się przez całe życie, a nauka opiera się na wartościach rozumianych jako kompetencje horyzontalne.

Podobnie jak maleje wpływ właścicieli świata, wyrażany w wartości pieniężnej, wobec katastrof naturalnych i kosztów środowiskowych, powodujących astronomiczne straty i szkody, tak rośnie wpływ konsumentów najmłodszych pokoleń, które czują się egzystencjalnie zagrożone kryzysem klimatycznym. Są one odporne na dominujące pragnienie nadmiernej konsumpcji, którego doświadczyły kraje uprzemysłowione po II wojnie światowej. Co więcej, przedsiębiorstwa stają w obliczu presji, aby przyspieszać zieloną transformację, ponieważ nieco ponad co czwarty dorosły deklaruje, że zrównoważony rozwój jest jednym z kluczowych, nienegocjowalnych warunków przy podejmowaniu nowej pracy.

Globalne przesunięcie w kierunku zielonych miejsc pracy potwierdza także dokument analityczny sieci społecznościowej LinkedIn, która skupia społeczność 800 milionów użytkowników i wskazuje, że priorytetowe stają się tam pojęcia takie jak zielone umiejętności, zielone miejsca pracy czy zielone talenty (Global Green Skills Report 2022). ★

BIBLIOGRAFIA

https://economicgraph.linkedin.com/content/dam/me/economicgraph/en-us/global-green-skills-report/global-green-skills-report-pdf/li-green-economy-report-2022-annex.pdf?trk=eg_fow_grn_nav

Raport pokazuje kilka interesujących trendów:

Zielone umiejętności i miejsca pracy są pilnie potrzebne, aby wspierać zieloną transformację. Większość zawodów wymagających zielonych umiejętności nie należy do tradycyjnych zielonych profesji. Pięć trendów kształtujących zieloną gospodarkę.

Popyt na zielone talenty wkrótce przewyższy podaż.

Obecnie istnieje dobra równowaga w zakresie potrzebnych zielonych umiejętności.

Najszybciej rozwijające się zielone umiejętności obejmują zarówno te już powszechne, jak i dopiero pojawiające się.

Raport stwierdza, że rozwiązanie kryzysu klimatycznego, który wchodzi w fazę wykładniczą i zaczyna sam się napędzać (niczym perpetuum mobile), wymaga równoległych działań głównych interesariuszy spójności w przedsiębiorstwach krajowych w następujący sposób:

Decydenci polityczni: wspierają zielone umiejętności i przygotowują siłę roboczą do zielonej transformacji

Liderzy biznesu: inwestują w podnoszenie kwalifikacji obecnych i przyszłych zielonych talentów

Globalna siła robocza: zdobywa zielone umiejętności, aby napędzać zmiany i konkurować o najlepsze miejsca pracy

Wiele dokumentów ONZ, OECD, MOP, WEF oraz kluczowych światowych think-tanków zajmujących się ekonomią społeczną zwraca uwagę na fakt, że zmiany na rynku pracy wynikają z wielu czynników, które przekształcają ramy i zasady wykonywania pracy przez siłę roboczą. Uczenie się przez całe życie i podnoszenie kwalifikacji powinny stać się powszechną praktyką pracodawców, tymczasem wciąż dominuje dość sztywne podejście do twórczego i innowacyjnego łączenia pracy z ciągłą edukacją wśród już zatrudnionych pracowników. Takie modele pracy i edukacji mają potencjał wzmocnienia odporności pracownika na nieoczekiwane zmiany poprzez zwiększenie jego elastyczności oraz zdolności do postrzegania sytuacji z perspektywy przerwania lub zakończenia zatrudnienia.

5.11

Dobre dla planety i dobre dla pracowników. Jakie umiejętności powinien posiadać pracownik w gospodarce o obiegu zamkniętym?

Gospodarka o obiegu zamkniętym stała się globalnym wyzwaniem dla wszystkich krajów świata i wszystkich kontynentów. Rynek pracy w każdym państwie, pracujący nad przejściem z gospodarki linearnej na cyrkularną, wymaga odmiennych zasobów wiedzy i umiejętności – przede wszystkim w zależności od dojrzałości gospodarczej danego kraju. Globalne dokumenty (np. Circular Gap Monitor 2024) dotyczące światowej transformacji cyrkularnej dzielą państwa, zgodnie z poziomem ich rozwoju gospodarczego, na:

Shift (kraje o wysokim dobrobycie – cieszą się dostatnim stylem życia i wysokimi wskaźnikami społecznymi, jednak zużywają znacznie więcej zasobów niż ich sprawiedliwy udział)

MUSZA:

A) Środowisko zabudowane: nagradzać podmioty rynkowe inwestujące w rozwiązania i modele biznesowe oparte na cyrkularności; uczynić projekty budowlane oparte na GOZ atrakcyjną opcją inwestycyjną; zamknąć lukę kompetencyjną i kadrową poprzez połączenie edukacji i polityki.

B) Przemysł wytwórczy: zachęcać do projektowania produktów zgodnie z zasadami cyrkularności – trwałych i łatwych do ponownego użycia, naprawy i recyklingu; wykorzystywać ceny i wygodę, aby skłaniać ludzi do stylu życia opartego na wystarczalności; wspierać zmianę kulturową poprzez edukację i ustawodawstwo.

Grow (kraje o średnich dochodach – obecnie i w przyszłości kluczowe ośrodki produkcji i przemysłu)

MUSZA:

A) System żywnościowy: wdrożyć polityki zachęcające do wyborów żywieniowych sprzyjających zdrowiu i ograniczających marnotrawstwo żywności; zreformować bodźce ekonomiczne i regulacje, aby priorytetem stało się rolnictwo regeneratywne i holistyczne zarządzanie gruntami; wspierać i chronić rolników praktykujących rolnictwo regeneratywne.

B) Przemysł wytwórczy: usuwać bariery dla skalowania produkcji cyrkularnej poprzez jasne i obowiązkowe cele oraz odpowiednio dopasowane zachęty; kierować inwestycje kapitałowe i wspierać transfery technologii w celu rozwoju zielonych technologii; opracować plan zrównoważonego rozwoju kompetencji potrzebnych w zawodach przyszłości.

Build (kraje o niskich dochodach – zazwyczaj zmagają się z trudnościami w zaspokajaniu podstawowych potrzeb w zakresie ochrony zdrowia i edukacji)

MUSZA:

A) System żywnościowy: odblokować inwestycje w działania związane z łagodzeniem i adaptacją do zmian klimatu; umożliwić rolnikom inwestowanie w innowacje zwiększające wydajność i jakość produkcji rolnej; zapewnić „odporne na przyszłość” zestawy umiejętności poprzez szkolenia, ścieżki edukacyjne oraz uznanie praktyk rdzennych i regeneratywnych.

B) Środowisko zabudowane: tworzyć warunki polityczne sprzyjające rozwojowi cyrkularnego łańcucha wartości w budownictwie; umożliwić władzom lokalnym planowanie i adaptację do cyrkularności dzięki zasobom finansowym i technicznym; wspierać pracochłonne rozwiązania cyrkularne w budownictwie poprzez rozwój umiejętności i wykorzystanie procesów gospodarki nieformalnej.

W zależności od tego, w jakim kraju mieszka osoba uczestnicząca w transformacji cyrkularnej, może ona określić kluczowe priorytety zapewnienia odporności społecznej i środowiskowej swojego państwa. Następnie, we współpracy z otoczeniem, może zdefiniować procedury i treści edukacyjne rekomendowane przez najważniejsze gremia wiedzy dotyczące światowej transformacji cyrkularnej.

Z perspektywy tworzenia miejsc pracy w gospodarce o obiegu zamkniętym, siła robocza dzieli się na:

Core Circular Jobs (Podstawowe prace cyrkularne) – koncentrujące się na priorytetowym wykorzystaniu zasobów regeneratywnych, podtrzymywaniu i zachowywaniu tego, co już istnieje, oraz traktowaniu odpadów jako zasobu.

Enabling Circular Jobs (Prace wspierające cyrkularność) – obejmujące m.in. ponowne przemyślenie modeli biznesowych, projektowanie z myślą o przyszłości, współpracę w celu tworzenia wspólnej wartości oraz wdrażanie technologii cyfrowych.

Indirectly Circular Jobs (Prace pośrednio cyrkularne) – czyli takie, które pośrednio wspierają gospodarkę o obiegu zamkniętym. Pojawiają się w innych sektorach, które nie odgrywają bezpośredniej roli w przyspieszaniu transformacji cyrkularnej, ale mogą wdrażać strategie zgodne z zasadami GOZ. (Circular Jobs Monitor).

Najważniejszą informacją dla podmiotów odpowiedzialnych za transformację z gospodarki linearnej na cyrkularną w ramach projektu CIRcular City są właśnie kraje zakwalifikowane jako SHIFT = rozwinięte.

To właśnie w SHIFT – czyli w najbardziej uprzemysłowionych krajach świata – koncentrują się kluczowe wyzwania i szanse transformacji, ponieważ to one zużywają najwięcej zasobów, a jednocześnie dysponują największym potencjałem inwestycyjnym, technologicznym i edukacyjnym, aby przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym przyspieszyć i nadać mu globalny kierunek.

Właściele i wykwalifikowani pracownicy przedsiębiorstw zdobywają wiedzę o produkcji w gospodarce o obiegu zamkniętym przede wszystkim w ramach standardowej edukacji formalnej. Ponieważ wysoko wykwalifikowana kadra musi przetwarzać ogromną ilość informacji związanych z własną specjalizacją, edukacja w zakresie gospodarki cyrkularnej musi pozostawać w pełnej harmonii z wiedzą bezpośrednio odnoszącą się do produkcji realizowanej przez pracownika i jego firmę. Mowa tu zarówno o kształceniu ustawicznym kadry zarządzającej (tzw. white collars), jak i o edukacji pracowników produkcyjnych (tzw. blue collars). Można powiedzieć, że od menedżerów oczekuje się własnej motywacji do ciągłego kształcenia, które pozwala zapewnić konkurencyjność przedsiębiorstwa produkcyjnego.

Ogromny depozyt materiałowy, już zaklasyfikowany jako zasób, stanowi wielki potencjał tworzenia nowych miejsc pracy, zwłaszcza dla osób o niskich kwalifikacjach oraz dla grup pracowników społecznie i zdrowotnie defaworyzowanych. Prace związane z recyklingiem, ponownym użyciem czy zmianą przeznaczenia produktów – powiązane z podmiotami ekonomii społecznej, działającymi przy wsparciu finansowym i legislacyjnym państwa – mogą, przy odrobinie kreatywności i motywacji menedżerów, tworzyć nową wartość z produktów, które w gospodarce linearnej trafiłyby już na wysypisko.

W najbardziej rozwiniętych krajach świata kluczowe znaczenie ma dziś spowolnienie konsumpcji, która generuje głównie odpady przemysłowe – a nie biologiczne, mogące powrócić do naturalnego cyklu przyrody. Strategie takie jak ponowne użycie (Reuse), recykling (Recycling), remanufacturing, zmiana przeznaczenia (Repurpose) czy przeprojektowanie (Redesign) stanowią najsukcesowniejsze podejścia cyrkularne, prowadzące do tworzenia miejsc pracy zarówno w przemyśle, jak i w mikroprzedsiębiorstwach. Co istotne, tego rodzaju zatrudnienie może być dostępne także dla osób o niskich kwalifikacjach – niezależnie od tego, czy znalazły się one w tej grupie z powodów społecznych, zdrowotnych czy w wyniku wykluczenia.

W krajach najwyżej rozwiniętych, w okresie powojennym, rozwinęły się najbardziej agresywne formy własności prywatnej, które wywarły nadmierny wpływ na administrację polityczną państwa. To z kolei doprowadziło do powstania nieproporcjonalnych majątków w rękach niewielkiej części społeczeństwa oraz niesprawiedliwych modeli dystrybucji dóbr i usług publicznych. To właśnie w tych krajach przejście do bardziej sprawiedliwych form współdzielenia i redystrybucji otwiera ogromny potencjał dla polityki ekonomii społecznej.

Przejście od gospodarki linearnej do cyrkularnej to agenda polityczna przekuta w konkretne działania obejmujące wszystkie komponenty społeczeństwa – producentów przemysłowych, instytucje edukacyjne, administrację państw narodowych, a w praktyce – od czasu zatwierdzenia dyrektywy Closing the Loop – przede wszystkim organizacje pozarządowe oraz globalne ruchy i inicjatywy ekologiczne, które stały się głównymi promotorami i nośnikami tej transformacji społecznej. Stan globalnej cyrkularności mierzony jest od 2018 roku (9,2%), a w roku 2024 potwierdzono tendencję spadkową do poziomu 7,2%. Jeśli wyniki tej transformacji wydają się dziś niewystarczające, trzeba pamiętać, że przemysł produkcyjny XX i XXI wieku wciąż funkcjonuje w logice gospodarki linearnej, a wysiłki zapoczątkowane inicjatywą konferencji w Rio de Janeiro w 1992 roku jako „nowy plan działań międzynarodowych na rzecz środowiska” liczą dopiero kilka dekad.

W 2024 roku Circularity Gap Report po raz pierwszy postawił w centrum uwagi ludzi pracy i stabilność ich zatrudnienia, monitorując roczne postępy transformacji cyrkularnej. Raport nie ogranicza się już tylko do oceny tempa zwiększania obiegu zasobów, lecz analizuje zawody i umiejętności napędzające transformację, wskazując, że priorytetem musi być utrzymanie godnych miejsc pracy. „Ten temat musi przenikać całe społeczeństwo – ponieważ polityka, finanse, edukacja, migracje czy aktualny stan gospodarki mają bezpośredni wpływ na życie ludzi i rynek pracy”.

Należy mieć na uwadze, że czysto technologiczne rozwiązania wprowadzania praktyk cyrkularnych mogą prowadzić również do zanikania istniejących miejsc pracy, co niesie ryzyko niezadowolenia zwykłych pracowników wobec działań, które służą środowisku, ale równocześnie mogą osłabiać ich własne poczucie bezpieczeństwa. Dlatego rozwiązania cyrkularne muszą w pierwszej kolejności uwzględniać trwałość zatrudnienia dla jednostki – w tym konieczność wykorzystania i rozwijania istniejących umiejętności oraz decydujące znaczenie nietypowych form pracy, takich jak zatrudnienie tymczasowe, elastyczne czy nieformalne. W tym kontekście szczególnie istotne są kwestie równości społecznej i dynamiki płci, które wpływają na wyniki w zakresie godnej pracy.

Transformacja cyrkularna musi wywierać pozytywny wpływ na rynek pracy, dostarczając nowych możliwości zatrudnienia, również w ramach globalnej redystrybucji wartości i szans. Tylko w ten sposób utrata miejsc pracy – zwłaszcza w krajach globalnego Południa – może zostać zrównoważona i uczynić proces transformacji znośnym dla gospodarek, które dopiero nadrabiają zaległości rozwojowe.

Główne sektory cyrkularne, które mogą czerpać korzyści z lokalnych, odnowionych umiejętności i wiedzy historycznej:

Cyrkularne budownictwo – to obszar o ogromnym potencjale rewitalizacji oraz wdrażania innowacji naukowych i technicznych, bazujących na pierwotnych, przyjaznych naturze rozwiązaniach. Tradycyjne i historycznie zakorzenione regionalnie metody budowlane oferują szerokie pole do tworzenia nowych zielonych zawodów. W procesie rozwijania umiejętności i nowych gałęzi zielonej transformacji można spodziewać się powstawania narzędzi edukacyjnych tworzonych przez rządy, które będą dostępne również dla pracowników migrujących z krajów trzecich.

Cyrkularny system żywnościowy – gospodarki rozwijające się mają ogromny potencjał zwiększenia atrakcyjności rolnictwa regeneratywnego i modeli biogospodarki, ponieważ nie zakończyły jeszcze dużych migracji ludności ze wsi do miast. Połączenie tradycyjnych umiejętności życia na wsi i historycznej świadomości zrównoważonego rolnictwa z wysokowydajnym potencjałem naukowo-technicznym, udostępnianym szerokim warstwom ludności wiejskiej dzięki nowym formom przedsiębiorczości społecznej, tworzy podstawy do rozwoju innowacyjnych praktyk. Jednocześnie możliwe jest zapobieganie wchodzeniu na ścieżkę fast foodów i ich marnotrawstwa.

Zachowanie różnorodności form własności i wielkości gospodarstw pozwala uniknąć monokulturowego rolnictwa makro, ignorującego lokalną bioróżnorodność i sezonowość łańcucha dostaw żywności. Co więcej, lokalna siła robocza zaangażowana w krótkie łańcuchy dostaw typu „Farm2Fork” jest motywowana nie tylko do produkcji wysokiej jakości, ale także do promocji i tworzenia regionalnych marek. Te ośrodki pełnią równocześnie funkcję centrów innowacji, wdrażając pionierskie techniki ograniczania strat żywności i przetwarzania odpadów. Dodatkowo nacisk na lokalną i sezonową żywność sprawia, że straty żywności, emisje i wpływ na środowisko są znacząco mniejsze.

Poza zadaniami bezpośrednio związanymi ze wzrostem wskaźnika cyrkularności w krajach rozwiniętych istnieje jeszcze jedno, szczególne wyzwanie – eksport i umiędzynarodowienie najlepszych rozwiązań oraz niefinansowych aktywów wiedzochłonnych do krajów rozwijających się (GROW) oraz o niskich dochodach (BUILD). Nie sposób wyobrazić sobie, by państwa te w nadchodzących dekadach czy nawet stuleciach przeszły tę samą ścieżkę rozwoju opartego na nadmiernej konsumpcji, a następnie transformowały się w kraje cyrkularnie zrównoważone.

Z tego powodu oczywiste jest, że znaczenie pozarządowych usług humanitarnych i rozwojowych będzie rosło w skali globalnej. Przedmiotem eksportowanych projektów finansowanych musi być jednak przede wszystkim transfer najlepszych praktyk cyrkularnych z krajów rozwiniętych do innych części świata – wszędzie tam, gdzie zaistnieją sprzyjające warunki polityczne do współpracy i kooperacji.

Odniesienia dotyczące nauczania gospodarki o obiegu zamkniętym

- Bund-Länder-Kommission [Niemiecka Komisja Rządu Federalnego i Rządów Krajów Związkowych] (1998) „Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju. Ramy orientacyjne”, Materiały do planowania edukacji i wspierania badań, Zeszyt 69.
- CE Initiative Deutschland (red.) (2021) Mapa drogowa GOZ dla Niemiec (aktualizacja grudzień 2021), Monachium i Londyn.
- Destatis [Niemiecki Federalny Urząd Statystyczny] (2023) Integracja „Global Citizenship Education” i „Edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju” w systemie edukacji.
- Komisja Europejska (2014) W kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym: Program „zero odpadów” dla Europy, Bruksela.
- Komisja Europejska (2015) Closing the Loop – Plan działania UE na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym, Bruksela.
- Europejska Agencja Środowiskowa (2019) „Tekstyli w gospodarce o obiegu zamkniętym w Europie”, Biuletyn nr 10.
- Holst, J., Singer-Brodowski, M., Brock, A. & de Haan, G. (2023) „Monitoring SDG 4.7: Ocena edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w politykach, programach nauczania, szkoleniu nauczycieli i ocenianiu uczniów (wkład/wskaźnik)”, Sustainable Development, 1-16. <https://doi.org/10.1002/sd.2865>
- Järvinen, L. & Sinervo, R. (2020) „Jak stworzyć krajową mapę drogową GOZ. Przewodnik po wprowadzaniu zmian”, Sitra Studies, 170.
- Kirchherr, J. & Piscicelli, L. (2019) „W stronę edukacji dla gospodarki o obiegu zamkniętym (ECE): pięć zasad nauczania i studium przypadku”, Resources, Conservation & Recycling, 150: 104406.
- Kirchherr, J., Piscicelli, L., Bour, R., Kostense-Smit, E., Miller, J., Hulbrechtse-Truijens, A. & Hekkert, M. (2018) „Bariery dla GOZ: dowody z Unii Europejskiej”, Ecological Economics, 150: 264-272.
- Kirchherr, J., Reike, D. & Hekkert, M. (2017) „Konceptualizacja GOZ: analiza 114 definicji”, Resources, Conservation and Recycling, 127: 221-232.
- Kirchherr, J., Urbinati, A. & Hartley, K. (2023) „GOZ: nowe pole badawcze?”, Journal of Industrial Ecology, 27: 1239–1251. <https://doi.org/10.1111/jiec.13426>
- Korhonen, J., Honkasalo, A. & Seppälä, J. (2018) „GOZ: pojęcie i jego ograniczenia”, Ecological Economics, 143: 37-46.
- Leipold, S. i in. (2023) „Lekcje, narracje i kierunki badań dla zrównoważonej gospodarki o obiegu zamkniętym”, Journal of Industrial Ecology, 27: 6–18.
- Ludwig, V. (2022?), Przejście do gospodarki o obiegu zamkniętym: rola edukacji od szkoły do szkolnictwa wyższego, wpis na blogu na platformie EPale, dostępny na: <https://epale.ec.europa.eu/de/blog/uebergang-zur-kreislaufwirtschaft-die-rolle-der-bildung-von-schule-bis-hochschule>
- Ministerium für Schule und Bildung Nordrhein-Westfalen (Ministerstwo Szkolnictwa i Edukacji Nadrenii Północnej-Westfalii, Niemcy) (2019) Wytyczne dotyczące edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, pierwsze wydanie, Schule in NRW nr 9052, Düsseldorf.
- Pieroni, M.P., McAloone, T. & Pigosso, T.A.C. (2019) „Innowacje modeli biznesowych dla GOZ i zrównoważonego rozwoju: przegląd podejść”, Journal of Cleaner Production.
- Rapp Nielsen, H. (2019) „Hierarchia wykorzystania zasobów dla zrównoważonej gospodarki o obiegu zamkniętym”, International Journal of Social Economics, 47(1): 27–40.
- Schäfer, M. (2022) „Kreislaufwirtschaft”, Gabler Wirtschaftslexikon, aktualizacja z 19 maja 2022.
- Schögl, J.-P., Stumff, L. & Baumgartner, R. J. (2020) „Narracja zrównoważonego rozwoju i GOZ – przegląd dwóch dekad badań”, Resources, Conservation & Recycling, 163.
- Silvennoinen, R. & Pajunen, N. (2019) „Jak włączyć GOZ do krajowego systemu edukacji – wskazówki z Finlandii”, strona internetowa Sitra (sitra.fi).
- Sitra (2016) „Leading the Cycle: Fińska mapa drogowa do GOZ 2016–2025”, Sitra Studies 121.
- Zgromadzenie Ogólne ONZ (2015) 70/1. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030.
- Walker, A.M., Opferkuch, K., Lindgreen, E.R. i in. (2022) „Jaki jest związek między GOZ a zrównoważonym rozwojem? Odpowiedzi od pionierskich firm stosujących praktyki GOZ”, CE and Sustainability, 2: 731–758.
- World Commission on Economic Development (1987) Nasza wspólna przyszłość.

Odniesienia dotyczące przedsiębiorstw społecznych

AICCON, „RAPORT – Edukacja w zakresie ekonomii społecznej we Włoszech”, styczeń 2021.

Link: https://www.aiccon.it/wp-content/uploads/2021/11/D_31_ITALY_final_report_UPDATED.pdf

Komisja Europejska, „Ekonomia społeczna: Komisja proponuje sposoby pełnego wykorzystania jej potencjału dla zatrudnienia, innowacji i integracji społecznej”, 13 czerwca 2023.

Link: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3188#:~:text=As%20part%20of%20today's%20proposals,provides%20social%20economy%20entities%20with

Lioara Mariana Mudura, 2015. „Ewolucja pojęcia ekonomii społecznej w Europie”, Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Faculty of Economics, vol. 1(2), strony 728-734, grudzień.

Link: <https://ideas.repec.org/a/ora/journl/v1y2015i2p728-734.html>

Serres, C., De Moor, T., 2023. „Przedsiębiorstwa społeczne w Niderlandach: w kierunku większej różnorodności instytucjonalnej?”. W: Peter, H., Vargas Vasserot, C., Alcalde Silva, J. (red.), The International Handbook of Social Enterprise Law. Springer, Cham.

Link: https://doi.org/10.1007/978-3-031-14216-1_41

Social Economy Europe

<https://www.socialeconomy.eu.org/the-social-economy/the-social-economy-in-the-eu/>

Social Economy Europe, „Ekonomia społeczna w Europie”, 14 listopada 2023.

Link: <https://www.youtube.com/watch?v=hTdISWt-CDw>

Social Economy Europe, „SEE Raport roczny 2023”, lipiec 2024.

Link: https://www.youtube.com/watch?v=E0hD_syGZzA

The Future of Jobs Report 2023

<https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/digest/>

Circularity Gap Report 2024

<https://www.circularity-gap.world/2024>

Finansowane przez
Unię Europejską

**Dziękujemy
za uwagę**

Center for Social
Innovation

Comparative Research Network:
Aims – People – Projects – Methods – Results

NARAO SK
NÁRODNÁ RECYKLAČNÁ AGENTÚRA SLOVENSKEJ

STOWARZYSZENIE
NA RZECZ SPÓŁDZIELNI
SOCJALNYCH